

РОЗБУДОВА ДЕРЖАВИ ROZBUDOVA DERZHAVY

АКАДЕМІЧНИЙ ЖУРНАЛ

ЗМІСТ:

СТУДІЇ

- Павло Шандрук — Проблеми до української мілітарної доктрини ст. 65
Дмитро Чижевський — Проблема національної філософії 72
- ПРОВІДНІ ЛЮДИ
Богдан Винар — Проф д-р Володимир Тимошенко 78
- З ПРОБЛЕМАТИКИ СОВЕТОЗНАВСТВА
Петро Голубенко — Повоєнна еволюція советської ідеології .. 83
Богдан Цюцюра — Ленінська концепція багатонаціональної держави та державне відродження України 95
- УКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛІЗМ
О. Жданович — Революційний шлях О. Ольжича 103
- ДИСКУСІЯ
Микола Плав'юк — Лицем до дійсности 110
- БІБЛІОГРАФІЯ
Лев Биковський — Публіцистика Юрія Липи 115
- ДОКУМЕНТИ
Любомир Винар — Два документи Української Національної Ради з 1944 р. 122
- ОГЛЯДИ Й РЕЦЕНЗІЇ
Емілія Смалько — В тристаття з'єднання України з Росією .. 125
- НАДІСЛАНЕ ДО РЕДАКЦІЇ 128

“ЗАРЕВО”

Рік VII

II 1955

Ч. 2 (17)

ВІСНИК
УНІВЕРСИТЕТУ

РОЗБУДОВА ДЕРЖАВИ

КВАРТАЛЬНИК

ОРГАН СТУДІЙНИХ КОМІСІЙ ЗАРЕВА

Редагує Колегія. Головний редактор д-р Богдан Винар.

ROZBUDOVA DERZHAVY

Ukrainian Quaterly

Published by ZAREVO, Inc.

Editor Dr. B. Wynar

P. O. Box 1864, Denver 1, Colo., U.S.A.

Редакція застерігає собі право скорочувати й випрляти матеріали. Статті поодиноких авторів не конче мусять висловнювати думки Редакції. Анонімних матеріалів і статей не поміщуємо. Редакція застерігає собі авторське право друкованих у журналі матеріалів. Передруки дозволені тільки за поданням джерела.

В усіх справах редакційних і Видавництва звертатися на адресу:

B. Wynar, P. O. Box 1864, Denver 1, Colo., U. S. A.

ПОВІДОМЛЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ КОМІСІЇ

Економічна Комісія ЗАРЕВА приступила до праці над зібранням матеріалів, що безпосередньо або посередньо заторкують питання заходів і вислідів економічної політики українських урядів у часі Українських Визвольних Змагань. Зібрані матеріали хочемо опублікувати в окремій монографії.

З уваги на піонерський характер тієї роботи та великі недостачі в потрібній документації — прохаємо всіх заінтересованих, що хотіли б допомогти нам у нашій праці подати ласкаво свої адреси до редакції журналу. З окремим проханням звертаємось до б. членів українських державних господ. установ та уряду — прийти нам з допомогою у тому нелегкому завданню. Консультантами у нашій праці будуть визначні українські і чужинецькі фахівці.

Д-р Богдан Винар
(голова Е. К.)

СТУДІЇ

П. Шандрук

Проблеми до української мілітарної доктрини *)

Говорити чи писати на тему військового порядку є маловдячним завданням. З двох причин: з причин особливої нашої ситуації, бо ж еміграційні обставини наші певно не дуже сприяють можливостям реалістичної оцінки факторів, що складаються на мілітарну доктрину та з причини індиферентності до тої категорії українських громадсько-політичних завдань з боку нашого суспільства на еміграції, зокрема з боку наших репрезентативних органів і організацій. Саме тому нема підстав до іншого формулювання теми як "Проблеми до української мілітарної доктрини".

На чолі тих проблем треба поставити, якщо можна так висловитися, проблему проблем, а саме: чи взагалі може бути мова й чи існує потреба говорити про українську мілітарну доктрину. Чи існують перспективи, що будемо або будуть українці збройно змагатися за власну державність та при яких обставинах і в якій формі? Коли і ргіогі скажемо собі, що принаймні цього прагнемо, незалежно від обставин, то вже ту основну проблему треба вважати актуальною — українська мілітарна доктрина у формах, приміненних до обставин, повинна в найбільшій мірі цікавити всіх українців-емігрантів незалежно від їхньої теперішньої державної приналежності, в психічнім наставленні на виконання обов'язку перед своєю старою батьківщиною. З цілком зрозумілих причин на них власне лежить завдання сформулювати основи української мілітарної доктрини. Звичайно, формально й морально це є обов'язком українського екзильного уряду, що мав би до тої праці покликати відповідний апарат відповідних людей. Та одночасно є побажаним, щоб згідно з традицією, як у всякій державній роботі, певні доктринальні проблеми, що можуть стати матеріалом до мілітарної доктрини були студійовані та насвітлювані в публіцистиці, на наукових конференціях, у викладах, тощо.

З другого боку можна говорити про те, що не українці, зокрема не українська еміграція, будуть рішаючим фактором змагання, яке лиш у глобальній формі може принести або допровадити до свободи в світі й що той рішаючий фактор, річ ясна, має свою доктрину, а ми повинні б до неї приключитися. Але ж існує цілий ряд специфічних життє-

*) Доповідь на науковій сесії НТШ, 23. IV. 1955.

вих для України проблем, які в передбаченнях Заходу можуть бути навіть незнаними й через те неістотними. Передбачені з боку українців повинні стати нашими постулатами до міродайного світу й мабуть не є виключеним, що можуть творити щонайменше варіації в плянах Заходу.

Стаavimo до розгляду такі порядкові проблеми:

1) що в сучасних обставинах політичної констеляції можна розуміти під окресленням “мілітарна доктрина”, та

2) чи існують сприсмливі умовини, зовнішні та внутрішні для розпрацювання української мілітарної доктрини.

Під поняттям “мілітарна доктрина” треба, взагалі, розуміти наукове дослідження обґрунтування можливостей збройного змагання народу чи держави в обороні своїх істотних прав а навіть існування. В нашім, українськім, випадку треба б зробити основну модифікацію цього поняття і, можливо, вживати виразу “визвольна доктрина”. Мілітарна доктрина — вживаємо власне цього інтернаціонального терміну для ширшого охоплення істоти справи, бо термін “військова” обмежує це поняття¹⁾, а окреслення “воєнна” подекуди чуже нашій мові й теж не відповідає широкому значенню доктрини, — отже, мілітарна доктрина є вислідом глибоких теоретичних студій всіх видатних мілітарних подій з історії людства, як зразок позитивного змагання з допасуванням їх до даного положення й сучасних потреб та політичних передбачень даної держави чи народу.

Зразки змагання з позитивними наслідками мають свою велику історіографію й безпосередньо пов'язані з іменами видатних полководців. Цілком зрозуміло, що беруть до уваги лиш ті зразкові змагання, де була блискуча перемога, бо ж належить пам'ятати, що кожний геніальний полководець мав у своїй, навіть рішачій діяльності, певні моменти декаденсу, хоч і не завжди з власної волі (Ганнібал, Густав-Адольф, Наполеон).

Впродовж цілого XIX сторіччя у світовій військовій літературі розгорнули досить гарячу дискусію на тему — чи провадження війни вимагає лише знання чи ще й творчости, або як то говорять, щастя. Чи великий полководець має бути й є лише добрим ремісником, чи крім того є обдарований “іскрою Божою”. У висліді тої, оскільки собі пригадую, незакінченої дискусії, появилася багатюща військова література, що її вважають філософією військового мистецтва а поруч мусіла постати, як матеріал до дискусії, література з історії військового мистецтва.

Уважають, що німецький генерал Карло Кляузевіц (Clausewitz 1780—1831) був першим теоретиком військової науки, першим військовим філософом, або докладніше першим філософом з теорії війни. Щоправда, знаний його твір *Vom Kriege* (т. III, кн. V) ще остаточно не кристалізує принципів ведення війни, як засобу мистецької дії полководця, але вперше дає науково обґрунтовані засади для вивчення військової справи, для підготівлі начальників у війську, й зокрема ставить військову справу на належнім місці в комплексі державних зав-

¹⁾ В сучасній термінології “військовий” — значить приналежний до наземної частини збройної сили.

дань народу. На канві його студії постала школа військових дослідників, у першу чергу в Німеччині, але також і в інших державах. В Німеччині найвидатнішими дослідниками військової справи були: В. Шліхтер, Г. Делбрюк (1848—1929). На їхніх теоретичних студіях виховалися такі видатні реалізатори, як Молтке Ст., Шліффен, Людендорф (Moltke, Schlieffen, Ludendorff). У Франції не було сприємливих умовин для військових дослідів, але врешті вона може похвалитися своїм маршалом Ф. Фошом, що між іншим спеціально був присвятив свою увагу студіям над мілітарною доктриною Наполеона. Жоффр, Фош і Вейган (Joffre, Foch, Welgand) майже одного калібру вояки, хоч різнилися рисами характеру, й вони співпрацювали над французькою мілітарною доктриною, що зрештою здала іспит у I світовій війні. В Англії до тої школи й тої епохи належали Китченер, Робертсон і Путнер. Наймолодшим військовим дослідником є Фуллер, між іншим славний теоретик оперативного вжитку панцирної зброї. В Росії батьком військових студій, видатним на цілий світ військовим теоретиком і філософом був інженерний генерал Леер. Він дав Росії та й світові розподіл військової науки на стратегію й тактику, бо перед ним стратегія йшла під іменем “великої тактики”. А в дальшому учні Леера поділили тактику на елементарну й прикладну; взагалі ж Леер увів систему в студії військової справи. Між іншим Леер був знавцем клясичних мов і, як сам говорив, його найбільшими учителями були Плутарх, Геродот, Тіт Лівій а з полководців Мілтіяд, Юлій Цезар та Ганнібал.

До речі буде сказати, що елементарна тактика займається вивченням властивостей людини (як вояка), вивченням властивостей зброї, вивченням тактичних властивостей (конфігурації) терену²⁾ — додаймо топографію та фортифікацію, вивченням потреб забезпечення вояка і відділів технікою та матеріяльними засобами. Прикладна тактика це навчання поодинокого вояка і в складі відділу до батальйону (полку) включно як провадити бій та використовувати все, чого навчає елементарна тактика (звідси походять статути).

Для характеристики ген. Леера належить подати, що йому накидають дуже цікавий вислів, що став ніби підставою, синтезою всієї його філософської науки, що між іншим був ніби основою студій тоді, та як відомо з советської військової преси є залюбки вживаний московськими червоними генштабістами, очевидно з актуальним коментуванням того вислову згідно з засадами історичного та діалектичного матеріялізму. Ось цей вислів: “*Род занятий определяет склад понятий и характер отношений*”³⁾.

Далі в найновіших часах визначними московськими військовими теоретиками були ген. Свечин і ген. Сухов.

Не можна також нехтувати науковими досягненнями на військовому полі Польщі за час її короткого державного існування і то вже хоч би з тої причини, що вона в певній мірі може бути для нас прикладом у перспективі нашого геополітичного положення.

²⁾ Не могу тут не згадати свого професора тактики, ген. штабу полковника Мартинова (Олексівська Воєнна Школа), який на тактичних вправах у полі звертав спеціальну увагу на оцінку терену, говорячи: “Гладко вишло на бумаге, да забыли про овраги — а по ним ходить”.

³⁾ Українським філологам під увагу для влучного перекладу.

Творцем польської мілітарної доктрини був маршал Пілсудський, але серед його генералів були видатні науковці, що в реальній оцінці геополітичного положення Польщі надали польській мілітарній доктрині певні філософські форми, зокрема так необхідні для приготування командирів більших з'єднань збройних сил. Одним з таких видатних науковців — а зрештою, всі вони, як і увесь Генеральний Штаб (Генеральний Інспекторат і Головний Штаб) були впрост обмежені в своїх можливостях реалізувати свою доктрину фінансовим станом Польщі — був командант Академії Генерального Штабу (*Wyssza Szkoła Wojenna*) генерал Т. Кутшеба. На підставі інструкції маршала Пілсудського генерал Кутшеба впровадив концепцію підготовки штабовців до праці в штабах дивізій, а воєнні гри в Генеральнім Інспектораті мали підготувати вищих командирів до діяння в “стратегії конкретного випадку” та штабовців до праці в штабах груп і армій⁴).

В своїй праці “*Wyprawa Kijowska*” філософські сентенції польської мілітарної доктрини ген. Кутшеба виписав у дедикації для мене так: 1) *Niema walki bez kryzysu* та 2) *w wielkich sprawach niema łatwych zwycięstw*.

В інших менших державах було також не мало військових науковців-дослідників, все ж підставою їхніх студій були головним чином праці тут згаданих дослідників.

Отже, ціла військова наука, з якої зродилась мілітарна доктрина як філософія військового мистецтва, була спрямована до того, щоб аналітичними студіями над історичними мілітарними подіями, студіями діяльності великих полководців дійти до синтезу війни як функції військового мистецтва. Історія військового мистецтва студіює не лиш чини великих полководців, але й розвиток засобів війни та вміння з них користати. А в чинах полководців дошукуються провідної думки акції, вміння використати час, вміння бачити ворога в просторі. З тих найбільших “богів” війни історія вивчає: Олександра Македонського — зокрема його операції над Граніком 334 р. до н. е. та під Гавгамелою 331 р. до н. е., Ганнібала з його Тразимене⁵) й Каннами 216 р. до н. е., Юлія Цезаря, Фридриха Великого, Густава Адольфа, Карла XII, й звичайно Наполеона. Студії над мілітарною діяльністю Сціпіонів, Гасдрубала, Джінгіс-Хана, Суворова, Євгена Савойського дають теж багатий матеріал для вивчення способу ведення війни й бою.

Отже всі студії є спрямовані до того, щоб устійнити що найменше засадничі наукові тези, що їх можна було б знайти в діяльності кожного з полководців, як спільні, та що їх можна було б назвати “воєнними” аксіомами й на них в певній мірі будувати чи базувати мілітарну доктрину. І зрештою ті тези спільні для війни і для бою, у відповідному засягу, було встановлено в певній філософській формі і стали вони підставою студій та навчання.

⁴) Pulk. dypl. S. Litynski. Udział W.S.W. przed r. 1939 w kształtowaniu Polskiej Doktryny Woj. Bellona 1/1955.

⁵) Переклад опису битви коло Тразименського озера (Тит Лівій XXII, глава 1-8) подано в Бюлетені ЗАРЕВО р. II 1950, ч. 2, стор. 42-52 разом з мапою — примітка редакції).

“Ми”, “ворог”, “час”, “простір” та “непередбачені обставини” (в московській мові на тактичному щаблі вони звучали так: “враг, свои и соседние войска, время, место и случайности”). Небагато тих тез, але як же багато в них змісту.

Спробуємо коротко розглянути наразі зміст деяких з тих тез у примененні до реальності. В цьому випадку хочемо зупинитися на “ми” та “непередбачені обставини”⁶⁾.

Практичне поставлення можливого завдання для збройної сили, як її функції, залишаємо на кінець нашого циклу статей. Там також сформулюємо “провідну думку”, що впливала б з нашої мілітарної доктрини.

“Ми”. Першою догмою цієї тези за військовою наукою, поза тим так би мовити за державною рацією, треба вважати опертя її на політичній концепції даної держави чи народу. Всі авторитети військової науки прийшли до однозначного висновку, що збройна сила є “останнім аргументом політики”. З тим, звичайно, доповненням, що в сприємливих обставинах політика мусить взяти до уваги відповідальне становище свого військового дорадника — саме, чи можливості збройної сили в повній її комплексі можуть служити епертям для рішень уряду. “Ми” — це значить: моральний стан держави, евентуально підготовлена детермінація народу, а перш за все його збройної сили; чисельний стан тої збройної сили; фізичні властивості й вартості народу; відповідні організаційні форми збройної сили в усіх її видах; стан технічного та матеріального забезпечення усіх видів у часі й просторі; так зване тотальне господарське поготівля; можливості розгорнення та зосередження (чи й “розосередження”) і т. п.

Мала дегресія: *Фінляндія і Польща саме не мали сприємливих обставин, щоб розпозинати війну, одна проти Росії друга проти Німецькини, з огляду на перевагу ворога під кожним оглядом, однак розпозали війну, бо того вимагали: державна рація та гесть народу.*

В комплексі сучасної політичної ситуації наш маленький світ — Земля, поділився на два табори, серед яких ми, українці, — бо ж говоримо про українську мілітарну доктрину, — є маленькою а при тим підневільною і безвільною частинкою й оце “ми” треба розуміти на щаблі стратегії, як конечність повного політичного а затим і мілітарного зговорення й об’єднання з сусідами (в такитці “сусудні наші сили”) — й звичайно не за гаслом “хто не з нами, той проти нас” — ні, під гаслом “хто проти нашого ворога, як свого ворога, той наш союзник”, інакше кажучи — не “хто з нами”, а “з ким ми”. В даному конкретному випадку й часі кожний ворог Москви є нашим дуже вартісним союзником, незалежно навіть від його політичних чи мілітарних потенціяльних можливостей. Як видно в нашій мілітарній доктрині ми мусимо реально оцінювати, бачити ті потенціяльні можливості наших союзників. Бо ж коли бачимо перед собою потужного ворога (в дальшій частині статті під тезою “ворог”, спробуємо устійнити правдоподібність і можливість змагання з ворогом), то йдемо навіть на певні політичні жертви, щоб придбанням союзника чи союзників збільшити або що найменше вирівняти свої шанси у відношенні до ворога. (Ф. Д. Рузвельт і В. Чорчил).

⁶⁾ В наступній статті спробуємо перейти до розгляду тези “ворог”.

Ото ж, “ми” — це в першу чергу ті всі уярмлені Москвою народи, що прагнуть, як і ми, українці, визволитися з-під її “опіки”.

Особливу політичну, та й не менше мілітарну, вартість для державного існування України мають Кавказька Конфедерація, Держава Донських Козаків та Туркестан⁷⁾, що забезпечували б Україну від удару зо Сходу. Забезпечують Україну від Заходу безпосередньо Польська та Білоруська Держави, а посередньо через флянкування від удару з півночі. А також вони в'яжуть нас із Заходом. Це лиш поверховне ствердження ситуації, бо в іншому місці можна буде проаналізувати це положення докладніше.

Як відомо, багато робиться з боку українського еміграційного суспільства, щоб еміграції всіх заінтересованих народів, враз із нами, прийшли нарешті до реального порозуміння, що дало б поважні політичні атути в боротьбі за спільну справу. На всякий випадок належить кому слід пам'ятати, що політичний, мілітарний, економічний та перш за все моральний потенціал фізичного потенціалу в понад 160 мільйонів людей занадто поважний, щоб можна було ним погорджувати — головню з огляду на досвід у справах московського імперіялізму та комунізму. А при тім знають згадувані народи, що їхня доля тісно пов'язана з долею України, але й ми, українці, мусимо добре пам'ятати, що без співпраці всіх цих народів, опертої на обопільному довір'ї, на найтіснішій приязні, не буде вільної української держави. Скажім про це собі ясно. Найважливішим завданням українського еміграційного громадянства під сучасну пору це покласти підвалини до співпраці та — головне — створити такі політичні умовини на майбутнє, щоб в разі сприємливих умовин для всіх цих народів не дійшло до “балканських розправ”.

Для характеристики економічного, тепер рішаючого, потенціалу окупованих Москвою національних територій подаємо за Free Europe Committee 1954 під титулом Europe наступні статистичні дані найважливіших продукцій (у мільйонах тонн):

	Московщина	окуповані національні території
вугілля	260	298
нафта	37	15
залізна руда	50	27
збіжжя	73	32.6

А коли взяти до уваги економічний потенціал решти Європи (вільної), то він перевищує потенціал Московщини на 20—30%.

В “ми” мусимо взяти під обрахунок безперечно й передусім нашу Батьківщину. І в тому відношенні наша українська еміграційна політика має бути наставлена не лише на потреби зовнішні, але й, так би мовити, на внутрішні. Отже, треба врахувати це, що в випадку боротьби між Заходом і Сходом терени України, як і інші національні території стануть театром війни, себто буде там стан не “руїни” з нашого історичного минулого, а стан “атомової руїни” — незалежно від того, що ми й інші народи повністю проти того. А в зв'язку з тою руїною, що принесе повну дезорганізацію життя та порядку, наступить не тільки анархія, але постане й “отаманія” із всіма її сумно-відомими проявами.

7) Уживаємо старої номенклатури.

На нашу думку, не можна до цього допустити й коли хочемо вірити в перемогу Заходу, то вже час, щоб ужити відповідних політичних заходів для визнання екзильного уряду за повноправний уряд України аж до часу повного звільнення та забезпечення державного стану України. Звичайно уряд не міг би нехтувати місцевих сил та їх акції в Україні, але вони до відповідного часу мусіли б бути з повною детермінацією підпорядковані центральному політичному прововоді.

В “ми” є справа й нашої еміграційної збройної сили. Коли навіть поминути повну, й здається, реальну можливість втілення наших воєнків до збройних сил різних держав, де вони перебувають, то постає питання, що під тим поглядом з себе уявляємо, чи існує якийсь проєкт організації, чи існує якийсь обрахунок, чи існують організовані студії відповідно до бжучого стану військової справи та можливих наших потреб. Чи існують які небудь пляни (звичайно “стратегічних” плянів в устах наших доморослих стратегів є багато, але нехай собі “стратеги” стратегують), ходило б про студії новітньої організації збройних сил на щаблі тактичному та про студії ведення бою, що його вигляд і перебіг сьогодні основно змінилися. Хотілося б сказати, щоб “стратеги” знали, що нема вже “королеви поля бою”, а є “королева бою”, що нею являється повітряна флота. Щоправда, в сприсмливому нам випадку, мав би наступити якийсь вишкільно підготовчий період, але коли в той період схочемо втиснути все, то дадуть нам спокій. Можемо жалітися, що нема засобів та можливостей на таку працю — про це ніхто й ніколи не питає — питають: хто ви є та що ви можете! Кажуть, “нас не слухають”, “з нами на ці теми не хочать говорити” — слушно й цілком немає потреби, щоб нас слухали та з нами говорили. Треба, щоб ми були готові до того, щоб з нами мусіли говорити та мусіли нас послухати, коли прийде час. Треба теж уміти говорити!

Всякі конвенціональні проблеми мілітарної доктрини, що їх можна віднести до тези “ми” у загальному зрозумілі; ми над ними переходимо до порядку дня. Можливо, що треба було б сказати кілька слів про озброєння — бо хотілося б вірити, що всі види новітньої зброї були б доступні й для нас. Зокрема ходило б про так зв. нуклеарну зброю.

Великий ентузіязм, що охопив був Захід після винайдення атомової бомби, що зродив був віру в те, що вже епоха збройної сили, як еманції мілітарної доктрини, проминула, бо вистарчить вислати кілька бомбовиків, щоб примусити ворога піддатися, — дуже швидко уступив місце реалізові й уже тепер нема мови про так зване “натискання гудзика”. А зрештою історія знає вже багато подібних революцій у військовій справі: лук, порох, кулемет, гази, літак і ін. Без людини, без її детермінації битися з ворогом, не буде розв’язання війни. В липні 1948, саме в хвилі розквіту ентузіязму, на сторінках “Неділі” в статті “Візія майбутньої війни й українська військова доктрина” ми власне скромно виказували фальш ентузіязму. І справді належить завжди пам’ятати, що військова справа йде в двох напрямках — пошукувати найдосконаліших засобів нищення людини (як ворога у війні) та водночас шукати засобів захисту проти тих засобів: окопи, маски, протилетунська зброя, тактичний лад (“боевые порядки”) і т. п. Очевидно, що будуть винайдені засоби й протиставитися атомовій зброї. Засоби посе-

редні чи безпосередні, чи разом і одні й другі. Всі поважні авторитети сучасної військової науки стверджують, що *“атомова зброя не змінила засад тактики та стратегії (очевидно, що їх треба знати!) та надалі рішення вищого командира залишається в сфері військового мистецтва й тут може заблиснути його геній”* (цитую за Atomic Weapons in Land Combat, Col. Reinhard; The Military Service Publish. Co. 1953). Крім того є ще всі підстави припускати, що чи в наслідок конвенцій, чи звичайно мовчазної згоди, атомової зброї взагалі не буде вжито в майбутній війні.

“Ми” — це в короткім засягу лиш одна частина мілітарної доктрини. Маємо далі: ворог, час, простір та непередбачені обставини.

На цьому кінчається перша частина моєї статті. Кінчаю його словами бригайського автора, що сховався за видавцем журналу Economist правдоподібно Air Marshal Sir John Slessor з 18. III. 1955: *“New (Military) Doctrine is not easy to assimilate”*.

Дмитро Чижевський

ПРОБЛЕМА НАЦІОНАЛЬНОЇ ФІЛОСОФІЇ

1.

До останніх років проблема національної філософії, можна вважати, не була серйозно поставлена. Або приймали факт національних особливостей у формі філософічних творів і відкидали будьяку можливість впливу національності філософа на змісти філософічних систем або припускали можливість національних особливостей у якійсь обмеженій сфері, в якій не має правди спільної для всіх народів (як ось, на пр., філософія даної національної історії, філософія даної національної культури), або ж, нарешті, уважали можливим існування національних особливостей у всіх галузях філософії, але відкидалось яке будь загальне значення філософічних ідей — що було різного в різних націй, це все не є правдою¹⁾, ціла історія філософії під цим поглядом, оскільки в ній говорили різне, є історією людських помилок.

Свого часу вже в Гегеля зустрічаємо дуже тонку й проникливу — хоч і випадкову — характеристику філософічної творчості окремих націй (англійців, німців, французів²⁾). При тому його “діалектичне” розуміння історичного процесу дозволяло йому визнавати й різні погляди лиш різними “ступнями” розвитку одної й тої самої правди. Для Гегеля не треба було визнавати за правдиву лиш одну національну думку, що виключає всі інші, відкидає правдивість усіх інших національних думок інших народів³⁾. Та на жаль ні він сам, ні хтось з його послідовників не зробили систематичного дослідження історії філософії з такої точки погляду. Якраз українцеві Климові Ганкевцеві⁴⁾ належить подібна спроба, але тільки щодо славянського світу.

Головним чином перша світова війна викликала зріст літератури щодо цього питання. Але, коли залишити на боці твори, що не мають серйозного значення й у великій мірі вирости із “Kriegspsychose”, то

маємо лиш невелику кількість праць, що заслуговують більшої уваги. І ці праці здебільша наближаються саме до позиції *Гегеля*, себто не відкидають позитивної вартости різних національно зумовлених пунктів погляду. Треба зокрема відмітити праці *В. Вундта* й *Г. Когена* (що обидва вважають німецьку філософію вищим пунктом розвитку думки; сюди ж можна віднести й праці *Наторпа*), *М. Шелера*, *Р. Кронера* (характеристику німецької філософії дають у ній лиш “між іншим”), нариси історії німецької філософії — *Брейє*, французької — *Форлендера*, англійської — *Соплея*, італійської — *Руджієро*⁵). Основне в усіх цих працях — шукання своєрідного, позитивного або негативного, в філософічній праці кожної нації. Ніодної з цих праць не можна уважати вільною від тенденційности, помилок, або неповноти⁶), але в них усіх намічається еволюція сучасної історіографії філософії до визнання ролі національно^{го} моменту в розвитку філософічної думки й до позитивної оцінки цієї ролі. Можна сказати, що намічається й нова схема розвитку філософії в нових часах — національна схема, де змінюються, як керівні духові сили — італійська, французька, англійська й німецька філософії. Ця схема має значення частинно навіть для середньовіччя, бо вже в схолястиці маємо дещо національно-філософічних течій нових часів (французького раціоналізму й англійського емпіризму⁷). Що до філософії античного світу — грецького й римського (з цілком, саме, нерозвиненою теоретичною філософією останнього) — то її національна зумовленість одмічена давно й є загально визнаним фактом⁸).

Але з часів *Гегеля* майже не посунулася наперед праця над основним принциповим питанням, — як можливо позитивно оцінювати всі різні правди, що їх відкривають у процесі розвитку думки різні нації; іншими словами — діалектичний погляд на історичний розвиток ідей майже не розроблений. Ми сформулюємо тільки в загальних положеннях суть діалектичного погляду на історію ідей⁹).

2.

Кожна правда є лиш елементом у розкритті Абсолютного. Абсолютне не може розкритися ні в якому закінченому вияві. Кожний у собі закінчений і сформований вияв Абсолютного є лиш фрагментом, уривком, неповним і недосконалим відблиском. Але кожний такий все ж є в якійсь мірі розкриттям Абсолютного. Тому зміна поглядів у історії й розбіжність їх у кожному даному моменті є з’явище з глибшим сенсом, ніж просто “історія помилок людського духа”. Це є — історія руху до правдивого розкриття Абсолютного. Кожний погляд, оскільки він є виразом того, що насправді бачив і пізнавав даний мисленик, а не проста безпідставна й свавільна конструкція, є правдивий, але ні один не є повним і абсолютно правдивим.

3.

Рух історичних змін і одночасної розбіжности філософічної думки проходить у кількох різних площинах розвитку. Це значить — філосо-

фічна думка відбиває в собі зміни у сфері людського життя, як такого (an sich), релігії, мистецтва, мови, науки. Коли ми їй не можемо говорити про повну паралельність змін у цих сферах, то в кожному разі маємо право сконстатувати певний зв'язок між цими змінами¹⁰), “зв'язок” не в розумінні причинової або іншої реальної залежності (що залишається в багатьох випадках неясною та недослідженою), а в розумінні схожості сенсу з'явищ у різних культурних сферах, напр. розквіт індивідуалізму майже одночасно — в мистецтві ренесансу, в релігійності реформації й у філософічних теоріях. *Філософія ж, як самоусвідомлення людством своєї культурної творчості, відбиває в собі зміни в усіх сферах культури.*

Також зміни національної свідомості згідно з цим загальним законом виявляються в філософії й зокрема розвиток якоїсь “національної” (національно-сворідної) культури знаходить свій вислів і самоусвідомлення в філософічній творчості даної нації.

І оскільки ми визнали, що зміна різних тверджень, позицій і вихідних пунктів не є в історії філософічної думки процесом безплідних блукань, а безнастанним наближенням до правди, остільки ми повинні визнати і в сворідності філософічного погляду окремих націй теж різні вияви одної й тої самої правди. Тим самим ми визнаємо позитивне значення за всією різноманітністю філософічної творчості різних націй.

4.

Що до характеру самого процесу розвитку філософічної думки — “наближення до правди”, то цей процес не є процесом безнастанного “поліпшення” й “удосконалення” раз висловлених положень; навпаки, рух розвитку є рухом “через протилежності”. Певному положенню і протиставляються в історичному розвитку й протистоять не твердження, що відрізняються від нього незначно й у часткових проблемах, а такі, що стоять на цілком і принципово протилежному вихідному пункті. Не зважаючи на це, розвинений вище погляд на історичний розвиток філософічної думки, як на вияв Абсолютного й наближення до абсолютної правди, треба визнати вірним, оскільки в самому Абсолютному ці протиріччя вже заложені, оскільки протиріччя є безумовним елементом всякого справжнього буття.

5.

Зміни, зв'язані з національною особливістю окремих народів, торкаються почасти зовнішніх елементів філософічних систем, почасти їх внутрішнього, найглибшого сенсу. В кожному разі, мабуть, можна твердити, що національність має найбільший вплив на “структурні” елементи філософічної ідеї. До таких належать переважно три моменти: форма, в якій виявляються філософічні думки: прозора ясність англійської думки, схематичність і раціональна форма — французької, підкреслювання протиріч і “діалектичних” моментів — німецької; метод а філософічного дослідження: емпіризм і індуктивна метода

в англійській філософії, раціональне ведення доказів — у французькій, трансцендентальна й діалектична методи — у німецькій; нарешті будова (архитектоніка) системи, а в першу чергу *порядок і становище в системі тих чи інших цінностей*, — як взаємне відношення основних груп *цінностей*, — теоретичних, етичних, естетичних, релігійних, так і різна порівняльна оцінка окремих цінностей у межах цих груп, напр. висока оцінка в англійській філософії “простоти”, як характеристики правди, “симетрії” — у тій самій функції — у французькій філософії, або “почуття”, “припис” і “обов’язок”, як основні форми моральних цінностей в англійській, французькій, німецькій моральних філософіях, тощо¹¹). Значний вплив має національний момент на філософію і посередньо через найглибше з джерел, що оживлюють філософічну творчість — релігійну сферу: впливи католицизму та релігійности Port-Royal у Франції, протестантизм і окремі його течії, як ось пієтизм, пізніше відроджений католицизм — у Німеччині.

6.

Треба звернути увагу на те, що діалектичний характер розвитку філософії виявляється й у кожній окремій цілості філософічних ідей — у окремих народів, в окремі епохи, в окремих “школах” та течіях. Кожна національна філософія носить у собі *протилежні* устремління: раціоналізм і містицизм у французькій філософії, емпіризм і платонізм — в англійській, спекулятивна й індуктивна метода в німецькій, релігійні тенденції й різні форми просвіченості — матеріалізм, нігілізм у московській. В кожну епоху борються *протилежні* течії: XVIII вік є не тільки віком “просвіченості”, але одночасно й епохою розквіту містичної релігійности. У кожній течії розвиваються *полярно-протилежні* форми філософування: у просвіченості — полюси раціоналістичний і сенсуалістичний, у спекулятивнім німецькім ідеалізмі — онтологізм та суб’єктивний ідеалізм тощо. Це не означає, що кожна ідейна цілість розкладається на невизначне та неповне багатство пунктів погляду, між якими немає й неможливі середні примирливі позиції. Структура духового життя залишається в справжньому сенсі слова діалектична.

7.

Не треба забувати, що навіть з’явища упадку й розкладу зумовлені тими самими ідейними моментами, що є і сутю філософічно-оригінального та визначного у даної нації. Поверховність (англійського) емпіризму, схематизм і бідність (французького) раціоналізму, “просвіченість” (московської філософії), зайва темнота й штучна конструктивність (німецької) спекулятивної філософії — усі вони є іманентними “небезпеками” певної ідейної вихідної позиції, або ж певної системи думок. Розкриття основ національної думки повинно давати завжди і зрозуміння основ тих “ухилів”, тих форм підпаду філософічної думки, що своєрідні й характерні *кожній* національно-культурній цілості¹²).

П Р И М І Т К И.

1) У Ed. Zeller'a у його "Geschichte der deutschen Philosophie" — не зустрічаємо, саме, ніякої характеристики національних властивостей німецької філософії. За останні роки першу із згаданих позицій обороняв **Ionas Cohn** — Nationale Wissenschaft und nationale Kunst. "Preussische Jahrbuecher" 161 (2). 1915, стор. 193-204, для якого національні властивості впливають тільки на методи дослідження, а не на результати. Національний характер форми думок не тільки в філософії, але і в екзактних науках визнають тепер майже загально (див. напр. для математичних наук **P. Duhem**: La theorie physique, який дуже гарно характеризує національний "стиль" навіть у математиці). — Національний характер лиш певної сфери філософії визнає напр. **Garfein-Garski** у збірнику "Polska filozofia narodowa", Krakow 1921 (стаття написана ще до війни), він заперечує будь який національний характер філософічних ідей, припускаючи його лиш у сфері філософії історії. — Третій пункт погляду теж був представлений в історіографії — звичайно в такій формі, що лиш у одної нації визнавано здібності дійти до абсолютної правди, всі інші засуджені приходити лиш до помилок. Так — у значній мірі в P. Natorp: Deutscher Weltberuf, Jena 1918, яскраво в російських "славянофілів" (на їх погляд, правда, грає ролю не тільки національний характер, а й релігія). Визнають національний характер за фактор філософічної творчости і позитивісти, які, шоправда відкидають об'єктивну значність філософічних ідей: характеристично у **Th. Gomperz**: Griechische Denker або в **Nietzsche** в його скептичний період напр. "Die froehliche Wissenschaft" 1866, V, 357.

2) В його історії філософії див. напр., — погляд на стоїцизм як на римську філософію, або характеристику різниці між німецькою та французькою просвіченістю.

3) Зокрема, щодо слов'ян, то є цілком помилковим твердження, що Гегель відкидав їх історичне значення. Див., напр. його листа до барона von Uexkueel з 28. XI. 1821 — **K. Rosenkranz**: Hegels Leben 1844, також у **H. Falkenheim** — Kuno Fischer: Geschichte der neueren Philosophie VIII, 2, 1911, 1912.

4) **Clemens Hankiewicz**: Grundzuege der slawischen Philosophie. Krakau 1869.

5) **H. Cohen**: Ueber die Eigentuemlichkeiten des deutschen Geistes. Berlin 1914. **W. Wundt**: Die Nationalitaeten und ihre Philosophie. Leipzig 1915; **Max Scheler**: Kategorientafel des englischen Denkens — i Zur Psychologie des englischen Ethos — у збірнику "Vom Genius des Krieges" — його ж: Zwei deutsche Krankheiten, його ж: Das Nationale im Denken Frankreichs — обидві останні статті передруковані в: "Schriften zur Soziologie und Weltanschauungslehre" III, 1923; **R. Kroner**: Vom Kant bis Hegel. I, 1921; II, 1924; **E. Brehier**: L'Histoire de la philosophie allemande. Paris 1921. **K. Vorlaender**: Geschichte der franzoesischen Philosophie. Breslau 1923; **W. R. Sorley**: A History of English Philosophy 1920. Згадаємо, що під редакцією **E. Bergman-a** виходить ціла серія праць із історії філософії, де матеріял розділений за національностями. Не можна обминути й цінного матеріялу, що його зібрав **Jos. Nadler** ("Literaturgeschichte deutscher Staemmen und Landschaften" i "Berliner Romantik"), який показав, що власне й "німецький національний характер" не є єдністю, а що окремі німецькі племена й країни мають і власні національні характери. Пор. ще **S. Frank**: Die russische Weltanschauung. Berlin 1926, мою доповідь в берлінському Українському Науковому Інституті "Філософія, мова й національність" (не видруковано). — Деякі вказівки літератури ще й у **I. Mirczuk-a** в статті: "O slowjanskej filozofii" в Przeglond Filozoficzny 1927. II-III.

6) У **M. Scheler-a** (cit.) засудження з католицького пункту погляду — і англійсько-го, і французького, і німецького духа; є елементи "воєної психології" в праці **Вундта**; як приклад помилок, що доводиться зустрічати (хоч це може й природно при великій кількості матеріялу, що оброблюється), наведемо таку — **M. Scheler** у другій із цитованих праць (стор. 43), як приклад французької містики бере Hugo de St. Viktor-a між тим цей — німець — народився 1096 р. в Саксонії, з походження граф фон Бланкенбург і тільки на 21 році життя переїхав до Франції; яскравий приклад неповноти — глава про англійську філософію у **Вундта**, де цілком зignorовані не менш, ніж емпіризм, характеристичні для Англії плятонічні течії (з "емпіриків" дуже сильні в Берклі) і гегеліанство XIX віку — а без нього ніяк не можливе зрозуміння й сучасної англійської філософії.

7) Згадаємо хоч би англійський емпіризм — і школу Окама в середньовіччі, англійський плятонізм — і Евригену Скота, французький раціоналізм — і Абельяра і т. п. Див. кілька заміток у P. Landsberg-a: Welt des Mittelalters und wir. 1922.

⁸⁾ Див. у Zeller-а та й у інших курсах. Особливо ця тема розроблена у M. Wundt: Die griechische Weltanschauung 1912. Дуже важлива гарна стаття J. Stenzel: Ueber den Einfluss der griechischen Sprache auf die philosophische Begriffsbildung (Neue Jahrbuecher fuer die klassische Philologie", S. Ilberg-а 1921), його ж Studien zur Geschichte der platonischen Dialektik. На нашу думку Платон свідомо змагав збудувати філософію грецької національної культури. Див. напр. Respublica; IV, 435 E і далі; III, 695 A і далі; VII, 819 A і далі; V 747 C і далі; I, 637 D; пор. також Аристотеля, 1324 II і інші; про це мій цитований виклад.

⁹⁾ Крім Гегеля (в "Geschichte der Philosophie" — і "Philosophie der Geschichte") спроби характеристики історичної діалектики роблено дуже рідко.

¹⁰⁾ Новіша література історії мистецтва, історії науки, філософії дає багато ґрунтовно досліджених прикладів подібного паралелізму (див. мою працю "Історія філософії, як наука" в "Лекціях з історії античної філософії" й окремо. Прага, що її на жаль, не було закінчено друком).

¹¹⁾ Тут ми тільки намічаємо проблеми, маючи надію дати їх ширше й ґрунтовніше дослідження де інде.

¹²⁾ Дозволяючи передрукувати цю главу з моєї історіографії української філософії, хочу вказати на те, що ці сторінки, писані перед 25 роками, розуміється, трохи перестаріли. Але основна література до проблеми національної філософії за цю чверть століття не збагатилась на такі твори, що їх обов'язково треба було б тут додатково згадати. Обіцяної в примітці II праці мені не вдалося написати, але деякі замітки до теми національної філософії я всеж подав, а саме в моїх "Нарисах з історії філософії на Україні" (Прага. 1931), книзі, яку я вважав би корисною і зараз, але на передрук якої з доповненнями та деякими змінами не може рішитись ані одне українське видавництво. Дещо можна знайти в моїх статтях:

1. O slovanske filosofii. "Ruch filosoficky" 1929, Nr. 1,
2. Die russische Philosophie der Gegenwart. "Slavische Rundschau" 1930, Nr. 10,
3. Zur Charakterologie der Slaven. Ukrainer. "Slavische Rundschau" 1931, Nr. 4,
4. Українська філософія. В збірнику "Українська культура". Подебради 1934. Передруковано в Регенсбурзі 1947 р.
5. Wesen und Aufgaben der tschechoslowakischen Philosophiegeschichte. "Slavische Rundschau", 1936, Nr. 1 і 2,
6. Einige Bemerkungen ueber den Volkscharakter der Ukrainer und ueber das Problem der Voelker und Staemme. "Scholar" (Heidelberg), 1947, Nr. 2-3.

Не втрачаю надії, що при новому виданні моєї книги, мені вдасться дати виклад моїх думок на цю тему.

Людина не є тільки знаряддям у природній боротьбі за існування. Люди також не є ляльками для вигаданих господарських "закономірностей". Та ніколи люди не були ще тільки автоматами в лаптах господарських гвинтиків, як вчили марксисти. Людина звичайно має бодай якісь (хоч би навіть придушені або неясні) ідеалістичні стремління та в ім'я цих своїх ідеалів змагає витворювати свій окремий духовий світ, узалежнюючи гасто від нього свою біжучу діяльність. У добах гострих суспільно-духових криз (як, на пр., сьогодні) такі ідеалістичні шукання виявляються на тлі суспільного розбрату особливо помітно".

Богдан Винар

Професор д-р Володимир Тимошенко

В С Т У П

Українське життя на чужині має багато болячок, що спричинені передовсім еміграційними обставинами. З тих причин і українська наука на чужині перебуває у важкому положенні й не завжди може похвалитись тими успіхами, які сьогодні були б konieczними для наших політичних аспірацій. Українська наука це підставова хоч і самостійна галузь нашої самобутності. Її частинна недооцінка з боку українських політичних чинників і є зайвим доказом нашої слабости в перспективному державному плануванні. Чи не найслабше розвинені в нас саме соціально-економічні науки. Непропорційне заступництво того сектора в програмах праці наших наукових установ — це непростимий недолік, що може дуже болюче відбитись у дальшому формуванні напрямних нашої визвольної акції.

Нашою статтею ми хочемо вшанувати 70 літ з дня народження одного з найвизначніших сучасних українських науковців, професора д-ра Володимира Тимошенка, який належить до тих нечисленних українських одиниць, які зуміли своєю працею здобути собі світове ім'я науковця в ділянці економічних наук. Зокрема Вол. Тимошенко — це сьогодні загально визнаний фахівець для сільського господарства Східної Європи й очевидно України. Нашу статтю не пишемо тільки з метою відзначити Ювілей Володимира Тимошенка, що творить виняткову цінність для цілого українського наукового світу. Ми хотіли б сповнити і інше завдання. Збудити більше зацікавлення економічними студіями серед української академічної молоді, до якої належить і автор тих рядків, та одночасно на прикладі творчого життя Ювілята — вказати на ті широкі шляхи і можливості, які мають тільки одну передумову — консеквентну працю.

На тому місці складаємо подяку одному з перших учнів Вол. Тимошенка, а пізніше його асистентові інж. Левові Биковському за ласкавий дозвіл використати його статтю¹⁾ та проф. д-рові Володимирові Тимошенкові за цінні додаткові інформації.

¹⁾ Інж. Лев Биковський: "Володимир Прокопович Тимошенко", машинопис стор. 12. 1955. Названа праця послужила нам основою для біо-бібліографічних довідок до нашої статті.

Нашу статтю з уваги на її розмір друкуватимемо в трьох частинах. В перших двох — подаємо важніші дані про життєвий шлях Ювілята та його педагогічну, наукову і громадську працю. В останній, третій частині спробуємо подати огляд і характеристику важніших наукових праць. Будемо вдячні всім заінтересованим за доповнення згл. виправлення всіх можливих недостач та прогалин.

ДЕЩО З БІОГРАФІЇ

Володимир Тимошенко народився 12 квітня 1885 року в селі Базилівка на Чернигівщині. Батько був тоді арендатором в маєтку Галаміїв. Згодом родина перенеслась до села Шпотівка Конотопського повіту, де поселилась у власному хуторі. З батьком переїхав туди і Володимир Тимошенко та в роках 1895—1902 вчився в реальній гімназії у м. Ромнах на Полтавщині. Після її закінчення Вол. Тимошенко вступає студентом до Інституту Комунікації в Петербурзі, де і вчився три роки. В часі студій зацікавлюється економічними науками і тому в 1905 р., залишаючи Інститут, переходить на Економічний Відділ С. Петербурзької Політехніки. Тут вчився від 1905—1911 р. Як відомо, Петербурзьку Політехніку заснував міністер фінансів царського уряду С. Ю. Вітте. Тому, що особисто мав великі можливості школу добре фінансувати, притягнув до неї найкращих професорів. Економічний відділ організовано за програмою одної з найславніших в тому часі шкіл, а саме "School of Economics" у Великій Британії. В програму навчання входили крім стисло економічних дисциплін також і матеріали з обсягу права та політичних наук²⁾.

В тому часі різні економічні дисципліни вчили такі визначні фахівці, як І. І. Іванюков, А. Посніков, П. Б. Струве, В. Є. Ден, а пізніше і М. І. Туган-Барановський. Статистику викладав учений світової слави А. А. Чупров, з професорів, що викладали право і політичні науки слід згадати: В. М. Гессена, Б. Нольде, М. М. Ковалевського, М. А. Дяконова, В. Б. Ельяшевича. Політехніку закінчив Тимошенко в 1911 році³⁾.

В часі своїх студій Володимир Тимошенко був членом Української Студентської Громади в Петербурзі. За свої, модні тоді, соціал-демократичні симпатії перебув декілька місяців у в'язниці "Крести". Несприємливі обставини не дали змоги довше спеціалізуватись для наукової праці. Після відбуття військової служби Вол. Тимошенко один рік працює в Економічному Відділі Міністерства Шляхів у Петербурзі, а опісля в Відділі Земельних Поліпшень при Міністерстві Хліборобства. З його доручення висилають В. Тимошенка на працю до Туркестану. Там працює при інженерній групі економістом для проєктування зрошувальних Ферганської області. Як відомо загальне керівництво тими працями належало до проф. інж. Івана Шовгеніва. На тій посаді Вол. Тимошенко збирає статистичні довідки для економічного вивчення можливостей для розвитку бавовняного промислу Фергани.

Вибух війни в 1914 році перериває працю і Вол. Тимошенка, як прапорщика запасу, покликають до війська. У війську перебув півтора року й опісля переходить до праці в Міністерстві Торгівлі в Петербурзі. В часі большевицького перевороту Вол. Тимошенко виконує функції помічника Головноуповноваженого для нафтового палива. В листо-

2) Щось на зразок німецьких факультетів — "Staatswissenschaft".

3) В своїх перших працях стояв Володимир Тимошенко ближче до А. А. Чупрова, П. Б. Струве та В. Є. Дена. Лист В. Т. з 28 серпня 1955 р.

паді 1918-го року большевики заарештовують В. Тимошенка за участь в Комітеті Службовців Державних Установ. Після звільнення Володимир Тимошенко виїжджає в Україну.

ПРАЦЯ В УКРАЇНІ

Після виїзду в Україну Володимир Тимошенко стає до активної праці в установах молодой української держави та виконує різні відповідальні функції. За часів Української Центральної Ради запрошено його, як радника Міністерства Торгу і Промисловости, до праці в міністерстві. Це становище займав Вол. Тимошенко і за Гетьманства. В тому часі Вол. Тимошенко бере участь в працях Економічної Комісії, яка згідно з Берестейським договором, почала працювати в Києві 25 березня 1918 року. Комісія випрацювала низку господарських договорів з Центральними Державами. Економічну Комісію очолював М. В. Порш і до складу її крім В. Тимошенка з українського боку входили: М. Гаврилов, Ганіцький, Вольський, В. Коваль, Хр. Барановський, Ф. Королів, К. Мацієвич, П. Линниченко, М. Кривецький, Ів. Фещенко-Чопівський⁴).

Комісія розподілялась на 8 секцій у випрацюванні конкретних договорів для окремих продуктів народнього господарства України згл. Німеччини і Австрії. Володимир Тимошенко був членом декількох секцій, підписував спільно протоколи тих секцій, що їх потому затверджувало пленарне засідання Економічної Комісії. Комісія діяла і за Гетьманства (головою її тоді був Гутник), Вол. Тимошенко далі брав участь в її працях.

“З огляду на наближення терміну 31 липня, коли мав скінчитися строк дійсности договору України з Центральними Державами з 23 квітня, вже в позатку літа було приступлено в Міністерстві торгу до підготовки нового договору, з відповідними в інтересах Української Держави змінами. 29 липня 1918 року на нараді голови Ради Міністрів, міністра торгівлі, міністра фінансів і міністра продовольчих справ з німецьким та австро-угорським послами було ухвалено продовжити дійсність договору від 23 квітня до 10 серпня 1918 року, потім продовжено ще до 10 вересня. Тимчасом позалась робота спеціальної комісії під головуванням міністра С. Гутника по виробленню нового договору. В цій комісії з українського боку взяли участь; М. Гаврилів, С. Франкфурт, міністр С. Гербель, фон Заммен, Матусевич, Давидов, В. Тимошенко, Ф. Королів, А. Мономахов, О. Андерсон⁵), С. Бородаєвський, І. Шафаренко, А. Свіцин, А. Лукашевич і Москалина. Переговори з представниками Центральних Держав закінчились підписанням 10 вересня 1918 року у Києві Економічного Договору, підписаного С. Гутником, бароном Мумом і графом Форгазем”⁶).

⁴) 9 квітня названа комісія заключила договір про постачання хліба з України, 13. IV. — про постачання худоби, 20. IV. — умова про вивіз сирих матеріалів дерева, соломки, льону, конопель, залізної руди, марганцю, шкур, вовни, тощо. Про ті справи докладніше: Дмитро Дорошенко “Історія України 1917-1923 рр.” II, стор. 292.

⁵) О. Андерсон не є українцем, а родом з Естонії. Тепер професор статистики на німецькому університеті в Мюнхені.

⁶) Д. Дорошенко, цит. пр. стор. 303 - 304.

Хочемо додати, що один з учасників Комісії О. Андерсон, що був заступником В. Тимошенка в Імпортно-Експортному Бюрі при Міністерстві торгу — є автором праці "*Внешняя торговля Украины в 1918 г.*", унікальної публікації, що заторкує торговельні обопільності України в тому часі.

В осені 1918 року Вол. Тимошенка затверджено керуючим справами Економічно-Кон'юнктурного Інституту, що був автономною одиницею при Відділі Соціальних Наук Української Академії Наук (голова Відділу Акад. М. І. Туган-Барановський). На тому пості Володимир Тимошенко підготував плян праці Інституту, але на превеликий жаль та праця скоро перервалася у зв'язку з виїздом за кордон. За кордон виїжджав Володимир Тимошенко в складі української делегації для Міррової Конференції в Парижі. При виїзді Вол. Тимошенко одержує доручення від Академії Наук збирати відповідні матеріяли для Інституту.

В тому часі, беручи участь в працях Міррової Делегації, Вол. Тимошенко написав дві праці французькою мовою, а саме: "Україна й Росія в їх економічних взаємовідносинах" та "Економічні зв'язки України і Франції". ("*Relations Economiques entre L'Ukraine et La France*", Bureau Ukrainien, Paris 1919").

НАУКОВА І ПЕДАГОГІЧНА ПРАЦЯ В УКРАЇНСЬКИХ ВИСОКИХ ШКОЛАХ НА ЕМІГРАЦІЇ

Після невдачі Українських Визвольних Змагань велика частина української еміграції опинилась за кордоном. Тут з часом постають українські високі школи, де скупчуються українські вчені і студентство. З уваги на прихильне ставлення уряду Чехо-Словащини — українським високошкільним осередком стає Прага⁷⁾. Тут довший час працює також Володимир Тимошенко. До переїзду до Праги В. Тимошенко провів зиму 1921/22 у Відні, де працював в університеті і державній бібліотеці над працею "Картелі і трести", що пізніше була опублікована з рамені Українського Вільного Університету в Празі. Це була габілітаційна праця⁸⁾ і на її підставі Володимир Тимошенко одержав весною 1922 року звання доцента Українського Вільного Університету катедри Економічної Політики на факультеті Права і Суспільних Наук. Тієї ж весни обрано його також доцентом Української Господарської Академії катедри Економічної Географії. В 1923 році Вол. Тимошенко був обраний надзвичайним професором, а в 1925 році звичайним професором у двох названих українських високих школах.

7) Першу працю опубліковано також англійською мовою в 1919 році заходами Української Мисії у Вашингтоні: "Ukraine and Russia a survey of their economic relations", Washington 1919. Це дуже цінна і рідкісна публікація. Її можна дістати у Вашингтонській Конгресовій Бібліотеці. В 1928 році ту працю В. Тимошенко значно доповнив, зокрема бібліографічними посилками і вийшла вона німецькою мовою: "Mittelungen des Ukrainischen Institute in Berlin". Її виголосив В. Тимошенко як доповідь в грудні 1927 р. у приявності численних німецьких вчених у Берліні з рамені Українського Наукового Інституту.

8) Докладніше про ті справи: Симон Наріжний — "Українська Еміграція" (культурна праця української еміграції між двома світовими війнами), Частина перша, Прага 1942.

9) Свою працю — "Картелі і трести", літогр. видання УВУ, Прага 1923, стор. 332, Вол. Тимошенко міг закінчити в порівняно короткий реченець, бо над тією темою працював ще в рр. 1911 - 13 у зв'язку з виготовленням кандидатської дисертації для Економічного Відділу Петербурзької Політехніки. Лист В. Т. з 21. VIII. 55.

В часі своєї праці в Українському Вільному Університеті та Українській Господарській Академії виконував функції Декана ф-ту Права і Суспільних Наук і Декана Економічного Відділу УГА. В Українському Вільному Університеті Вол. Тимошенко викладав економічну політику, зокрема різні курси з ділянки економічної політики, як нпр.: сільсько-господарську політику, промисловою політику, курс внутрішньої і зовнішньої торгівлі, курс про монополні господарські установи, конкуренцію, тощо. В пізніші роки (1924-28) викладав на Економічному Відділі УГА також — гроші і банки, господарська кон'юнктура і т.п. Крім того керував відповідними семінарами, зокрема з економічної політики.

В Українській Господарській Академії Володимир Тимошенко був професором економічної географії і в зв'язку з своїми викладами видав університетський посібник "Світове Господарство"¹⁰). Також разом з проф. С. І ольдельманом очолював Кабінет Народнього Господарства УГА.

Крім своєї наукової і педагогічної діяльності Володимир Тимошенко в тому часі активно працював і в громадському секторі. І так спільно з проф. Вал. Садовським очолював Товариство Українських Економістів у Чехо-Словаччині, що постало в 1923 році з осідком в Подєбрадах¹¹). Завданням Т-ва було провадити студію наукову працю головно в ділянці вивчення ресурсів народнього господарства України. Українські науковці в тому часі нав'язали низку важливих контактів з чужинецьким науковим світом¹²). І в тій праці брав активну участь Вол. Тимошенко. Разом з другими українськими вченими входив у склад Словянського Інституту в Празі (обраний членом в 1929 р.)¹³) та інших міжнародніх установ. В 1925 році з рекомендації професорської ради Української Господарської Академії за посередництва Чехо-Словацького уряду вибрано Володимира Тимошенка кандидатом на стипендію Rockefeller Foundation, N. Y. Після одержання стипендії виїхав до ЗДА, де перебував на студіях в Cornell University, N. Y. від січня 1926 року до серпня 1927 року. Там одержав науковий ступінь "Ph. D." по захисті тези: "Wheat Prices and the World Wheat Market"¹⁴). В академічному році 1927/28 В. Тимошенко знову викладав в Українському Вільному Університеті і Українській Господарській Академії. Весною 1928 року вибрано Володимира Тимошенка ректором Українського Вільного Університету, одначе до своїх обов'язків не приступив з уваги на виїзд до ЗДА.

¹⁰) "Світове Господарство", Подєбради 1924, стор. 402. Крім того в тому часі опублікував В. Тимошенко статтю "Проблема і розуміння конкуренції", Ювілейний Збірник УВУ в честь проф. С. Дністрянського, Прага 1923. В слідуючому році в Науковому збірнику УВУ, Част. I. 1925, Прага — опубліковано доповідь В. Тимошенка: "М. І. Туган-Барановський і Західньо-європейська економічна думка". Згодом з доповненнями ту доповідь надруковано англійською мовою в: "The Annals of the Ukrainian Academy of Arts & Sciences in the USA", New York 1954, pp. 803-823

¹¹) Симон Наріжний, цит. пр. стор. 238

¹²) там же

¹³) Симон Наріжний, цит. пр. стор. 256

¹⁴) "Wheat Prices and the World Wheat Market", New York, 1928. P. 100

В скороченій формі опубліковано також чеською мовою: "Ceny pšenice a klincele, kteří na ne působí, Československý Statistický Vestník, rocn. X, Nr. 1-2, I. 1929, та українською в: "Записки Української Господарської Академії в ЧСР", том II, 1929, стор. 163-191

Петро Голубенко

Повоєнна еволюція советської ідеології

II

Згубні наслідки Сталінського режиму в літературі й науці виявилися ще за життя Сталіна. Аналогічно до становища советських драматургів, які в атмосфері затиску вільної думки й вимог партії служити советській пропаганді, змушені були писати безконфліктні драми, пригладжувати і причісувати советську дійсність. В такому ж становищі були й советські філософи, які уникали думати й писати про протиріччя советського соціалістичного суспільства. *“а ці протиріччя є — говорив Жданов на філософській дискусії — і про них філософи не хозуть писати із за боязливости”*.

Сталінський режим командування методами терористичного підпорядкування навіть мислення громадян директивам партії привів до застою й занепаду в багатьох ділянках советської культури. Він є причиною її кризи. Це не могло не викликати невдоволення і хочби пасивного спротиву серед діячів советської культури. В повоєнний період це невдоволення і спротив були, мабуть, такі відчутні, що Сталін звернув на них увагу. Він знав, що багато людей думають про його режим і проводять відповідні аналогії. Дивлячись у дзеркало історії, він уже бачив за собою тінь Аракчєєва. Тільки цим можна пояснити найбільше відкриття цього “геніяльного корифея” всіх наук — відкриття аракчєєвського режиму в... мовознавстві. Відводячи від себе тінь Аракчєєва, Сталін застосував стару свою методу і тактику: умити руки від ним же натворених злочинів, знайти “козла відпущення”, а самому лишитися формально правим.

“Козлами відпущення” на цей раз стали советські мовознавці. Викриваючи “аракчєєвський режим” у мовознавстві, Сталін наслідував того злодія, якого виявили окликом: “На злодієві шапка горить!” Злодій ухопився за шапку і почав утікати, а щоб відтягти від себе увагу кричав: “Лови злодія!” Сталін також ухопився за шапку і почав викривати “аракчєєвський режим” у мовознавстві. Панування цього режиму за визначенням Сталіна привело до того, що *“Найменша критика стану в советському мовознавстві, навіть найобережніші (робкиє) спроби критики так званого “нового взення” в мовознавстві переслідували й притиняли керівні кола мовознавства. За критигне відношення до спадщини Н. Я. Марра, за найменше несхвалення взення Н. Я. Марра знімали з постів або понижували на посадах цінних робітників й дослідників у галузі мовознавства. Діягів мовознавства висували на відповідальні посади не за діловою ознакою, а за ознакою безумовного*

визнання взення Н. Я. Марра”⁹). В поданій тут характеристиці “аракчевського режиму” в мовознавстві міститься відбиток найголовніших рис всього сталінського режиму, який панував у всіх галузях советського мистецтва, літератури й науки. І скрізь він залишав тіж самі згубні наслідки. “Застій у мовознавстві, який виник у наслідок догматизації... теорії академіка Н. Я. Марра і аракчевських методів боротьби з найменшими відхиленнями від неї і найменші спроби її критики, привели до того, що більших і цінних праць з мовознавства фактично не було створено. Центром пропаганди маризму був Інститут мови і мислення ім. Н. Я. Марра АН ССРСР”¹⁰). Аракчевський режим з його догматизмом і талмудизмом і терором викрито після виступу Сталіна також і в інших ділянках советської системи. Типові прояви цього режиму, зокрема в установах АН ССРСР викриті в статті Ю. Жданова, опублікованій в журналі “Большевик” за 1951 р. № 21. Міністр вищої освіти ССРСР С. Кафтанов у статті “За скорейшую перестройку преподавания науки о языке”, яку поміщено в “Литературной газете” з свого боку також згадував “яскраві приклади того, до зого віз аракчевський режим, встановлений у мовознавстві(?) які незносні умови він створював на катедрях, яку шкоду він приніс справі правильного виховання наукових кадрів... Дискусія виставила на світ божий аракчевський режим у мовознавстві і розбила його вдвізки — писав Кафтанов. — Але наслідки адміністрування в науці не можуть не дати про себе знати... Деякі взені відвекли сід критики і самокритики, від прямої приципової постановки питань... Аракчевський режим породжував боязливіть, конюктурцину, пристосовництво”...

Виступ Сталіна проти аракчевського режиму в мовознавстві, як бачимо, дав можливість заговорити про панування цього режиму на всіх інших ділянках науки, літератури й мистецтва. При цьому, звичайно, підкреслювали, що цей режим запровадила не партія, не Сталін, а науковці та літератори, і що “аракчевський режим” не властивий советській системі. Це є найбільш практикована метода партії: щоб відвести від себе критику за злочини проти народу, вона сама підносить закиди, скеровані на її адресу і скеровує їх проти окремих осіб і “ухильників” від генеральної лінії партії. В дійності в образі “аракчевського режиму” виступають найголовніші риси советської диктаторської системи і партійного керівництва, творцем яких був Сталін: відсутність боротьби поглядів і свободи критики; репресії за найменші спроби критики; диктатура касты “непогрішних керівників”, яка забезпечує себе від будь якої критики; висування на відповідальні пости і посади не за діловою ознакою, а за ознакою безумовної покори і послуху — все це риси сталінської системи управління і партійного керівництва.

Сталінський режим спричинився до глибокої кризи советської культури саме тому, що цей режим є режимом утисків вільної думки і вільної творчости. Це є режим боротьби з культурою. Згідно з советською ідеологією наука і література мусять бути партійними. Принцип пар-

9) И. В. Сталин, Марксизм и вопросы языкознания, Госполитиздат, 1950, стр. 31.

10) Б. А. Серебрянников — Труды Сталина по вопросам языкознания и их значение, Москва, 1954, стр. 7.

тійності не сполучний і з дійсною наукою і з літературою. Все це стало ґрунтом ідеологічних конфліктів і боротьби на ідеологічному фронті в СРСР, яка виявилась особливо яскраво після смерті Сталіна.

Опозиція до сталінського режиму в літературі дуже виразно виявилася, як уже було відзначено, на XIV Пленумі правління Спілки советських письменників СРСР. Своєрідність цієї “опозиції” в тому, що вона заговорила устами самих керівників і партійних наглядачів над літературою, які перехопили опозиційні думки і настрої, щоб відвести їх від прямого прицілу проти цілої системи сталінського режиму і скерувати їх в “прокрустове ложе” критики і самокритики ухилів і помилок окремих людей та установ, які, мовляв, не впливають з советської системи. Через це критика “аракчєєвського режиму” в літературі мала половинчастий і суперечний характер. З одного боку дещо критикували й висували вимогу певних реформ, а з другого боку партійні керівники й наглядачі над літературою устами А. Фадєєва з усією категоричністю попереджували: *“Нехай не сподіваються елементи ворожі, гужі, що все сказане вище щодо наших советських письменників може бути в якійсь мірі поширене й на них. Нехай не думають і інші советські письменники, що не роблять висновків з своїх помилок, що ми в якійсь мірі схильні відмовитися від критики цих помилок. Ми будемо й надалі давати відсіг всім проявам ворожої ідеології”*.

Але, не зважаючи на такі попередження, опозиційні настрої і погляди знайшли свій вияв і поширення в окремих статтях советських літературознавців. Більше того, намітилось навіть певне згрупування опозиційних елементів навколо журналу “Новый Мир”. У центральному органі КПСС “Правда” з 25 травня 1954 р. в статті А. Суркова було подано здається перший сигнал тризогі *“за напрям літературно-критичних виступів “Нового Мира”*. Переляк советської партійної бюрократії перед зростом і оформленням опозиції серед советських літераторів був настільки великий, що вона вирішила одразу ж ліквідувати цю опозицію в її зародкові. “Новый Мир” було заатаковано зі сторінок багатьох органів партійної преси (“Правда”, журнал “Комуніст”, “Литературная газета”, ж. “Знамя”). В наслідок цієї критики редактора ж. “Новый Мир” А. Т. Твардовського звільнено. Крім того Президія правління Союзу советських письменників СРСР винесла спеціальну резолюцію про помилки журналу “Новый Мир”. У резолюції відмічено статті В. Померанцева, М. Ліфшиця, Ф. Абрамова і М. Щєглова, які мали *“неправильні і шкідливі тенденції, і в яких розбились спроби ревізувати основні принципи советської літератури”*. Зокрема в резолюції відзначають, що *“В. Померанцев у статті “Об искренности в литературе”, спекулюючи законним невдоволенням читачів і письменників деякими творчими недоліками нашої літератури, загально й недобросовістно обвинуватив советських письменників в нещирості. Під виглядом боротьби з пристосовництвом і лякуванням він поставив під сумнів сучасну широку суспільну тематику і проблематику советської літератури, закликав до одностороннього показу і роздування “негативних явищ” советської дійсності. Загально визнані в советській літературі ідейні, соціально-клясові оцінки й принцип партійності літератури В. Померанцев замінив “позасо-*

ційальним моральним критерієм”, проповіддю письменника і захистом певних ідей і переконань”. З усього цього в резолюції Президії правління Союзу советських письменників СРСР роблять висновок: “Друкуючи статтю Померанцева, яка прямо ревізує основи методи соціалістичного реалізму в літературі і літературній критиці, редакція “Нового Мира” стала на позицію відтворення давно викритих у нашій літературі ідеалістичних тенденцій”.

В резолюції відзначають також статтю Ф. Абрамова “Люди колхозной деревни в послевоенной прозе”, в якій розвиває нігілістичне відношення до досягнень советської літератури. “Автор статті і редакція вгинули “рознос” всіх найбільш помітних творів советської прози, присвячених життю колгоспного селянства у воєнні і повоєнні роки”. Так само і М. Ліфшиць у статті “Дневник Марметі Шагінян” “ставити під сумнів важливість звернення письменників до тем праці виробничої діяльності та інших актуальних тем” советської дійсності. Критик М. Щеглов у статті про роман Л. Леонова “Русский лес” відважився висловити думку, що “советський лад життя є живлячим середовищем для розтлінних типів зразка Граціанського, що є персонажем роману і критикує Л. Леонова за те, що він вгинки і склад характеру Граціанського розкриває як прояв пережитків минулого”. Та мабуть найбільш помітним кульмінаційним моментом опозиційних настроїв у літературі післявоєнних років є пряма атака й негачія партійного керівництва літературою. В резолюції між іншим відзначено: “Критик М. Щеглов в статті про роман О. Черного “Опера Снегина” глузує над тим, що автор роману показав вплив рішень партії в питаннях музики на свідомість і творчу діяльність мистецької інтелігенції”. Об’єктом глузування є герой роману, який виходить з наради в ЦК КПСС про советську музику, зовсім іншою людиною. Так само і В. Померанцев виявив негативну поставу до того, що советські критики розглядають твори за вказівками партії і пристосовуючись до вимог партії і партійної лінії.

“Всі ці факти, — відзначають далі в резолюції, — показують, що в журналі “Новый Мир” намітили лінію, яка протиріжить вказівкам партії в галузі мистецької літератури... які є в рішеннях 1946—1948 рр. з питань літератури, драматургії, театру, кіна, музики”. “Помилки, допущені редакцією журналу “Новый Мир” з особливою гостротою нагадують вказівки партії про обов’язок робітників мистецтва соціалістичного реалізму — керуватися у всій творчій діяльності політикою партії советської держави”¹¹).

З наведеної тут резолюції Президії правління Союзу советських письменників СРСР цілком ясно виступає характер ідеологічної боротьби на літературному фронті і можна вже підвести її підсумки. Партія ні в чому не поступилась і опозиція розбита.

Слабкість опозиції в московському суспільстві проти тоталітарно-диктаторського “аракчевського режиму” не можна пояснити лише силою терористичної машини цього режиму. Ідейна база сучасної московської опозиції надто вузька і її досить успішно неутралізують політикою партії, яка є московською національною політикою, скерованою

11) “Новый Мир”, 1954, № 9.

на зміцнення і поширення московської держави. Позиція московської інтелігенції завжди була хиткою і двоїстою — вона хотіла служити народові і в той же час покланялася кумирів імперії. Вона не завжди розуміла, що московський імперіалізм і благо народу — явища не сполучні, і що деспотизм, а в наші часи диктаторський тоталітаризм, є органічною і невід'ємною властивістю російської імперії, без якого вона не може існувати. З духової і моральної точки погляду частина московської інтелігенції відкидає комуністичну диктатуру і тоталітаризм, які запрягли народ у жахлижве ярмо й позбавляють саму інтелігенцію інтелектуальної свободи і вільної творчості, але з огляду на те, що комуністична диктатура зробили з Росії наймогутнішу і найбільшу державу і є в теперішній час єдиною умовою збереження цілості і єдності імперії, московська інтелігенція вважає своїм патріотичним обов'язком миритися і підтримувати диктаторський режим комуністичної партії.

Партія добре знає цю слабкість московської інтелігенції і відповідною ідеологічною роботою не тільки неутралізує опозиційні настрої супроти диктаторської влади, а й ставить їх на послуги партії. Увесь глумд ідеологічного наступу партії на московськом відтинкові ідеологічного фронту полягає в тому, щоб погасити демобілізаційні і опозиційні настрої повоевних років у самому їх зародкові і *“забезпечити панування бойового советсько-патріотичного духу в рядах діячів науки і мистецтва, посилити, таким чином, партійність советської науки, літератури і мистецтва і піднести на новий, більш високий рівень всі засоби соціалістичної культури: пресу, пропаганду, науку, літературу, мистецтво”*¹²). Всі ці засоби партії потрібні на те, щоб тримати й далі народ у ярмі, не дати йому вирватися з духового полону і мобілізувати його для здійснення агресивної політики партії і советської держави. Для цього партія і повела рішучу боротьбу проти *“безідейних, аполітичних тенденцій”* і сподівань на *“передимку”*, на *“відпогинок” від ідейності і політичної виразності”*¹³). Цю неутралізацію московської протирежимної опозиції провадять не тільки зручним маневруванням партії, чергуванням натиску і відпруження. В цьому відношенні роман *“Оттепель”* Еренбурга є надзвичайно характерним. Роман цей безперечно написаний під враженням відпруження й *“відлиги”*, якої сподівалася опозиція і яка стихійно виявилася після смерті Сталіна. Жан Поль Сартр у своєму інтерв'ю про враження зі своєї останньої подорожі до Советського Союзу між іншим відзначає: *“Сама назва книги вельми многозначна — “Оттепель”. Коли хочете, це також відлига в літературі”*. При цьому додає: *“Існує теза, яка виступає за “відлигу”, але є й інші, які виступають за героїзм і напруженість”*. А на запитання: *“Чи спостерігається в суспільстві реакція, скерована проти новозагої сторони літератури”*, інакше кажучи проти літератури, яка є на послугах пропаганди політики партії і советської держави, — Сартр відповів: — *Так, скрізь. Складається враження, що глядачеві*

12) Г. М. Маленков, Информационный доклад о деятельности Центрального Комитета ВКП(б) на совещании представителей некоторых компартий, 1947, Госполитиздат, стр. 30.

13) “Правда”, 1946, 22 вересня: “Благородні завдання советської літератури”.

набридло. Він рідше ходить до театру"¹⁴). Це свідчення є ще одним підтвердженням кризи советської культури й зросту опозиційних елементів в московському суспільстві, які знайшли свій вияв також і в літературі. Але не від Еренбурга і не від советських літераторів, перейнятих московським великодержавним патріотизмом слід чекати спротиву і активної дії проти диктаторського режиму. Позиція московської інтелігенції в усі часи існування російської імперії була хиткою, двоїстою і трагічною. Вона радо відгукувалась на народні прагнення до свободи, але разом з цим поклонялася кумирові імперії, не розуміючи, що ці речі не сполучні. Добровільно стаючи на службу імперії своєю творчістю і захоплюючись шаленим розгоном імперської "птиці-тройки", вона сама була жертвою московського деспотизму і гинула під її копитами.

Відповідно до становища партії, як керівної сили советської імперії, формувалася й еволюціонувала її ідеологія. Бердяєв писав про большевизм ще до війни, як про синтезу Івана Грозного і Маркса. Сьогодні можна з повним правом сказати, що від Маркса лишилися в советській ідеології лише "ріжки та ніжки". Вона ще користується марксистською і соціалістичною фразеологією, але лише для того, щоб замаскувати свою справжню суть. Не слід плутати советської ідеології з советською фразеологією, якої вживають для маскування і для пропагандивних цілей. Повоєнна еволюція советської ідеології іде второваною вже дорогою в напрямі все більшого скріплення московського великодержавного імперського комплексу, московських національних традицій, культу сили і величі московської держави, возвеличування московського народу як найвидатнішої нації і московської культури, як зразка для всіх народів світу. Разом з цим розгортають жорстокий і безоглядний "татарський" похід проти національних традицій і культури поневолених народів, ведуть гостру боротьбу проти "буржуазного націоналізму" в усіх республіках Советського Союзу, за виключенням Московії.

Найбільш показним явищем повоєнних років, яке характеризує дальшу еволюцію советської ідеології в напрямі скріплення московського імперіялістичного комплексу є одверта реабілітація московського імперіялізму, як прогресивного явища для поневолених народів. Журнал "Вопросы философии" за 1952 рік № 2, наприклад, відзначає: *"Товарищ Сталин подверг критике отдельные положения, содержащиеся в произведении одного из основоположников марксизма — Ф. Энгельса. Энгельс допустил ошибку в своей статье "Внешняя политика русского царизма", утверждая, что единственной реакционной силой конца XIX века и единственным зачинщиком агрессивных войн был русский царизм"*. Отже для виправдання московського імперіялізму Сталін не зупинився і перед тим, щоб зревизувати погляди самого основоположника марксизму Ф. Енгельса.

В журналі "Вопросы истории" за 1951 рік № 4 у статті "К вопросу о формуле "наименшее зло" М. Нечкина висловила цілком ясно тенденцію сучасних советських ідеологів трактувати "приєднання" і вклю-

14) Жан-Поль Сартр, Впечатления от поездки в Советский Союз, ж. "Октябрь" 1954 г., № 10.

чення народів у склад російської імперії, як абсолютне добро. Під цим гаслом "абсолютного добра" російської імперії для поневолених народів було влаштовано у всьому Советському Союзі свято 300-ліття "воз'єднання України з Росією". Це свято було проведене під знаком фальшування історії України і московсько-українських взаємин в дусі старої московської великодержавно-шовіністичної історіографії для пропаганди фальшивої ідеї про те, що "воз'єднання України з Росією... мало величезне прогресивне значення для дальшого політичного, економічного й культурного розвитку" українського народу.

Та найбільш яскравим показником дальшої еволюції советської ідеології в напрямі традиційного московського великодержавного шовінізму й імперіялізму є повсюдна боротьба на ідеологічному фронті в національних республіках Советського Союзу.

III

Боротьба з ухилами від советської ідеології після 2-ої світової війни почалась не в Московії а серед поневолених Москвою народів. Ця боротьба почалась одразу ж після повороту сталінського режиму в Україні та в інших республіках Советського Союзу. Ще в роки війни партія опублікувала постанови "Про стан і заходи поліпшення масово-політичної й ідеологічної роботи в Татарській партійній організації" (1944) і "Про стан і заходи поліпшення агітаційно-пропагандивної роботи в Башкирській партійній організації" (1945). ЦК ВКП(б) викрив у цих республіках помилки місцевих істориків і літераторів, які "допускали ідеалізацію патріархально-феудального минулого своїх народів". Такі помилки, що є за визначенням партії, впливом буржуазно-націоналістичної ідеології, були викриті також в Казахстані, Азербайджані і в Україні.

Звертає на себе увагу той факт, що в національних республіках партія веде боротьбу з тим, що було написано в роках війни за безпосереднім схваленням а часто й прямим наказом тієї ж таки партії для піднесення місцевого національного патріотизму в боротьбі з німцями. Виявляється що "національні душі", які Москва викликала в національних республіках проти німців є в такій же мірі небезпечними і для московського комунізму. Боротьба Москви проти національних ухилів від советської ідеології є найпереконливішим свідченням, що з відступом німецьких фашистів і з поворотом московських комуністів і сталінського режиму відбулась лише заміна одного окупанта іншим. В статті "московського комунізму" і "советської влади" верталася знову брутальна потвора московського імперіялізму. Про це ясно свідчить внутрішній зміст "советської ідеології" і характер боротьби в СРСР на ідеологічному фронті. В національних республіках боротьба ведеться зовсім проти інших ідеологічних ухилів ніж в Московії. Цю різницю можна визначити в формулі "діялектичного парадоксу": те, що культивує Москва у себе, в Московії, проти того вона веде боротьбу в національних республіках інших народів СРСР. Виявляється, що культ московського великодержавного націоналізму і патріотизму, московських національних традицій і самотності московської культу-

ри з ідеалізацією московського імперіялізму — усе це належить до “совєтської ідеології” і є “ідеологією комунізму” але найменші прояви національних почувань і патріотизму немосковських народів таврують як “буржуазний націоналізм” і ухили від совєтської ідеології.

Дуже доброю ілюстрацією “діалектичних парадоксів” національної політики Москви є історія з віршем українського поета Володимира Сосюри — “Любіть Україну”. Цей вірш написаний в душі партійних настанов Москви в українській протинімецькій пропаганді, коли Москва закликала українців “любити Україну” і бити її окупантів німців. Вірш Сосюри є також у цілковитій відповідності до післявоєнних настанов партії у трактуванні інтернаціоналізму і національного патріотизму. Найвидатніший після Сталіна теоретик і інтерпретатор совєтської ідеології А. А. Жданов виступаючи на нараді діячів совєтської музики в ЦК ВКП(б) 1948 року, повчав совєтських діячів культури: *“Інтернаціоналізм в мистецтві народжується не на основі применшення і збіднення національного мистецтва. Навпаки інтернаціоналізм народжується там, де розвиває національне мистецтво. Забути цю істину — означає... загубити своє обличчя, стати безрідними космополітами... Не можна бути інтернаціоналістом... не будиши дійсним патріотом своєї батьківщини”*¹⁵). Так повчав Жданов і такою ж настановою керувався український поет В. Сосюра, коли писав свого вірша “Любіть Україну”.

“Не можна народів любити других,
Коли ти не любиш Вкраїну...”

Це майже дослівний переказ наведених слів Жданова. Але партія у своєму центральному органі “Правда” гостро заатакувала вірш Сосюри і визначила його, як “ідеологічне викривлення в літературі”¹⁶). Биявляється, що любити Московію і бути московським патріотом — це є інтернаціоналізм і це означає бути інтернаціоналістом, а любити Україну і бути українським патріотом — це є “буржуазний націоналізм” і це означає бути буржуазним націоналістом. У себе в Московії партія веде боротьбу з космополітизмом і плазуванням перед *“буржуазною культурою Заходу”*, культивуючи самотність московської культури і почуття національної московської гордості і месіаністичні марення про перевагу московської культури і провідну роль *“великого російського народу”* у всіх ділянках та його визвольну місію у світі, але в Україні Москва веде жорстоку боротьбу з проявами національної свєрідности української культури, змушує українців плазувати перед московською культурою і таким чином вчить українців бути *“безрідними космополітами”*. Ясна річ, що такі парадокси не можна пояснити ні марксизмом ні комунізмом. Все це є прояви московського імперіялізму і його прагнень до асиміляції, себто до обмосковлення поневолених народів. У цьому і є суть та провідна тенденція “совєтської ідеології” у відношенні до поневолених народів.

¹⁵) “Совещание деятелей советской музыки в ЦК ВКП(б), Москва, 1948, стр. 139 - 140.

¹⁶) “Правда”, 1951 р., 2 июля: “Против идеологических извращений в литературе”.

Советська ідеологія є ідеологією московської великодержавности і тоталітаризму. Саме тому вона є ворожою і непримиримою до ідеології національно-визвольних рухів поневолених Москвою народів, і цим пояснюється гострота ідеологічної боротьби в національних республіках Советського Союзу, а особливо в Україні. ЦК КП(б)У розгорнув широкий ідеологічний наступ проти проявів українського націоналізму уже в 1945 році. У постанові ЦК КП(б)У з 16 жовтня 1945 р. було відзначено *“серйозні ідейно-політичні хиби й помилки, що мали місце в журналі “Українська література”*. Отже ідеологічна чистка українських журналів почалася на рік раніше, ніж в Московії. Крім того в Україні не лишилося жадного українського журналу, якого не зачепила б чистка, тоді як в Московії ідеологічні ухили помічено лише в окремих журналах, як от ж. *“Звезда”* і *“Ленинград”* а останнім часом ж. *“Новий Мир”*. В Україні партія вчинила після війни справжній погром усього, що було написано в роках війни українськими письменниками і науковцями для потреб української протинімецької пропаганди за вказівками тієї ж таки партії.

Ідеологічна чистка в Україні запланована в Москві і нею керували такі визначні *“генерали”* і партійні діячі, як Хрущов, Мануїльський і Каганович, В першу чергу було переведено перевірку і чистку в самій КП(б)У. 15 - 17 серпня 1946 р. відбувся черговий пленум ЦК КП(б)У, на якому заслухано і обговорено рішення ЦК ВКП(б) на звіт ЦК КП(б)У про підготовку, добір і розподіл керівних партійних і советських кадрів в Україні. У своєму виступі М. С. Хрущов між іншим відзначив: *“ЦК КП(б)У недооцінив особливої ваги ідейно-політичної роботи, не віддає належної уваги доборові й ідейно-політичному вихованні кадрів в області науки, літератури, мистецтва, не організував у пресі широкої критики ворожої буржуазно-націоналістичної ідеології. В наслідок цього в деяких книгах, журналах і газетних статтях, в усних виступах окремих українських істориків і літераторів є ідеологічні помилки і перекручення, намагання відродити буржуазно-націоналістичні концепції історика Грушевського і його школи”*.

Слідом за ЦК ВКП(б) на Україну звертає увагу і Спілка советських письменників ССРСР. Президія Правління Спілки в своїй резолюції з 4 вересня 1946 записала: *“Дуже великою хобою роботи Президії ССП і Правління Спілки в цілому є недостатнє керівництво літературами народів ССРСР, що привело до відродження в окремих літературах буржуазно-націоналістичних тенденцій... Український письменник Петро Панз виступив з “теорією” про “право письменника на помилку”. Ця “теорія” відкриває двері для проникнення в літературу гужих впливів. І вона не дістала відповідної кваліфікації з боку літературних критиків”*¹⁷⁾.

Орган Управління пропаганди і агітації ЦК ВКП(б) *“Культура і Жизнь”* в липні 1946 року № 3 у статті *“Виправити помилки у висвітленні деяких питань історії України”* вчинив ідеологічний розгром книг *“Історія України”* (1943), і *“Нарис історії української літератури”* (1945). Отже Москва почала ідеологічну чистку не у себе в Мо-

17) *“Літературна газета”* 12-го вересня 1946 р.

сковії, а в Україні та в інших республіках Советського Союзу. Під натиском Москви і під безпосереднім керівництвом і командуванням московських агентів в Україні розпочато широкий наступ на ідеологічні ухвали від советської ідеології. Немає змоги перечислити всі ухвали партії і статті в советській пресі, які були скеровані проти українського націоналізму і які означали черговий погром української культури.

Найголовніші і найтяжчі бої на ідеологічному фронті й на цей раз відбулися в Україні. Навіть побіжний погляд на опубліковані документи і матеріали повоевненої ідеологічної чистки в СРСР виявляє, що найбільш вразливе і найслабше місце советської системи являє собою Україна. Про це свідчить також сила українського спротиву проти повороту і відновлення советського режиму в Україні. Цей спротив виявився не лише в активній дії українського підпілля й партизанських частин Української Повстанської Армії, але й у різних формах пасивного спротиву а також і в ідеологічній боротьбі проти советської ідеології. З свого боку "Радянська Україна" писала: *"якщо хоземо знищити українських повстанців, то нам треба за всяку ціну знищити їхню ідеологію"*. З'ясовуючи повоевнену ситуацію в Україні, автор статті "До кінця викорчувати буржуазно-націоналістичні погляди в питаннях історії та літератури України", між іншим писав: *"Треба зважити на те, що Україна перебувала під тимчасовою окупацією ворога... Отруйлива пропаганда українських націоналістів де-не-де лишила свої сліди. Треба зважити і на те, що в воз'єднаній українській радянській державі тепер перебувають мільйони нових радянських громадян, мешканців західних і закарпатських областей України, які виховувалися у буржуазному суспільстві, свідомість яких старанно обробляли українські націоналісти"*¹⁸).

Але український спротив проти советської системи зріс також і серед тих українців, яких старанно обробляли московські комуністи. Навіть серед членів КП(б)У, як відзначав обережними висловами Хрущов, поширилась *"ідеологічна ослабість"*, виявився *"брак енергії"* і *"нездатність, виконувати свої обов'язки"*. Серед українських письменників і науковців у гострішій формі і раніше ніж в Московії пролунали протести проти партійного керівництва й диктатури в літературі. *"Дайте нам право на помилку — і наші твори не будуть такими нудними, як вони гасто бувають"*, — заявив український письменник Петро Панч партійним наглядчачам з Москви на зборах письменників у Києві. Теза про право письменника на *"помилку"* і письменницьку сміливість, була підтримана багатьма українськими письменниками *"в тому зміслі й деякими відповідальними товаришами з керівництва Спілки українських письменників"*¹⁹).

Боротьба за свободу творчости, за право письменника мати свою власну думку і сміло її висловлювати знайшла навіть своє поетичне відображення в поезії українського поета Максима Рильського, який писав:

18) "Радянська Україна", 17 листопада 1946 р. М. Бажан, До кінця викорчувати буржуазно-націоналістичні погляди в питаннях історії та літератури України".

19) "Радянська Україна", 18 серпня 1946 р. "Про право на помилку".

“Завзяті є такі, що з міною Мойсея
Скрижали нам несуть: неможна так і край!
Це не по нашому! Забороняю це я!
Та я, признатися, не вірю в їх Синай.
Не люблять кайданів ні слово ні ідея...”

Цитуючи цього вірша на зборах письменників, один з партійних критиків допитувався: “Що це за езопівська мова? Кого має на увазі Рильський? Коли згаєш це, мимоволі згадуєш сумнозвісну теорію права на помилку”²⁰)... Згадуючи цю “теорію” інший критик писав: “Де ж партійність літератури? Це вимога розриву з партійністю. Це обґрунтування і вимога відходу від *малаянської ідеології*”²¹).

Як поставилися українські письменники до нового ідеологічного наступу Москви проти України — про це є багато свідчень в советській пресі. Так, наприклад, “Літературна Газета” у статті “Ідейність і принциповість письменника” відзначала: “Окремі письменники і літературознавці — С. Кирилюк, І. Пільгук, Г. Лазаревський — припустили в своїх працях помилки і викривлення буржуазно-націоналістичного характеру. В Спілці письменників не було належного реагування на ці факти, помилки відкрито не обговорювались і не засуджувались, а що може бути шкідливішим за таке замовчування?”

“В атмосфері примиренства та лібералізму проходила в Спілці і критика буржуазно-націоналістичних концепцій “Нарису історії української літератури”. Говорити вголос про “Нарис” у спілці погали тільки тоді, коли м о в г а т и б у л о в ж е н і я к н е м о ж н а. Характерно, що й під час відкритого обговорення деякі письменники-комуністи, в тому числі й люди з відомими, заслужено шанованими іменами, воліли гомусь вдаватися до “формули замовчування”. Дехто з літераторів, що виступали під час обговорення, намагався всіляко одвести критику від авторів “Нарису” (Д. Косарик, М. Плісецький), дехто намагався потопити її в різних дрібницях”²²).

Таких свідчень про ігнорацію і спротив ідеологічній чистці з боку українських письменників дуже багато. Цей спротив свідчить про поглиблення і загострення протиріччя між великодержавною імперіалістичною політикою Москви в Україні і зростаючою силою українського суспільства. Жадною марксистською фразеологією вже не вдасться прикрити справжньої суті советської ідеології, як ідеології московського великодержавного шовінізму й імперіалізму. Що має спільного з марксизмом і соціалізмом еволюція советської історіографії від Покровського до традиційної московської великодержавної схеми московської історії з апологією будівників імперії і російського імперіалізму? Політика комуністичної партії і советської держави керується інтересами імперії і йде старими шляхами старої дореволюційної Росії. Ідеологію царської Росії сформулював Уваров у тричленній формулі: “Православие, самодержавие, народность”. Советська ідеологія в новій формі виявляє старий зміст московської офіційної ідеології, яку також можна висловити у трьохчленній формулі: “Комунізм, диктатура, московський народ”.

²⁰) “Літературна газета”, 2. 10. 1947.

²¹) “Літ. Газ.”, 18. 9. 1946.

²²) “Літературна газета”, 15. 8. 1946.

Московський комунізм, як віра, є новою формою московського месіанізму. Диктаторський режим советської тоталітарної системи є лише удосконаленою і поширеною формою “аракчєєвського режиму” дореволюційної Росії. Культ великого московського народу, як найвидатнішої нації, перекликається з відповідним культом “народу богоносця” дореволюційного часу. Традиція московських слов’янофілів і народників особливо яскраво виявилася в повоєнному часі у формі “боротьби з плазуванням перед буржуазною культурою Заходу” і в апології самотності московської культури. Навіть серед советських критиків знайшовся один, який відзначив, що під виглядом советського патріотизму тепер висловлюють “настрої національної виключності і відрубності” і що “не проводять різниці між слов’янофільським і народницьким розумінням самотності, з одного боку, і марксистсько-ленінським розумінням — з другого”²³). До цього можна б лише додати, що поняття “самотності культури” взагалі не має ніякого відношення й зв’язку з марксизмом.

Така ж аналогія між старою московською ідеологією правлячої верхівки імперії і советською ідеологією виникає в питанні державної політики у відношенні до науки і літератури. Росія ніколи не мала дійсної свободи слова і думки і завжди підпорядковувала московську науку і літературу політичним завданням московської держави. Ідея зовнішньої могутності і величі російської імперії, яка є в основі московської системи, вимагає тотальної єдності внутрішнього духового життя і підпорядкування думки громадян політичним завданням московської держави. Російська цензура була завжди нетерпима до найменших проявів вільнодумства і вимагала від російських науковців і літераторів служби державним інтересам. Цю московську традицію цілком перейняла комуністична партія Советського Союзу. Опозицію проти тоталітарного диктаторського режиму і прагнення до інтелектуальної свободи партія таврує як прояви буржуазної ідеології і вимагає від советських громадян “високої дисциплінованості й організованості, уміння підкорити свою індивідуальну волю волі колективу, волі партії”, і “примінювати в оцінці всіх явищ життя єдино-правильний підхід — підхід з тогки зору політики партії і советської держави”²⁴). В ділянці літератури, мистецтва й науки ця вимога партії формулюється, як принцип партійності советської науки, літератури й мистецтва, який є найгострішою і найзручнішою зброєю партії в її боротьбі за збереження і зміцнення партійної диктатури. Принцип партійності в науці й літературі, як засіб ідейного й морального терору партії та затиску вільної думки, робить найбільші спустошення на літературному й науковому полі.

ВИСНОВКИ

Еволюція советської ідеології в напрямку дальшого поширення і поглиблення московського великодержавного комплексу виключає будь яку демократизацію советського ладу і свободу народів Советського Союзу.

²³) Г. С. Тихомиров, К вопросу о традиции и идейных влияниях, Известия АН СССР 1951, т. 10, вип. 5.

²⁴) “Большевик”, № 16, 1946.

Загострення боротьби в ССРСР на ідеологічному фронті свідчить про значні зрушення в свідомості громадян ССРСР, які сталися в роках другої світової війни і продовжують виявлятися в пововенних роках.

Слабкість московської опозиції і сила українського спротиву виразно вказують, де є найслабше місце советської системи і де слід шукати архимедової точки опертя для знищення московського імперіялізму і тоталітаризму.

Деспотична форма державного управління і агресивність московської політики є органічною властивістю російської імперії, яка подиктована її характером багатонаціональної держави, московськими традиціями і геополітичним становищем.

Як за царських часів самодержавство і деспотизм були тією ціною, якою утримували імперію, так і тепер комуністична диктатура і тоталітаризм є тією умовою, при якій тільки й можливе збереження советської імперії з її експансивною політикою.

Держава, яка своє існування вдержує терором на більшій частині своєї території, не може забезпечити свободи на другій частині для свого власного народу. Не може бути вільним народ, який поневолює інші народи — він є сам рабом і жертвою імперіялізму.

Єдино-визвольною політикою у відношенні до народів ССРСР, у тому числі й у відношенні до московського народу, може бути лише політика, розрахована на запереченні імперії і цим самим на знищенні московського імперіялізму. Розвал імперії і визволення поневолених Москвою народів є єдиною умовою визволення і самого московського народу і єдиним шляхом до морального очищення московського народу від злочинів московського імперіялізму і звільнення московської культури від того страшного ярма, яке спотворює її духове обличчя.

Б. Цюцюра

ЛЕНІНСЬКА КОНЦЕПЦІЯ БАГАТОНАЦІОНАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ ТА ДЕРЖАВНЕ ВІДРОДЖЕННЯ УКРАЇНИ

До проблеми ідейно-політичних передумов утворення УРСР*)

ІІІ.

Ленінська концепція багатонаціональної держави, що її перший і основний ступінь розвитку обговорений в попередньому розділі, стала основою програми перебудови Росії, яку Російська Соціал-Демократична Робітнича Партія (більшовиків) почала здійснювати після за-

*) Продовження статті д-ра Богдана Цюцюри (I і II част. гл. Р. Д. ч. 1 (16), стор. 37 - 50).

Поміщений підзаголовок статті "З матеріалів наукової конференції НАДСТП (Асоціації советознавців)" належить до статті доц. П. Голубенка - "Повоєнна революція советської ідеології" і понав до статті д-ра Б. Цюцюри помилково. За вимогою автора залишаємо його термінологію оригіналу. Він уживає тер-

хоплення влади. Ця програма мала бути державноправним віддзеркаленням багатонаціонального складу імперії. Вона повинна була теж, в певній мірі, задовольнити національні вимоги не-російських країн імперії. В певному розумінні назустріч цим вимогам ішла й ленінська ідея 'самовизначення народів — аж до відокремлення'. Особливість цієї ідеї, яка в звичайному розумінні означала б програму відокремлення та державного усамостійнення тих країн, є в тому, що вона в намірах Леніна була лише одним зі засобів збереження імперії перед розпадом. Власне кажучи, вона була основною формою ідейно-політичного побороення або — можна сказати — морального роззброювання національно-визвольних рухів, що прагнули до державного усамостійнення не-російських країн імперії. Таким чином ця ідея за своєю спрямованістю була тільки своєрідним доповненням ленінської концепції багатонаціональної держави. Так і сам Ленін прямо ствердив, що вимога, чи навіть боротьба за признання права на самовизначення народів "зовсім нерівнозначна вимозі відокремлення, дрібнення, утворення дрібних держав"¹). В згаданій уже доповіді для польських студентів, в якій Ленін сформулював свою концепцію багатонаціональної держави²), він, згадуючи право народів на самовизначення, заявив, що "справа не в тому гаслі, а в змісті, який в нього вкладається" і додав, що він зовсім не поділяє поглядів тих осіб (тут ідеться про Польську Соціалістичну Партію, ППС), які це гасло розуміють як основу для програми утворення на території Росії низки незалежних національних держав³). Розвиток ленінської ідсі самовизначення народів підтверджує, що ця ідея, чи радше гасло, була тільки психологічною зброєю у боротьбі за збереження імперії та здійснення в ній ленінської концепції багатонаціональної держави.

Вже перший конгрес РСДРП в 1898 році загально визнав право народів на самовизначення⁴). Цей конгрес наслідував приклад міжна-

1) "Соціалістична революція та право націй на самовизначення", В. Ленін (В. Ульянов), Національне питання (1910-1920), переклад за ред. М. Скрипника, вид. 3-є, Харків 1932, ст. 132

2) див. ст. 49

3) Ленинский Сборник, т. XVII, ст. 232

4) Всесоюз. Ком. Партия (б-ов), цит. твір, ст. 4

мінів: Росія, росіяни, російський, русифікація і т. п., а не: москвини, московець, московський, обмосковлення і т. п. З уваги на те просимо виправити відповідні місця в I і II частині статті, як теж термін "Російська імперія" замінити на Росія. В дальшому просимо виправити наступне:

надруковано	стор.:	стрічка:	має бути:
УРСР	37	23	УСРР (назву УРСР прийнято після 1937 р.)
Кавтски	40	18	Каутські
Бавер	43	30	Бауер
соймами	43	24	сеймами
Едвард	40	18	Едуард
Шавмяна	45	43	Шаумяна
меншини	48	28/29	меншостей
основи мотивувати	49	38/39	основи припускати

Перепрошуємо Вп. Автора і Читачів за недогляд — Редакція.

родного соціалістичного конгресу в Лондоні (1896)⁵⁾, а також окремих російських революційних діячів, як нпр. Герцена⁶⁾ або Бакуніна⁷⁾ та деяких російських політичних організацій, як нпр. демократично-конституційного об'єднання "Великорусс" (1861)⁸⁾, товариства "Молодая Россия" (1862)⁹⁾, партій "Народная Воля" (1880)¹⁰⁾ та "Народного права" (1890)¹¹⁾, які проголосили гасло вільного самовизначення народів. Визнання "права на самовизначення за всіма націями, що входять до складу держави" повторив II з'їзд РСДРП (1903) в 9-ому пункті програми партії¹²⁾. Проте тут зовсім не устійнено змісту того права, ні способів його здійснення. Зате Ленін, обговорюючи цей пункт, пояснює, що "безумовне визнання боротьби за свободу самовизначення зовсім не обов'язує нас піддержати всяку вимогу національного само-

5) На цьому конгресі представники ППС домагалися, щоб конгрес схвалив вимогу самостійності Польщі (це заперечувала Роза Люксембург, як представник "Соціал-демократії Польщі і Литви"). Конгрес прийняв резолюцію, в якій ствердив, що він "стоїть за цілковите самовизначення всіх народів і виражає своє співчуття робітникам усякої країни, яка терпить... від ярма воєнного, національного чи іншого абсолютизму". Verhandlungen und Beschlüsse des intern. soz. Arbeiter- u. Gewerkschafts-Kongresses 1896, Berlin, S 18

6) В одній статті (1859) Герцен писав, що "Польща, як Італія, як Угорщина, має невід'ємне повне право на державне існування, незалежне від Росії", він теж уважав, що "Україна, пам'ятаючи весь гніт москалів... і... не забуваючи... як її було в Речіпосполитій... не захоче бути ані польською ані російською", тому "Україну треба визнати свобідною і незалежною країною". цит. М. П. Драгоманов, Собрание политических сочинений, т. I, Париж 1905, ст. 42, 45

7) В промові-пропозиції центр. комітетові "Ліги миру й свободи" (1868) Бакунін вимагав "визнання абсолютного права на повну автономію для кожної нації, великої чи малої, для кожного народу, слабого чи міцного", а зокрема "щоб Польщі, Литві, Україні, Фінам і Латишам прибалтійським, а також і Кавказькому краєві була повернена повна свобода і право розпоряджатися собою та упорядковуватися зі своєї волі, без жадного з нашого боку втручання, прямого чи посереднього". М. А. Бакунін, Полное собрание сочинений (изд. И. Балашова), т. I, ст. 54, 232

8) В листку No. 2 тієї ж назви говориться не тільки про вимогу "безумовного звільнення Польщі", але й про те, щоб "дана була населенню південної Русі повна свобода вирішувати свою долю з власної волі". Власне кажучи "цей нарід ще не міг виразити своїх бажань", але ж "відомо, що він до крайності незадоволений у нашому пануванні... Коли він захоче відокремитися цілковито, нехай відокремлюється... судячи по живому почутті страждань від нашого деспотизму, треба сподіватися що при першій можливості подумати про свою долю, він захоче відійти від нас". Г. А. Куклин, Итоги революционного движения в России за сорок лет (1862-1902 гг.), Женева, 1903, ст. 170, 171 (добавлення)

9) "Ми вимагаємо — говориться в прокламації цього т-ва — повної незалежності Польщі й Литви, як областей, що заявили своє небажання залишитися з'єднаними з Росією. Ми вимагаємо, що б дати всім областям можливість рішення більшості голосів, чи бажають вони вступити до складу федеративної республіки російської", там же, ст. 5

10) "Народи, насильно приєднані до російського царства — стверджує програма членів-робітників цієї партії — вільні відокремитися або залишитися в загально-російському союзі", проте в іншій парт. заяві стверджується, що "ми не відбираємо в тих народностей права на повну політичну незалежність, але ми твердимо, що проти спільного ворога повинні бути направлені з'єднані, дружні зусилля всіх складових частин держави". Б. Я. Яковлев, цит. твір, ст. 292 і 35

11) "Беручи до уваги — говориться в програмі партії — що Росія не є єдиним цілем... признання права політичного самовизначення за всіма національностями, що входять до її складу, є необхідною умовою політичної свободи". Куклин, цит. твір, ст. 77 і 283

12) Всесоюз. Ком. Партія (б-ов), цит. твір, ст. 22

визначення”; національне самовизначення має бути підпорядковане інтересам класової боротьби, а вони ж вимагають, щоб імперія була збережена, бо ж — на його думку — “розпад Росії” був би “розпадом сил пролетаріату”¹³). Соціал-демократи “повинні все й безумовно прямувати до найтіснішого з’єднання пролетарів усіх національностей”; а втім “соціал-демократія як партія пролетаріату ставить за своє основне і головне завдання борючись самовизначенні не народів і націй, а пролетаріату в кожній національності”¹⁴). Тут же Ленін виражається проти дослівного розуміння самовизначення народів, як усе й всюди важного принципу і стверджує, що “треба брати до уваги нові політичні умовини, не можна приймати старі рішення і поступати не враховуючи нового, бо це ознавало б бути вірним букві, а не духові вчення”. Наприклад Польща давніше була в порівнянні до Росії прогресивною країною і тому Маркс сприяв унезалеженні Польщі, але пізніше становище змінилося¹⁵). В пізніших статтях про право народів на самовизначення Ленін займається власне розробкою своєї, можна сказати, “роздвоєної” (на “букву” і “дух”) ідеї самовизначення народів. Він, з одного боку, ставиться позитивно, до самого принципу самовизначення народів (і тут він не погоджується з тими провідниками соціалістичного руху, що це право заперечували), а з другого боку, негативно до здійснення цього права не-російськими народами Росії. Він декларує повне право самовизначення для Болгарії, Сербії, Польщі, України рядом з Ірландією та Індією, і в той же час ставить неприхильно до дійсного унезалеження Польщі чи України. В одній статті (1912) Ленін, виступаючи як захисник незалежності Балканських країн і від Туреччини і від Росії, стверджує, що *‘ніхто так не топтав у нас же в Росії дійсно демократичні принципи справжньої незалежності всіх народів, як націоналісти і октябристи’*¹⁶). В іншій статті того ж часу у зв’язку з балканською війною Ленін виступає за *‘цілковите самовизначення народів, за цілковиту демократію, за визволення слов’ян від усякого протегування ‘великими державами’*¹⁷). Ще в інших статтях ‘обороняючи’ право націй на самовизначення, Ленін дорікає російським конституційним демократам, що вони скріплюють рос. націоналізм і шовінізм¹⁸), а при тому відхиляються від ясної відповіді на питання, чи вони визнають право на самовизначення¹⁹), а врешті заявляють, що 11-ий пункт їхньої програми признає не-російським національностям ‘право вільного культурного самовизначення’. Це останнє Ленін називає *‘бездумним слововживанням’*, бо ж *‘в усій історії міжнарод-*

13) “Национальный вопрос в нашей программе”, Л. III, том 5, ст. 342/3

14) там же, ст. 337

15) там же, ст. 340; в пізнішій статті (1914) Ленін каже, що “якщо та точка погляду Маркса була вповні правильна для другої і третьої чвертини 19 ст., то вона перестала бути правильною для 20 ст.”. Посилання на “точку погляду Маркса іншої епохи... означало (б)... використання букви марксизму проти духа марксизму”.
Ленін, О праве наций на самоопределение, Москва 1949, ст. 41

16) “Азартная игра”, Л. I, том 19, ст. 13

17) “О лисе и курятнике”, там же, ст. 16

18) “Кадеты и националисты” (1912), там же, ст. 17/18

19) “Кадеты и право народов на самоопределение” (1913), там же, ст. 78/79

ної демократії... під самовизначенням націй розуміється власне політичне самовизначення, т. є право на відокремлення, на утворення самостійної національної держави", а не якусь 'свободу мов', як те 'культурне самовизначення' розуміють російські ліберали²⁰⁾.

В більшій розвідці н. т. "Про право націй на самовизначення" (1914) Ленін вказує на те, що в пануючих класів Росії видно "безумовне заперезування й рівноправності національностей і права на самовизначення", скріплене старим гаслом: "самодержавність, православ'я і народність, при гому під останньою розуміється лише російську"²¹⁾. Зате марксистів боряться проти всякого гнету і тому не можуть зайняти такого становища. "Якщо ми не виставимо — каже Ленін — і не проведемо в життя агітацій гасла права на відокремлення, ми заграємо в руку не тільки буржуазії, але й февдалам та абсолютистичній пригноблюючій нації... Боязися 'допомогти' націоналістичній буржуазії Польщі, Роза Люксембург своїм заперезуванням права на відокремлення в програмі російських марксистів помагає на ділі опортуністичному примиренню з привілеями (і гірше ніж привілеями) росіян"²²⁾.

А далі він прямо стверджує, що "утворення самостійної і незалежної національної держави залишається покищо в Росії тільки привілеєм одної лише російської нації... ми ж, російські пролетарі, не захищаємо ніяких привілеїв, не захищаємо й того привілею"²³⁾. В доповіді для польських студентів у Кракові (1914) Ленін, обороняючися перед закидом, що його ідея самовизначення — абстрактна, бо ж він стоїть за неподільність Росії, заявляє, що "гасло самовизначення не є абстрактною фразою... Воно є передусім знаряддям боротьби проти російського націоналізму, який на протязі століть виховував маси народу, маси салдат у переконанні, що землі й народи, завойовані їх зброєю, їх кров'ю, є їхньою законною здобиттю, з якою можна поступити як з їх власністю, з об'єктом експлуатації. Без категоричного протидіяння цій ідеології великодержавного націоналізму не може бути мови ні про дійсну інтернаціональну солідарність, ні про завойовання демократії"²⁴⁾.

В двох більших статтях, написаних і опублікованих уже під час війни (1916), Ленін не додає нічого й не змінює ("Соціалістична революція та право націй на самовизначення" та "Підсумки дискусії про самовизначення"). Зате в своїх усних виступах Ленін займає немов би прихильніше становище до дійсного самовизначення народів, що й не могло не робити враження, що більшовицька партія найбільш прихильна для поневолених націй — з усіх російських партій. На міжнародній соціалістичній конференції в Берні (квітень 1916) Ленін виступає як захисник усіх поневолених народів і дорікає соціалістам західно-європейським і російським, що вони не виступають принципово проти поневолення одних народів іншими, а тільки проти поневолюючої

20) "Национал-либерализм и право наций на самоопределение", там же, ст. 85/6

21) Ленин. О праве наций на самоопределение, Москва 1949, ст. 23

22) там же, ст. 20

23) там же, ст. 21

24) Ленинский Сборник, том XVII, ст. 233

практики тих держав, які є в ворожому воєнному таборі, зате схвалюють таку ж практику своєї власної нації. Німецькі та австрійські соціалісти “мовзять про анексії, взинені Німецькою щодо Ельзас-Лотарингії, Данії, Польщі і т. д., але дуже часто ‘боряться проти анексій’ взинених Росією щодо Фінляндії, Польщі, України, Кавказу і т. д., Англією щодо Індії і т. д.”. Затє англійські, французькі, італійські і російські соціалісти (“меншевики”) “мовзять про анексії Англії щодо Індії, Франції щодо Ніцици ги Марокко, Італії щодо Тріполісу ги Альбанії, Росії щодо Польщі, України і инш.”²⁵). Ще більш щирим здається його дальше ствердження, що “соціалісти повинні роз’яснювати масам, що тільки на словах є соціалістом і інтернаціоналістом, а на ділі шовіністом і анексіоністом той англійський соціаліст, що не борється за свободу відокремлення Ірландії, Індії і т. д., ...той російський соціаліст, що не борється за свободу відокремлення України, Фінляндії і инш., ...той голяндський соціаліст, що не борється за свободу і незалежність голяндської Індії”; таке принципове вирішення справи ‘свободи й незалежності’ Ірландії, Індії, Індонезії та України він закінчує запевненням, що “російські ‘соціалісти’, які говорять або пишуть проти ‘розпаду Росії’... є такими ж анексіоністами”²⁶). В одній нотатці того часу, надрукованої значно пізніше, він прямо вважає, що “соціалісти і демократи поневоленних націй повинні в усій своїй пропаганді і агітації проголосити негідниками тих соціалістів поневолюючих націй (все одне — росіян ги німців, поляків щодо українців і т. д.), які не стоять послідовно й безумовно за свободу відокремлення націй, поневоленних (або насильно вдержуваних) їх власною нацією”²⁷). В згаданих двох більших розвідках про самовизначення Ленін подібно пише, що “росіяни, які не вимагають свободи відокремлення Фінляндії, Польщі, України і инш... поводяться як шовіністи, як лакеї, покриваючи себе кров’ю і гряззю імперіялістичних монархій і імперіялістичної буржуазії”²⁸); соціал-демократи, які тільки ‘признають’ право на самовизначення, “не борються за свободу відокремлення” — в очах Леніна “імперіялісти й лакеї царизму”²⁹). При цьому Ленін посилається навіть на Маркса, який в листі до Енгельса відмітив “спільний соціалістам пануючих націй (англійської та російської) недостаток: нерозуміння їх соціалістичних зобов’язань щодо поневоленних націй, пережовування забобонів, перейнятих від ‘великодержавної’ буржуазії”³⁰). Подібні думки проголошував Ленін у доповідях для політичних емігрантів н. т. “Умови миру у зв’язку з національним питанням” — 25 і 26 лютого в Цюріху, а 1 березня 1916 р. в Женеві. Один з діячів жидівського соціалістичного “Бунду” — Літвак згадає у своїх спогадах здивовання слухачів, що “Ленін обороняв відірвання від Росії периферійних провінцій, У-

25) там же, ст. 168

26) там же

27) “В трех соснах заблудились” (Цюрих, 1916), там же, ст. 333

28) “Социалистическая революция и право наций на самоопределение” (1916)

Л. I, том 19, ст. 178

29) “Итоги дискуссии о самоопределении” (1916), там же, ст. 216

30) Ленинский Сборник, том XVII, ст. 248

країни, балтійських провінцій і решти". Коли Літвак зауважив, що Ленін "мусів хіба жартувати, що він мусів хіба думати про автономію та федерацію, але певно не про відрізання Росії від Балтійського та Чорного морів, артерій російської економії", то Ленін заявив, що він "був смертельно серйозний" і додав: "Ми росіяни завжди поводитися брутално з підкореними народами. Все що ми зміємо робити, це придумувати їх"³¹).

Після такого принципового підтвердження права поневолених народів взагалі, а не-російських народів Росії зокрема, на вільне політичне самовизначення, відокремлення та утворення незалежних національних держав, здавалося б, повинно слідувати визначення способів реалізації цього права. Але ж Ленін такої реалізації у відношенні до не-російських народів імперії не бажав, а у відношенні до поневолених народів іншими великодержавами практично не займався. Тому в його творах годі знайти дальшу деталізацію його ідеї самовизначення народів, за винятком хіба ствердження, що самовизначення мав би здійснювати парламент, сейм чи референдум відповідного народу. Зате можна знайти в них немало вказівок про використання права самовизначення — як пропагандивного гасла — у боротьбі за збереження імперії. Національна політика його партії за його власними словами повинна бути "двостороння: визнання права самовизначення за всіма націями... і найтісніший союз класової боротьби пролетарів даної держави"³²). Цими словами Ленін захищає неподільність не тільки Росії, але й інших великодержав, що поневолюють слабші народи, а тим самим позбавляє свою 'ідею' самовизначення народів будьякого політичного змісту. В першій важливішій заяві РСДРП після схвалення програми партії в 1903 р. — в резолюції про національне питання, що її уклав Ленін і яку прийняла т. зв. Поронінська 'літня' нарада ЦК партії влітку 1913 р., так і стверджено, що "питання про право націй на самовизначення... не дозволяється змішувати з питанням про доцільність відокремлення тої чи іншої нації. Це останнє питання партія повинна рішати... цілком самостійно з точки погляду класової боротьби за соціалізм"³³). А інтереси цієї боротьби на погляд Леніна вимагали збереження російської великодержави, а навіть інших великодержав.

Таке своєрідне "роздвоєння" ідеї самовизначення народів за "винахід" Леніна визнати не можна, бо подібні були погляди й Герцена, який також визнавав вільне право самовизначення народів, зокрема щодо Польщі і України, в той же час питаючи: "Чи ми бажаємо, щоб свободна Польща відокремлювалася від свободної Росії, це друге питання", і відповідаючи негативно: "Ні, ми цього не бажаємо, і це можна цього бажати в той час, коли виключні національності, коли міжнародні ворожнєзі, є одною з головних перешкод, що зупиняють загально-людський розвиток"³⁴). Також в одній статті, що появилася перед самою смертю Леніна, вказано на те, що програма партії "На-

31) Cit. David Shub, Lenin, A Biography, Garden City, N. Y., 1948, p. 133

32) див. прим. 21, цит. твір, ст. 41/42

33) Всесоюз. Ком. Партія, цит. твір, ст. 239, теж Л. I, т. XIX, ст. 36 - 38

34) цит. Драгоманов, цит. твір, ст. 42

родної Волі” з 1880-их років (про спільність інтересів у боротьбі проти спільного ворога, внутр. перебудову держави, а також ‘право на повну незалежність’) “*майже цілком сходить з тою, яку подав Ленін*”³⁵).

Оригінальність Леніна в питанні про самовизначення народів є в тому, що він уважаючи завданням *з а с л а* самовизначення “*влити національно-визвольні рухи в русло загальної революційної боротьби з царизмом під гегемонією робітничої кляси*”³⁶), використав це гасло як психологічну зброю в боротьбі з тими рухами. Такий саме характер своєї ідеї він мав на думці, коли говорив, що “*свобода відокремлення є найліпший і єдиний політичний засіб проти ідіотизної системи малих держав (Kleinstaaterei)*”³⁷). Коли ж він говорив про ‘гегемонію робітничої кляси’, то думав не так про саму робітничу клясу, як про провід РСДРП, чи взагалі відповідної партії іншої великої держави. Це припущення підтверджується його постійною боротьбою за максимальну централізацію партії (див. ст. 40/41), а теж і його схвальною заміткою - допискою “*ganz richtig*” на твердження статті одного німецького соц.-дем. автора, що з уваги на загроження малих народів “*з усіх боків... від приятелів і ворогів, пролетаріат тих країн повинен... керуватися політикою пролетаріатів великих країн*”³⁸). Правдоподібно така політична поведінка пролетаріату менших народів мала мати й державноправні наслідки, бо Ленін теж уважав, що “*ми бажаємо великих держав, і наближення, а навіть злиття, націй*” — додаючи, що це повинно бути проведене “*на чисто демократичній, справді міжнародній основі, що є немислиме без свободи відокремлення*”³⁹). Таким чином годі заперечити влучність зауваження Рози Люксембург (1908), що Ленінська “*формула про ‘право націй на самовизначення’ є по суті не політичною і програмовою вказівкою в ділянці національного питання, а свого роду спробою обійти це питання*”⁴⁰).

Проголошення гасла самовизначення народів було спробою ідейно-політичного мирного поборення національно-визвольних рухів не-рос. народів Росії, і таким способом її збереження. Якщо цей засіб політики виявився б безуспішним, Ленін прямо передбачував насильний спосіб. Заявляючи, що самовизначення мав би переводити парламент, сейм або референдум народу, який самовизначається, а не центральний парламент великої держави, Ленін наперед стверджує, що його партія не мусить в’язатися рішенням відповідного органу про відокремлення. “*Коли реакціонери — каже Ленін (а відокремлення від великої держави він уважає за реакційну дію) — складають більшість у демократичному голосуванні, то... може бути одне з двох: або рішення реакціонерів уводиться в життя... або конфлікт... вирішується громадянською або іншою війною*”⁴¹).

(Далі буде).

35) Б. Горев, “Російские корни ленинизма”, Под знаменем марксизма, No. 2, 1924, ст. 89, прим. 1.

36) Лен. Сб., т. XVII, ст. 228

37) Лен. Сб., т. XXX, ст. 128

38) Лен. Сб., т. XVII, ст. 302 (“Der Imperialismus, der Weltkrieg und die Sozialdemokratie” by Herman Gorten).

39) Лен. III, т. XVIII, ст. 328

40) Лен. Сб., т. XVII, ст. 309 (“Kwestja narodowosciowa i autonomija” Roza Luxemburg, Przegląd Socjaldemokratyczny, 1908, No. 6, str. 488).

41) “О национальной программе РС.Д.Р.П.” (1913), Л. I, том XIX, ст. 76

О. Жданович

Революційний шлях О. Ольжича

(Доповідь виголошена в Парижі на Академії в 10-ліття смерті)

Прийшовши одного дня на умовлену зустріч з О. Ольжичем в Празі, ми застали його за читанням якогось твору з археології. Хоч-не-хоч якось вив'язалась розмова про відношення цієї, на нашу скромну думку, — “нудної” науки до сучасного. Зокрема — що може знаходити цікавого в огляданні черепків і кусників каміння він. — Член Проводу Українських Націоналістів, людина, що є джерелом формування революційної, націоналістичної думки?

Хтось сказав, що нема нічого так малого, щоб не могло бути надхненням для великої людини. Як це парадоксально не брєніло б — для Ольжича джерелом революційного надхнення, джерелом його відчуття суті й мети української націоналістичної революції — було саме заглиблення в минулі тисячоліття. В тисячоліття, коли не було техніки, коли не було змоги убивати людини на віддаль, коли не було ніяких діалектик і ніякої змоги прикривати факти лускою гарних слів. Коли людина була стільки варта, скільки сама могла робити, не ховаючись за ніякі фасади облуди й брєжні.

“Я народився на 3.000 років запізно” — сказав Ольжич в тій розмові. Ми, молоді хлопці, яким не треба було багато для сміху, — весело розреготались в чому Ольжич нас підтримав щиро, хоч і з дещо не то засоромленим, не то поблажливим до самого себе виразом обличчя. Так і лишилась ця розмова в нашій пам'яті як милий жарт, як парадокс Ольжичевого дотепу, на що він був майстер в товаристві.

Але сьогодні, коли вже майже нема в живих приявних на тій розмові, коли всі ми — хто в хвилину смерті, а хто в хвилину німого поклону перед тінями поляглих — здали собі справу бодай з ваги таких слів, як смерть, відречення, жорстокість життя і боротьби, необхідність жертв і могил для воскресіння, — сьогодні до вислову Ольжича про те, що він народився на 3.000 років запізно — мусимо зайняти цілком інше становище. Ольжич навіть в жарті був поважний. Він був поет, майстер слова, але ні в його поезії, ні в житті, жадне слово не було сказане намарно. Тому вважали його мовчазним, хоч був він співрозмовником, якого пошукати. Усім своїм життям і своєю смертю доказував він, що слова його це — відбиток його істоти, а не вияв тільки володіння словом, за яким він, як людина не стоїть. За своїми словами він стояв, як мало хто. За своїми словами він стояв і за ними ставив свій чин; у великому революційному чині загинув. Загинув як герой, до якого смерть підійшла страшенно збентежено й несміло, виконуючи його поетичне пророцтво.

* * *

Ольжич не народився на три тисячі років запізно. Ольжич народився саме в час, але жив образом людини здорової тілом і чистої ду-

хом, яка була ще може три тисячі років тому на нашій землі, яка на три тисячі років була ближча до свого джерела, до Творця всесвіту...

Закидали Ольжичеві й можуть закинути нам, що ми проповідуємо поворот до дикунства. Адже малюють сьогодні ще націоналістичних ідеологів з ножами в зубах. Але тут маємо до діла або з помилкою або зі злобністю. Не дикунство проповідує той, хто говорить про первісну людину. Маємо на увазі, що та людина була незіпсута. Та людина не вмiла говорити на конференціях про мир, а в суті готувати війну, та людина не вмiла говорити про боротьбу за правду, а торгувати тією правдою одночасно. І до образу людини морально чистої звернувся зір Ольжича, й тут було джерело його революційної націоналістичної думки.

Найперше бо в революції треба розглянути думку.

Суть революції в її духовій площині, а не в її зовнішніх виявах, які можуть бути такі, чи інші. Адже французька революція — це Мірабо й Дантон, а не п'яні юрби санкюлотів, це націоналізм Наполеона, а не вивоження ним воєнних трофеїв. Суть революції Кромвеля не в бунті мас проти нездатного короля, а в бунті імперіяльного генія Кромвеля проти нездарности трону в той час. Суть комуністичної московської революції не в п'яних Ваньках, що грабують годинники на вулиці, а в думці й волі Леніна з його наставленням на здобуття світу, в волі Сталіна закріпити ідеал світової пожежі на якорі московського народу.

Суть української революції 1648 року це не бунт черні проти польських панів, а державницький геній Хмельницького, що підніс поняття козацької нації. Суть революції 1917 р. в відчутті Україною своєї духової повноцінності й суверенности, а не в партійних спорах, у млявому "всесвітязстві" тодішніх політиків і не в степовій отаманії, що їх слід вважати тільки побічним явищем революційного вибуху.

З цієї суті, з відчуття духової повноцінності й суверенности — вироста націоналістична революція, що *"в основу суспільно-політичного думання і гину кладе ідею нації"* — як висловився О. Ольжич.

Але крім національних завдань, націоналістична революція поставила перед собою і завдання переродження людини, українця. Хто більш покликаний до цього діла, як не ті, хто найбільш обдарований Божою ласкою інтуїції — тобто поети! Хто найглибше може відчутти всю неповторність явища духової революції і її мету? Але одне відчувати революцію, захоплюватись нею, а друге її творити й розбудовувати та вести. На це вже здібні далеко не всі поети, але був здібний Ольжич. Народився на те, щоб стати втіленням ідеалу людини, що за своїм словом ставить свій чин.

* * *

В одній зі своїх поезій він дав образ ватажка племені доісторичної доби:

Ось він виходить — серце львине
На тіло бризнула роса,
Ніхто списа як він не кине,
І не відіб'є так списа...

Ніхто б не сказав, що в Ольжичі можна знайти постать цього до-сконалого ватажка. Ні — ватажком Ольжич не був. Це був великий творець.

Для революціонера дійсність — це не випари сучасності, а його ідеал, за здійснення якого він бореться. Тому Ольжич нашу трагічну добу топтання всього високого, нашу добу поневолення і винищування нашого народу називав добою героїчною. Він хотів побачити героїзм у нашому сучасному. Його не було. Тому Ольжич став з тими в українському житті, які змагались за український героїзм. Найближчі при- ятелі Ольжича закидали йому, що він поетично перебільшує, коли на- зивав нашу добу героїчною. Але тільки одержимі духом переводять революцію. Ольжич був одержимий духом героїзму й чи не досягнув він хоч частини своєї мрії? Хіба в боротьбі українських націоналістів, хіба в боротьбі всього українського народу за своє визволення не прий- шли ми до доби героїзму, хіба бракує прикладів його? А коли так, то чи не слід поставити цієї найвищої мети перед усім людством? Не тіль- ки тому, що кожна національна революція мусить мати в собі первень універсальний, але й тому, що ідеал, який не є ідеалом світу, не є справжнім ідеалом.

Ідеал героїзму у боротьбі й у житті — був першим і основним еле- ментом Ольжичевої концепції української культури. Ішов він консек- вентно далі по цьому шляху й тому в Проводі Українських Націоналі- стів Референтуру Культури відділено від пропаганди, як дві ділянки, що мусять мати зовсім інший стиль і зовсім іншу мету.

Ставши на чолі Культурної референтури, О. Ольжич перевів повну переоцінку цінностей в нашій культурі. Не була це переоцінка чисто кабінетна. Це була праця над формуванням думки, над формуванням нової української духовости. І знов же в цьому ділі Ольжич, сягаючи в своїй поезії до доісторичної доби, в нашій історії сягав до княжої і ко- зацької доби, бо тоді ми були національно-духово чисті, були самі со- бою, не були ще обліплені ворожою шкаралупою, що її вороги декого з нас навчили вважати своєю. Коли здамо собі справу наскільки сьо- годні популярні серед нас цитати з княжих літописів і козацьких хро- нік, яких нас в школах не вчили, то зрозуміємо наскільки діяльність КР набрала масового характеру й який вона мала успіх та яке це має значення для цілості життя народу.

Чого шукав і що знайшов Ольжич в українському минулому?

Шукав він за основною ідеєю нашої історії. І прийшов до виснов- ку, що колись, коли наш нарід, як і всі інші, були ближчі до родового устрою і періоду життя родами, провідною ідеєю була ідея династич- на, в якій висловлювалась патріархальність і природність. Коли ж ми втратили свою династію, коли прийшли часи змагань вже націй, тоді провідною ідеєю нашої історії стала ідея Слави, як вияв ідеалістично- го світогляду всієї нашої нації від найдавніших часів.

Діяльність Культ. Референтури таким чином була основною лан- кою кування ідеології українського націоналізму. Але ця діяльність не обмежувалась до переоцінки цінностей. Референтура дбала про формування нової, оригінальної української творчости. Ольжич сам був великим творцем і під його впливом, постала ціла плеяда молодих творців, притягнуто до співпраці в цілеспрямованій творчості цілу плеяду старших, що відчули, що діяльність ОУН це не партійна екви- лібристика, а великий рух відродження і переродження української на- ції. Виходить поза рами мого завдання з'ясувати тут наукову

діяльність і організаційні заходи Ольжича. Скажу тільки, що діяльність КР охоплювала всі ділянки духового життя і скрізь пустила глибоке коріння.

* * *

Але діяльність і боротьба Ольжича не обмежувалась тільки до теоретичних проблем, може найважливіших в революції, а коли не найважливіших, то найосновніших. Саме Ольжич своєю особою і своєю діяльністю доводить слушність такої оцінки ролі духового первня в революції.

Ольжич не був бойовиком. Мабуть — ніколи не брав участі в ніякій акції і не мав де здобути практики керівника революційної дії. Але ж він був вроджений для цього. Він, що виробляв теоретичні основи дії націоналізму — вмів їх переводити в життя, як кожен великий творець, бо нема шкіл для великих творців і таких шкіл ніколи не буде.

Організація Українських Націоналістів у 1938 р. мала багато визначних постатей, які згодом загинули на першій лінії боротьби. Більшість з них мала саме те, що зветься “бойовою справою”, або справою на провідників. Більшість з них була з великим досвідом, чи то з часів Визвольних Змагань 1917—21 років, чи то з бойової підпільної боротьби УВО. Ольжич належав між членами ПУН до наймолодших і як кажуть практики — найменш досвідчених. Але саме Ольжич був призначений відпоручником ПУН для всієї епопеї Карпатської України.

Ні Петлюра, ні Коновалець не втратили в очах і оцінці історії нічого зі своєї величі від того, що їхня боротьба не увінчалась успіхом. Не тратить і Ольжич від того, що не осягнув перемоги і згинув в руках ворога. Але йому завдячуємо те, що вся боротьба Карпатської України залишилась для історії не тільки блискучим іспитом можливостей націоналістичного руху, а й одним з найгероїчніших та найблискучіших фрагментів нашої історії.

Певно — не Ольжич сам був творцем цієї незабутньої епопеї, цього вивершення відродження українського масиву, що й на найменшій частині української землі, виявив себе державотворчим. Але призначення Ольжича керівником всієї дії ОУН на Срібній Землі — є символічне: там здійснювався його революційний патос, його концепція героїзму української нації і націоналістичної духовости. Здійснювалась вповні революція, коли високі ідеї приймали й реалізували найпростіші люди нашої Землі, заперечуючи всяке беззубе твердження, що до нас треба йти з конкретними гаслами конкретних справ, а не гаслами про велич чину й велич нації. Ольжич ділом доказав, що його вчення, його концепція — найконкретніша.

Був Ольжич революціонером і романтиком. Хто бачив його після повороту з мадярського концтабору, той не забуде, як Ольжич вмів з замріяною посмішкою оповідати, як він, в останні хвилини оборони Хусту підписував перепустку для американських журналістів, сидячи на скраю стола в кімнаті з вибитими кулями вікнами. В цьому оповіданні без всяких прикрас була ще молодість Ольжича, яка його не покинула до смерті й не покинула б, коли б він жив навіть сьогодні. Бо в цьому було бажання дальших чинів для задоволення кипучої енергії, яка мусить бути в кожного революціонера, яка була і в Ольжича, не зважаючи на всю його сповидну холодність і стриманість. Його холод-

ність була тільки зверхня, його стриманість походила з його скромности, браку всякої театральности, з почуття відповідальности. В глибині ж це була людина, яку захоплювали пригоди, але яка не йшла на дрібні пригоди, бо вмiла всю свою енергію віддати “великій пригоді”, якою була революційна боротьба. В суті це була людина, що мріяла як всі поети — про те, щоб життя наопашки носить, щоб ставити ногу недбало на край блакитної чаші безодні. З тією лише різницею, що у інших на цьому й кінчається їхня поезія, а Ольжич справді життя носив наопашки і свiдомо ступав по краю безодні.

* * *

Немов грім у струнку смереку вдарила в нього вістка про розлам в ОУН. Здавалось, що ця людина фізично страждає від цього удару. Але для нього сумнівів не було: при виборі між вірністю присязі і вірністю добрим знайомим, між цілеспрямованістю й ілюзіями — не могло бути сумнівів у людини покрою О. Ольжича. Обличчя його немов закам’яніло і він кинувся до напруженої праці, щоб в’язати пiрвану сітку й готуватись до великих подій, що йшли в зв’язку з назріванням війни на сході.

І знову — в Кракові й Празі — побачили ми Ольжича в його стихії теоретичної праці. Немов з-під землі появлялись люди, які складали найрізномордніші комісії, виробляли найрізномордніші пляни й інструкції, щоб провести похід на Рідні Землі над Дніпром і організувати там життя. Певно — Ольжич і тут не був сам, але він був незаперечно головною фігурою.

Готувався Ольжич до подій без всяких ілюзій щодо майбутнього. На питання, як бачить він вислід війни, Ольжич відповів:

“Справа є зовсім ясна: Німецька — це як дикий кабан, що його гонять гончі пси. Він кидається в найгірші хащі, щоб їх позбутись, але вони його не пускають і спускають йому кров. Він від гасу до гасу пристає, обертається і розриває на шматки того, чи іншого пса, але вони його не пускають і врешті він впаде від виснаження — кабанячим трупом”. Висловитись так категорично в 1940 — для цього треба було мати справді ясну думку.

Не мав він ніяких ілюзій і щодо поведінки німців в Україні. На запит як бачить він німецьку окупацію в Україні, він відповів:

“Чого можна сподіватись від держави, в якій система виховання молоді спирається на закладах, в яких вихованням кажуть жилетками різати живих людей? Ця система мусить бути знищена, бо ж як би виглядав світ, коли б німці його завоювали?”

З площини своєї моралі Ольжич, як бачимо, мав і найправильніші політичні оцінки.

Нікого не здивувало, що саме Ольжичеві віддано керівництво всієї ОУН на Наддніпрянщині. У Львові Ольжич створив свою власну апаратуру. І знов же — він не був сам. До його диспозиції поставлено кадр найкращих людей, якими Організація в той час розпоряджала, включено зі сл. п. Сціборським і незабутнім канцлером Сеником-Грибівським, з Оленою Телігою, д-ром Яхном, Я. Гайвасом, і іншими. Але душею всієї дії на Наддніпрянщині був Ольжич.

Дія ОУН у Києві й на всьому просторі українського континенту

від Звягеля по Харків, від Чернигова до Севастополя — являє собою незаперечний доказ державотворчих здібностей українського народу й організуючої сили ОУН. Тут знову виявилась притягаюча сила націоналістичного світогляду й динамізм націоналістів. Але всього цього не було б, коли б цією дією не кермував Ольжич, людина, що притягла всіх своїми особистими якостями, своєю непорочністю, своєю вірою в успіх, своїм завзяттям і самозапереченням.

Багато трагічних подій було б заощаджено, коли б ми були кермували інтуїцією Ольжича. Життя Олени Теліги й десятка інших незамінних революціонерів було б врятоване, коли б Ольжич приїхав на одну годину раніше до Києва, як він приїхав з однієї зі своїх поїздок в день масових арештів, якими німці хотіли знищити всю націоналістичну “диверсію”, як вони казали. Ольжич, бо вмів передбачувати, а передбачувати — це кермувати людьми і державами як каже стара приказка.

Звичайно революціонерам закидають, що вони вміють руйнувати існуючий ворожий лад, а не вміють будувати. Але Ольжич виказав, що саме революція мусить вміти й може вміти й будувати. Під рукою Ольжича негайно віджило все життя у Києві, коли б його німці не знищили брутално й насильно, то був би це зразок організування життя на руїнах — від постачання харчів починаючи й на університетах та Національній Раді кінчаючи. Де тратили надію найбільші оптимісти, там її не тратив Ольжич і виправдував осягами свою віру в перемогу зусилля.

Щоб оцінити діяльність Ольжича у Києві, слід би написати цілий том про діяльність ОУН на Наддніпрянщині. Не місце на це тут. Тут тільки місце ствердити, що весь успіх націоналізму на Наддніпрянщині в часі останньої світової війни — це діло організаційного хисту й революційного патосу Олега Ольжича-Кандиби.

З гіркою усмішкою заявив Ольжич після арештів у Києві, що він здобув собі славу ген. Горта, який блискуче виводив британські дивізії через Дюнкерк з Франції. Але Ольжич вірив у остаточну перемогу, якої йому може й не суджено бачити. І сам він знав те, що ми сьогодні мусимо собі сказати ясно: Ольжичеві суджено було переводити відступити тому, що він завжди вів і найбільш очайдушні наступи, як ось — Закарпаття, чи Київ.

Після Києва — Ольжичеві суджено було стати на чолі й найтрагічнішого періоду дії ОУН в часі останньої війни. Йому суджено було зайнятись всіми акціями ОУН на Рідних Землях, бо ж більшість членів ПУН були вже або мертві, або перебували поза рідними землями. Ольжич взяв на себе це завдання з повною свідомістю відповідальності за долю людей, з повною свідомістю, що йому доведеться бути свідком смерті тисяч революціонерів, і патріотів, що стиснені між двома ворожими фронтами, не дочекаються на українській території упадку одного фронту. Вони будуть розчавлені, щоб принести собою криваву жертву молохові війни, щоб засвідчити цією жертвою незламність волі України до самостійності.

Ольжичеві за цей час, на цьому пості довелось пережити й ще смерть полк. Р. Сушка і Ярослава Барановського, вже після втрати

Сціборського і Сеника-Грибівського, та після смерти соток найкращих з рук ворога зовнішнього. На його долю випала сумна необхідність підготовки евакуації кадрів, які не мали завдання залишатись на Рідних Землях під новою окупацією. Але на його долю випала й честь організувати партизанку та підготувати підпілля для дальшої боротьби в нових умовах. Ольжич настільки виявив себе в цих завданнях, що Організація Українських Націоналістів і Націоналістичний Рух відзначив його найвищим, чим міг: призначено його заступником Голови Проводу Українських Націоналістів.

Таким чином в особі Ольжича скупчилось в цьому менті все, що найважливішого було в націоналістичному русі: боротьба на землях, всі кадри, всі пляни, всі нитки боротьби. Ясна справа, що проти нього, як найвищого тепер, після арешту Голови Проводу й великої частини провідних кадрів, репрезентанта й керівника ОУН спрямувався весь гончий апарат Гештапо.

Ще майже пів року висмикувався Ольжич від пазурів окупанта. Не бракувало йому ні конспіративних помешкань, ні підтримки найширшого загалу, ні відданости кадрів, ні вміння конспіруватись, ні волі до боротьби, ні навіть необхідної для таких людей — долі щастя.

Але невідгадана є містерія історії, яка грає долею своїх улюбленців, яких вінчас лаврами безсмертя. Історія вирішила, що Ольжичеві слід вивершити криваву піраміду жертв.

З якою радістю Гештапо сповістило всіх арештованих, що й Ольжич в їхніх руках. З якою злорадністю Гештапо влаштувало в бункрі Саксенгавзену ніби випадкові зустрічі в'язнів з Ольжичем на коротку мить, щоб всіх заломити морально й примусити до признань, бо ж мовляв все вже не має сенсу, вже навіть Ольжич унешкідливлений.

І на нього спрямувались усі удари, з нього бо треба було їм видобути дані про стан і кадри на Рідних Землях. Який Вольф міг сподіватись, що кастети вишколеного до рафінованих катувань Вірзінга не видобудуть з цього — тендітної будови й виснаженого непосильною працею всієї війни — поета потрібних зізнань?

Можна собі уявити з якою певністю брали вони на катування Ольжича. Можна собі уявити як розчаровані вони були, коли перші катування не дали нічого. Як вірили вони, що чергового дня вони діб'ють ся свого. Але революціонери вже не раз завдавали поразки найсильнішим системам. Це випало й на долю Ольжича. Він завдав їм поразки. Колись казав він: *"Найбільше німців лютить те, що ми морально не падаємо перед ними на коліна"*. Він знав, що про це саме йде й при катуваннях. І він не заломився. Він залишився переможцем-революціонером, не зважаючи на всі свої відступи. Він бо здійснить в українській історії те, що є досі прикметою історії британської: програвати бої, втрачати людей, але втримуватись на лінії бою за ідею і вигравати війни. Люди падають, люди міняються — нація ж безсмертна. Це завжди підкреслював Ольжич і це велика правда.

Але ніколи Ольжич не говорив про себе. Тому не сказав, що безсмертя своє нація завдячує безсмертним одиницям, до яких належить і він.

Микола Пав'юк

Лицем до дійсности

І ЗАДАВНЕНА НЕДУГА

Вже стало трафаретом писати і говорити про стан нашого політичного життя в останніх роках. Та це питання і далі існує відкритим для аналізу і тому неоднократно до нього буде звертати свою увагу цей, хто цікавиться не лише формальними виявами але й внутрішнім змістом, внутрішньою вартістю та питомою вагою того переважливого відтинка.

Не входячи в характеристику поділу нашого політичного життя на різні бльоки, середовища, центри і т. д., хочемо зупинитись над деякими справами що мають вплив і значення чи то для всіх наших політичних сил, чи принайменше для тих, що за нашою думкою, є найважливішими його складниками.

Мусимо признати, що напередодні другої світової війни в нашому політичному житті закорінився певний розподіл сил в якому хребтовими силами були ОУН з системою організацій та симпатиків що творили український націоналістичний рух. ОУН, що була часово наймолодшою з політичних сил українського життя, мала в ньому гегемонне положення і фактичну керму головних виявів політичної дії. В опозиції і майже ізольовані від впливу на українське суспільство супроти ОУН стояли на рідних землях (де була змога організації політичного життя) легальні, здебільша угодовецькі групи з одного боку та залишки демо-соціалістичного і консервативно-гетьманського бльоків на еміграції з другого. Як бачимо, то і в той час існувало чисельне зрізнічування нашого політичного світу, але це не суперечило наявності одної гегемонної сили. Чим можна собі те пояснити.

1. ОУН стала на виразних позиціях українського націоналістичного світогляду та ідеології, що своїм закоріненням в український ґрунт (бо виключно на ньому був опертим) з одного боку та безкомпромісовим з'ясуванням свого відношення до гужих і ворожих українству сил з другого, стали новими запліднюючими силами нового українства, яке виступило на безкомпромісовий змаг за повернення повної суверенности України.

2. ОУН згідно із своїми ідеологічно світоглядовими заложеннями та політично-програмовими настановами постійно розгортала жваву дію в усіх площинах вияву українського життя як на материку так і на еміграції і через те вросла глибоко в український ґрунт та стала організним виявом політичних стремлінь найпозитивніших українських сил. Гасла "Нація над усе", "Наша сила в нас самих", повсякчасна консеквентність у відношенні до принципів самостійности і соборности були мобілізуючими клигами кадрів для ОУН.

3. ОУН була новою силою в політичному житті, що не звязуючись з жадним стереотипним зразком організації дотогочасного українського політичного життя, відразу звільнила себе від вантажу непродуктивної полеміки про “легітимність”, наслідництво і т. д. в тому ж іншому “державному центрі”, а свою енергію використовувала на всебіжне поширення дії в усіх ділянках нашого життя, а щойно на основі здобутого досвіду ОУН приймала такі ж інші форми організаційного вияву своїх кадрів.

4. ОУН постійно діяла в умовах реальної дійсності нашої нації і через те ніколи не були гужими або кабінетними для неї пекузі життєві вимоги нашої нації.

5. Вплив і знаєння ОУН стояли в прямій пропорції до її вкладу праці і боротьби і тому її становище було базоване на реальних а не механічно-учаєних (на базі угод жи домов) основах.

Все це робило з ОУН центральну ланку нашого політичного життя з якою можна було в деталях чи навіть в засадничих справах погоджуватись чи ні, але ніхто, хто отверто дивився на нашу дійсність, не міг заперечувати самого факту, що ОУН була центральною силою.

Як відмінно ситуація виглядає сьогодні в нашому політичному житті. Ми вже від 1948 р. дійшли до того, що маємо Українську Національну Раду і її Виконний Орган, які мали змогу діяти як найвищі чинники нашого політичного життя не лише внутрі але й назовні. Ми маємо стан хоч не повної але все таки консолідації українського політичного життя, яка теоретично сприяє тому, що наші політичні середовища мимомо непродуктивного обопільного поборювання, маючи “внутрішній мир”, мають змогу працювати над розбудовою та поглибленням і популяризацією своїх засадничих істин. Ми врешті маємо широко розбудовану систему громадського, культурного, наукового життя на чужині, що розвиваючи свою діяльність, стає основою моральної, матеріальної і політичної помочі нашії політичній акції. І врешті ми маємо такі умовини міжнародного життя які дають нам великі можливості акції на міжнародньому форумі. Іншими словами є ряд переважливих передумов, які є корисні для розгортання політичної акції на внутрішньому і на зовнішньому відтинках.

А як у світлі того всего виглядає реальна дійсність на політичному відтинку нашого життя? Можна відповісти одним словом: з а с т р а ш а ю ч о ! Ми далекі від того щоб переяскравлювати справи, а ще в додатку в негатиєвному насвітленні, але яке інше слово можна вжити на характеристику існуючих відносин якщо ми бачимо:

1. УНР-ада і ВО як органи зреорганізованого Державного Центру, не зважаючи на дуже сприятливу ситуацію на внутрішньому відтинку в 1948 р. і пізніше, не лише не зуміла здобути для себе піддержки від загалу нашого суєтільства, але навпаки розгубила довір'я до себе і на сьогодні є фактиєно такий стан, що УНР-ада і її ВО не має ані в одній країні світу жадної громадської централі, яка репрезентувала б загал або хог основну частину українєтва в тій країні і при тому активно і всебієно піддержувала акції УНР-ади і її ВО.

2. УНР-ада і деякі її складові політичні середовища не лише не зуміли зберегти і закріпити позиції самостійного українського центрального гинника, але навпаки вклюдзились тут і там в ряд пертрактацій і співпрацю з певними зужинецькими гинниками (Радійовисильня "Визволення", Інститут, що є прибудівками ги контрольовані АКВВ), які в жадному випадку не можна назвати політичними успіхами.

3. На внутрішньому відтинку поконсолідаційний етап характеризується дальшою атомізацією і розгленовуванням наших політичних організацій тих, що входять до УНР і тих що до неї не входять. Атомізація і розбиття проходять в атмосфері дуже нездорових закулісних інтриг і обопільного несовісного публічного озорнювання.

4. Саму концепцію консолідації так викривили практичними потягненнями нашi політичні середовища, що вона сьогодні стає синонімом нпр. в УНР-аді постійного закулісного інтригування демократизно-соціалістичного блоку обчисленого лише на те, щоб до праці в УНР — далі і ВО не допустити націоналістів і то не з якихось інших пригизн як лише тому, що вони є... націоналісти.

5. Жадне політичне середовище за останніх 10 літ на еміграції не видало ані одної праці з обсягу політичної думки, яка б характеризувала і відзеркалювала якісь глибші шукання ги концепції тих середовищ. Навпаки є такий нездоровий стан що як би хтось потрудився провести порівняльну студію т. зв. програм наших політичних середовищ то побазить в них дивовижню схожість і подібність між собою (мимо різних назв) та повну ігнорацію тих програм самими гленами тих середовищ. Не диво що через те в нас на сторінках преси є дуже жвава полеміка про "практичну політику", але майже немає дискусій про засаднигі проблеми ги то з обсягу соціальної, економічної, культурно-наукової, церковної, військової ги державно-устроєвих ділянок, без з'ясування яких годі вірити про тривкість всіх державно-творчих зусиль. Та навіть біжугі проблеми з політичної діяльності рідко коли стають предметом холодної аналізи, а майже все є зерговою нагодою для нападу на противника та оборони... Не дивно що за таких умов навіть голоси здорової дискусії, які стрігаємо тут і там у нашій пресі, проминають безслідно, бо гитаг шукає або за "сензаціями" або до всего відноситься з недовір'ям.

Вже наведених познач вистачає щоб нам бути стурбованими. Але картина ще не є повною. Пригляньмося як виглядає постановка політичної діяльності на відтинку кадрів, що мають ту політичну дію реалізувати.

II НАШІ ПОЛІТИЧНІ КАДРИ

Не треба багато труду щоб ствердити великий брак відповідно підготовлених кадрів для нашої політичної діяльності. Це явище не є характерне лише якійсь групі (хоч в деяких воно дійсно застрашаюче), але воно пробивається в усіх середовищах. Правда, що причини того стану дуже серйозні:

Покоління співтворців наших Визвольних Змагань, що фактично ще й дотепер несе основну відповідальність за політичну акцію, зазнало дуже дошкульні втрати через смерть ряду визначних осіб в останніх роках. На їх місце немає поповнення, бо

а) елемент, що прибув з Східних і Осередніх земель України в умовах большевицької дійсності не мав змоги набути досвіду у веденні політичної діяльності, бо умови цьому були цілком несприятливі,

б) елементи із інших земель України, де відносно панували кращі можливості політичного підготовлення кадрів, є нездібні їх замінити через свою нечисленність та розпорошеність по різних політичних таборах. При тому не можемо забувати, що саме тепер ми збираємо плоди горезвісного конфлікту “батьки і діти”, який розгорівся був в 30 роках. У висліді його маємо стан, в якому немає ні батьків (які відійшли) ні дітей, які або відійшли від політичного життя у висліді згаданого конфлікту або були передчасно фізично знищені у висліді подій II світової війни.

Зрозуміло, що цього стану не можна ніяк поладнати на еміграції за існуючих умовин, бо маємо до диспозиції дуже невеликий вибір людей зацікавлених суспільно-політичним життям з одного боку, а для тих, які є, ми не витворили пригожої атмосфери, що сприяла б їх включенню в політичне життя.

Коли згадую про атмосферу в політичному житті, то маю на увазі знаменні факти, що сьогодні нпр. панує поважна прірва між українським науковим, культурно-мистецьким та літературним світом з одного боку, а політичним з другого. Це явище вимагає окремої аналізи, але на цьому місці згадуємо про нього як про симптом, який вказує на осамітнення нашого політичного сектора від ряду інших секторів у нашому суспільстві, поміч яких конечно, зокрема якщо ми хочемо, щоб політична діяльність ціхувалася змістовністю та фаховою підготовкою, а не лише дією для дії.

Не менш важливим явищем на відтинку кадрів є проблема молоді. З прикрістю треба ствердити, що сучасна молодь уникає в більшості заангажуватися в політичне життя. Зазначую: з прикрістю, бо це творить велику загрозу для майбутнього. Але мусимо при тому ствердити другий факт: сьогодні в українському політичному житті не панують відносини, які б притягали, зацікавлювали чи полонили молоде покоління. Молодь не бачить консеквентного поєднання деклярацій і діл! Молодь не хоче мішатися в короткотривалі закулісні афери різних “центрів”. Молодь з огірченням обсервує недопускає методи внутрішньо-політичних “порахунків” між нашими середовищами. Молодь є проти такого реалізування “зовнішньої політики” як це наші політичні середовища маніфестують в останніх роках. Молодь, що в основі виросла під впливом дії ОУН, є найбільш зближена якраз до націоналістичного світу в українському політичному житті, але розкол в ОУН а в дальшому “перманентні революції” в середовищі тих, що нарушили принцип правопорядку в націоналістичному світі, підкопав довір'я молоді і до того середовища. Молодь бажає віддати свої сили для праці, одначе не бачить шляхів, на які беззастережно могла б вона піти, не бачить “апостолів правди”, що самі за неї готові все віддати.

Знаю, що заторкаю преболючі проблеми і знаю, що ніколи не можна в суспільному житті поділити загальні чи середовища “на повністю винних” і “невинних”, але факт є, що правильно чи ні, але частина молоді (якраз та, що не пішла на манівці добробуту і не відріклась українського середовища) саме так ті справи бачить. У висліді того стану є те, що ми для політичної дії не можемо дістати поповнення з тих кругів, що все були органічним резервуаром кадрів політичної дії.

III ВІДВІЧАЛЬНІСТЬ ТА ПОШАНА ДО ПОЛІТИЧНОЇ ДІЇ

І врешті доводиться проаналізувати ще один аспект відносин в нашому політичному житті: Наскільки серйозно і відповідально трактують політичну діяльність в українському житті не лише люди з нашого загалу, але навіть ті, що ту політичну дію ведуть. Чимраз частіше зустрічаємося з висловом opinii, що українську політичну акцію починають несерйозно трактувати і то як свої, так і чужі. Це занадто поважна проблема, щоб її можна поминути мовчанкою. Бо ми можемо з нашими політиками погоджуватися чи ні, але ми не можемо і не сміємо своєю поведінкою понижувати чи осмішувати політичної акції. Ясно, що ми не можемо прислуховуватися до голосів “українців” що діють прямо на замовлення чи вимогу наших історичних чи потенційних ворогів. Також не можемо занадто поважно брати подібні закиди тих, які своє “доробкевичівство” чи цинізм хочуть закрити закидами іншим. Але ми не можемо поминути мовчанкою фактів, що трапляються в нашому житті і то в політичному, які самі по собі понижують саму акцію, а то і осмішують її. Бо чи може відповідальна людина в політичному житті поширювати вістки, що головна квартира українського проти-московського резистансу на рідних землях міститься в якомусь німецькому містечку, чи відповідальним є зводити політичну акцію до романтично-пригодничих інтерв’ю для чужинців у скалах Альп, чи врешті шанувати себе ті, які на українському громадському форумі робили по їхньому афронт Президентові УНР, тому що вони до нього мають чи особисті застереження, чи тому що вони не піддержують УНР. Чи серйозним є заявляти особам, що мають відповідальні становища у ВО УНР, що вони пактують з московфільсько-американськими кругами, та навіть самими москалями “не як члени ВО УНР-ади, але як відпоручники своїх політичних груп”? І довгий ряд інших справ можна навести в яких остаточно не розберемо, де починаються політичні акції, а де інтереси груп чи осіб. І тому стоїть у нашому суспільному житті актуальним питання відповідальності і серйозного ставлення до політичної акції впершу чергу тих, що її мають претенсії вести. Українська проблема є засерйозна, щоб з неї можна було собі робити всякого роду експерименти. Українську політику можуть вести особи і середовища, які мають особисту та громадську відповідальність. Кому того бракує, тому немає місця в нашому політичному житті.

В зв’язку з тим вирінає проблема переоцінки сил і чинників в нашому політичному житті. Бо дійсно: як можна уважати за нормальний стан факт, що до керми українського політичного життя мають пре-

тенсії середовища, які майже комплетно в організаційному, діяльностевому та всяких інших відношеннях не існують і не мають жадного впливу в українському суспільстві, хіба про них воно знає тоді, як в пресі помістять, що в висліді тої чи іншої внутрішньої кризи прийшли до тої чи іншої коаліції представники тої чи іншої групи.

Ми є свідками як в останніх роках “відродилися” і “народилися” такі твори, які або взагалі не існували на рідних землях або повністю заперестали там свою дію. Повстає питання, во ім'я чого вони “воскресали”, чи їх “воскрешувано”? І чи можуть бути здорові відносини в політичному житті коли переводиться своєрідна “урівніловка” за тим принципом, або коли за допомогою елементарної арифметичної формули творять уявну суму, яка має вирішувати проблему “більшости” і “меншости” в політичному житті.

Ряд наведених моментів з різних площин нашого політичного життя вказує на наскрізь нездоровий стан в нашому політичному житті й ставить різку вимогу: *Погляньмо дійсності у візі! Дивімся на ню такою якою вона є, бо лише правильна діагноза недуги нашого політичного життя створить передумови для його оздоровлення. Останнє повоєнне десятиліття еміграційної дійсності завершується на наших очах повною невдачею намагання об'єднати наше політичне життя на базі договороности та механічно об'єднаної консолідації. У висліді того ми мусимо знайти нові шляхи організації політичного життя, що сперті будуть на тривких ідеологічних-світоглядових засадах, гиткій програмі дії та працездібному і відвігальному у кругові реалізаторів тих засад.*

БІБЛІОГРАФІЯ

Лев Биковський

ПУБЛІЦИСТИКА ЮРІЯ ЛИПИ

(Закінчення)

4) “Вступне слово від Редакції” до II-го Річника Укр. Економ. Бюра за 1934 р., Варшава 1933.

5) “Від п'ятилітнього пляну до податкової політики 1933 р.” (стаття) “II-ий Річник Укр. Екон. Бюра за 1934 р.”, Варшава 1933.

1933-ім роком датується початок лікарських праць Ю. Л.

1934-ий рік проходить під знаком роздумування над організацією українського почуття. Це виявилось напр. в статтях:

6) “Розмова з наукою” (стаття про взаємини інтелекту й чуття). “Вістник”, Львів, ч. 2, 1934.

“Організація почуття” (стаття) “Вістник”, ч. 3, 1934.

“Боротьба з янголом” (стаття про процеси письменницької творчости). “Вістник”, ч. 5, 1934.

“Розмова з Заходом” (стаття про проблеми європеїзму). “Вістник”, чч. 7-8, 1934.

“Селянський Король” (стаття про Т. Шевченка). “Вістник”, ч. 9, 1934.

У тому ж році виходить у світ його більший прозовий твір:

“Козаки в Московії” (роман), Варшава 1934, 8⁰, 240 ст.

В наступному — 1935 р. Ю. Л. оголошує статтю:

“Провідництво письменства” (про становище письменства). “Вістник”, Львів, ч. 1, 1935.

і видає видніший твір з ділянки літературознавства:

“Бій за українську літературу”, Варшава 1935, 80, 152 ст.

Переглядаючи творчість Ю. Липи за цю добу спостерігаємо, що хоч він жив тоді переважно в поетичному надхненні й справи письменства були дуже близькі його серцю, проте ж це йому що дали, то все більше не вистачало. Після закінчення університету в 1928/29 р. і з переїздом до Варшави, він виступає на ширшу “арену життя”. У парі з його духовним розвитком нарастають, поруч попередніх, нові зацікавлення. Під кінець цієї доби Ю. Л. помітно все більше зацікавлюється прозою, літературознавством, суспільними справами, не кажучи про лікарування, з якого він жив. Врешті це призвело до майже цілковитого залишення віршованої форми творчості. Ю. Л. прийшов до переконання, що прозою й публіцистикою він зможе краще впливати на суспільство, щоб досягнути свою мету — організацію українського національного почуття і світогляду.

Відтоді починається третя доба в творчості Ю. Л. Вона охоплює 1936-1944 роки і відзначається перевагою публіцистики різного роду. Хоч він і далі не перестає присвячувати письменству значну увагу, публікуючи такі твори як: “Нотатник”, новелі, I-III, Львів 1936-37, 160, 144, 124, 159 ст. “Вірюю” (вибрані вірші), Львів 1938, тощо.

Але все ж таки не вони а блискучі публіцистичні праці надають тон його творчості продовж цієї доби. В них відбився вплив думок таких визначних постатей, як проф. д-ра Степана Рудницького (політична географія), проф. д-ра Тадея Зелінського (геленістика й мітологія), проф. д-ра Вадима Щербаківського (археологія та понтийська культура) і багатьох інших. Особливо в тісних обопільностях перебував Ю. Л. з проф. В. Щербаківським у Празі, що виявилось в посиленому листуванні та двох статтях присвячених “Духовому Батькові” нашого молодого українського історіографа й історика культури:

7) “Шукачі найглибшого” (стаття про Данила і Вадима Щербаківських). Див. часопис “Обрії”, Львів, ч. 5, 1936.

8) “Про Вадима Щербаківського” (стаття) в щоденнику “Новий Час”, Львів, число з 26. IX. 1938.

Зупинимося послідовно на головніших публіцистичних працях Ю. Л. за цей час в порядку їх виходу в світ:

9) “Українська Раса”, вийшла двічі: “Як світогляд” у Львові 1936, 80, 24 ст.

і “Як відчит у сучасну хвилю”, у Варшаві 1941, 40, 12 ст. Це світоглядова антропологічно-філософічного характеру публікація.

10) “Українська Доба”, Варшава 1936, 80, 24 ст. — історична синтетично-месіаністичного характеру “пемлемічна брошура”.

11) “Київ — Вічне Місто”, більша стаття в часописі “Дзвони”, Львів, чч. 7-8, 1938. Звідтіля вона була передрукована в часописі “Тризуб”, Париж, ч. 30-31, стор. 15-27. Нарешті цей історіософічно-чуттєвого характеру твір був виданий на скитальщині окремою брошурою у Візбадені-Кастелі, 1946, 40, 15 ст. зі світліною автора, в серії видань “Українського Суходолового Інституту”, ч. 13. Проф. д-р Михайло Міллер розглянувши її зміст у 1947 р., скритикував автора кажучи, що він не знав доби з археологічно-історичної точки зору. Вплив цього твору помітний згодом в історично-публіцистичній синтетичній розвідці ред. Юрія Дивнича (Лавриненка) — “Україна-Схід”, що друкувалася в “Українських Вістях”, Новий Ульм, чч. 42, 43, 44, 46, 47, 78, 93, 94, 97, 99 за 1949 р.

Щойно згаданим трьом працям Ю. Л., виданим перед початком німецько-польської війни 1939 р. пощастило широко розійтися по “немосковському світі” — передовсім в Центральній та Західній Європі, частинно Півн. Америці та Манджурії (на Далекому Сході Азії).

Дальші дрібні твори Ю. Л., що були публіковані після окупації Польщі німцями, мали вже обмежений засяг розповсюдження. Вони були переважно відбиті на циклостилі, на правах рукопису. До таких, між іншим, продовж 1939/40 рр. належать:

12) “Вогонь”, часопис неперіодичного характеру. Виходив під ред. Ю. Л. переважно з його статтями (писали в ньому також: інж. Л. Б., д-р П. Ш. й інші). Технічне виконання Л. Биковського. Виходив у Варшаві, продовж 1940-41 рр., чч. 1-5 (?), 40, біля 16 стор. кожне число, на циклостилі, наклад від 50 до 100 прим. З матеріалів Ю. Л. слід згадати тут статтю про Тарасівців:

13) “50 літ тому” — Тарасівці... й інші. Крім того там же була вміщена стаття:

14) “Панування, труд і лад”, Світогляд, що вийшла також відбиткою — Варшава 1940, 40, 8 ст.

Ще перед тим вийшла німецькою мовою брошура:

15) “Руссянд унд зайне геополітише мегліхкайтен”, Варшава

1940, 4^о, 25 ст., циклостил. Вона була видана для німців в інформаційних цілях.

Наступні три твори Ю. Л. становлять ідеологічно разом т. зв. "Всеукраїнську Трилогію". Вони є стрижнем публіцистики Ю. Л. за цю добу. Забезпечили йому видатне місце в історії української політично-державницької думки.

16) "Призначення України", 8^о, 305 ст., з кресленниками, вийшло друком напередодні німецько-польсько-більшевицького збройного конфлікту в 1938 р. у Львові, накладом біля 2,000 (?) прим., коштом видавництва "Хортиця" на чолі з А. Жуком (сеньйором).

У цьому творі Ю. Л. подає всебічний огляд розвитку проблематики "Українознавства", викриває його істоту й зміст та пробує окреслити історичне призначення України в загальному розвитку людства. Автор стверджує активний виступ українства на коні історії, як спадкоємця колишньої античної геленістично-понтизької культури. В цій праці чується відгомін попередніх його творів: "Українська Раса" і "Українська Доба".

Не встигла ця, історіософічно-місяністичного характеру підстава, програма, праця молодого талановитого політика-публіциста розійтися як слід серед читачів, не встигла бурхлива критика "за" і "проти" цього твору дійти до якоїсь рівнодійної оцінки, як інвазія червоних москалів на Західну Україну в 1939 р. знищила більшу, ще не розпродану, частину накладу цієї, далекосяглого значення для українства, публікації...

Ще більші обмеження в засязі впливу на українське суспільство стрінула на своїйому "життєвому шляху" друга з цієї серії публікація Ю. Л. Вона тематикою й змістом впливає зі шойно згаданого "Призначення України" — це:

17) "Чорноморська Доктрина", 4^о, була тричі перевидана, але виконана вже тільки на циклостил:

Уперше в Варшаві, 1940, 130 ст. і схема, в серії видань "Українського Чорноморського Інституту", ч. 1.

Удруге, в переробленому автором вигляді, у тій же Варшаві, 1942, 165 ст. і схема, в серії видань "Укр. Чорноморського Інституту", ч. 13.

Утретє вишла вже після смерті Ю. Л., на скитальщині у Візбаден-Кастелі 1947, 95 стор. з ілюстраціями, як передрук з другого видання, в серії "Укр. Морського Інституту", ч. 57.

Загалом наклад усіх трьох видань цієї праці Ю. Л. не був більшим 400 — 500 прим. Як видно з датування перше і друге видання вийшли підчас німецької військової окупації Польщі.

Пригадую, що з перших днів мого знайомства з Ю. Л. (1938/39) між нами була мова про необхідність студій над морськими справами України. В зв'язку з тим ми думали про заснування "Українського Чорноморського Інституту", як науково-дослідчої установи. Я настоював, що першу основоположну-програмову працю в цьому напрямку повинен був би написати Ю. Л., як представник південної чорноморської частини України. Змістом вона повинна була би бути продовженням та конкретизацією думок висловлених в його "Призначенні України" Ю. Липа погоджувався з цією думкою, але нічого певного не відповідав.

Згодом він одружився, а кілька місяців опісля молодята принесли з палатурні валізку повну примірників "Чорноморської Доктрини". Це була приємна для мене несподіванка! Виявилося, що наші думки зійшлися: Ю. Л. також мріяв про заснування Інституту Чорноморських Дослідів і мав вже давно в рукописі відповідний твір, але не зустрічаючи однодумців, ховався з цим. Наші розмови стали поштовхом для нього у цьому засязі. Отже він з допомогою молодого дружини, остаточно опрацював рукопис, вони ж відбили його на циклостил і віднесли до палатурні. Коли згодом несли звідтам першу партію "збитих" брошур до дому, валізка ненароком розчинилася й все висипалося на хідник. То був трагічний мент зогляду на німецьких шпигунів на кожному кроці. Оглядаючись на всі сторони, вони похашцем збирали розсіпане й не понесли до своєї хати, а поспувавши по місті, для змилення шляху, приставили то все до мене. Завдяки цій пригоді я перший оглядав і читав цю основоположну публікацію "Укр. Чорноморського Інституту".

У цьому творі, Ю. Л., свідок і учасник великого напруження й здвигу українського народу та його сусідів, вказує шлях, що ним належало б, на його думку, конкретно скерувати зусилля українства, відповідно до його "історичного призначення". Цим шляхом є побережжя Чорного моря, як частина Середземноморського простору. "Чорноморська Доктрина" України полягає в майбутній організації Чорноморської України, що розвиватиметься в Чорноморському Просторі в порозумінні з іншими народами, що його заселюють.

Друге видання "Чорноморської Доктрини" (1942) Ю. Л. переробив і додав "Послів'я" — відповідь критикам. Проф. Крипякевич, у Львові, вважав що "Чорноморська Доктрина" була, на той час, найкращим політично-публіцистичним тво-

ром, виданим на еміграції. Не дивлячись на це методологічно "Чорноморська Доктрина" була виразно складена під впливом праці німецького науковця — проф. Філіпсона — "Середзем'я", московський переклад якої датується ще з перед 1912 р. Коли я сказав це Ю. Л. — він з обуренням твердив, що зовсім не знав згаданого твору Філіпсона! Увесь наклад "Чорноморської Доктрини" поволі розійшовся, переважно безплатно, по різних установах, книгозбірнях, та між українськими провідними кругами. Тільки незначна кількість примірників загинула підчас еміграційних мандрів.

Кінцевою працею з цього "триворю" був:

18) "Розподіл Росії", Геополітична аналіза, праця видана друком у Варшаві, 1941, в серії видань "Українського Державного Видавництва", ч. 1, 80, 96 ст. наклад біля 3,000 прим. Обгортку рисувала Галина Ліпа, 28 кресленників і мапу виконали Галина Ліпа й Ст. В. Доля цієї книжки була справді казковою.

Вже на початку 1941 р. відчувалося, що німці підуть походом проти ССРСР. Деякі частини українського громадянства спрагнено чекали на цю хвилину. Сподівалися використати ситуацію для відновлення української державности. Надії затьмарювалися лише деякими підозрілими явищами. Німці, "плянующи" похід на Схід, не виявляли своїх справжніх намірів що до майбутньої долі Східної Європи, — зокрема що до української державности. Вони "не робили" поважних приготувань, а українцям також не дозволяли діяти у цьому напрямку! Більше того — видатні німецькі громадяни з Відня, що критично відносилися до гітлеризму, раз-у-раз перестерігали українські політичні круги в Варшаві перед намірами й вислідами тодішньої німецької політики на Сході! Також втікачі з Берліну, напр. відомий український видавець — жид Яків Оренштайн, колишній діяльний будівничий Української Держави в 1917-18 рр., що переїхав з Берліну до Варшави, , попереджав усіх нас — "що німці 1941 р. не є ті самі що були в 1918 році!", що їх похід на Схід не принесе здійснення українських сподівань...

Ці обставини захопили Ю. Л. написати твір — "Розподіл Росії". Він хотів випередити інвазію німців на ССРСР в надії дати українському громадянству напрямні для орієнтаційного світогляду в політичній ситуації — що мала ось-ось витворитися. Він сподівався також підсунути німцям бажаний для українців план дії. Одночасно ця праця мала бути ло-

гічним завершенням "Тривору": I. — "Призначення України", II. — "Чорноморська Доктрина" і III. — "Розподіл Росії".

У цій книжці автор, виходить з географічного та економічного районування колишньої російської імперії. На підставі головним чином, праць московського науковця проф. Семьонова-Тянь-Шанського, Ю. Л. вказував історичну і природну конечність політичного поділу ССРСР на кілька бльоків: Московщину, Україну з Кавказом, Близьку і Дальшу Азію. Він уважав, що розчленування колишньої російської, а нині совєтської імперії, лежить в програмі "історичного призначення України".

У зв'язку з цим навесні 1941 р. ми пережили вельми працюючих кілька місяців. Ю. Л. ґрунтовно підготовлявся до розроблення праці. З публічної й інших бібліотек Варшави книжки масово мандрували до нього й навпаки. Автор гарячково творив-писав, підбирав ілюстрації. Його дружина й кресляр впривали, а на мене вправ увесь тягар друкарського виконання книжки.

Ми свідомо розпочали цією публікацією серію видань під назвою неіснуючого під той час на еміграції "Українського Державного Видавництва". Згодом під ч. 2 вийшла брошура Л. Биковського — "Проект Державного Видавництва України", ч. 3 — Віктора Доманицького — про пок. проф. К. Маціевича, ч. 4 — брошура Л. Биковського — з ділянки сільсько-господарської економії й політики України. Політичні події спинили започатковану видавничу серію.

Сотник Павло Дмитренко, старшина німецької армії, колишній вояк I ім. Богдана Хмельницького полку з 1917 р., що перебував тоді в Варшаві, погодився фінансувати "Розподіл Росії" та видати книжку на власний ризик, минаючи німецькі цензурні перепони. Вона вийшла, після наполегливої праці багатьох осіб, в половині 1941 р. — саме в п'ятидесятиліття присяги "Братерства Тарасівців" на могилі Т. Шевченка. "Ця присяга, писав у вступі Ю. Л., першої сепаратистичної організації новітньої України, розпочинає формування виразної думки що до розподілу Росії і вона дає моральні підстави цій книжці".

Використовуючи впливи П. Дмитренка ми нашвидко видрукували книжку в Варшавській Митрополічій друкарні. На жаль, з огляду на поспіх, вона вийшла, на мою думку, в недокінченому вигляді. Натомісць автор вважав, що ніякого спеціального закінчення твір не потребує.

Увесь наклад було звезено на помешкання П. Дмитренка. Автор і я отримали за працю біля 200 прим. публікації. Ми негайно розіслали значну кількість "Розподілу Росії" співробітникам "Чорноморського Інституту" та багатьом видатнішим українським громадсько-політичним діячам, що перебували в засягу тодішніх німецьких впливів.

П. Дмитренко взяв кілька примірників "Розподілу Росії" і подався до Берліну до д-ра Георга Ляйбрандта (родом з німецьких колоністів в Україні і особистого знайомого Ю. Л.), що був тоді секретарем у міністра Розенберга. Він мабуть сподівався від свого вчинку "великих і багатих милостей" для себе. Яке ж було його здивування (!) і збентеження коли д-р Г. Ляйбрандт, глянувши на титул книжки й її зміст, кинув у вічі Дмитренкові публікацію з окриком: "Дурню, ти дурню!"⁴⁾. Вернувшись зі соромом із Берліну, П. Дмитренко замкнув під ключ увесь наклад злочасної для нього книжки... Не дивлячись на скорий, після того, похід німців на Схід, на наші благання — він не випустив ані одного примірника між людей. Нам довелося передавати до Києва, до речі через німців, "Розподіл Росії" з решток авторських примірників Ю. Л.

Таке положення тривало до пізньої осені 1943 р., коли то кожному стало ясно, що німці програють. До тої ж думки прийшов нарешті і П. Дмитренко. Він дозволив нам пускати поволі "на ринок" арештований у нього наклад "Розподілу Росії". Темпо розпродажу все збільшувалося вміру того як німці відступали... Знову мені довелося зайнятися цією справою. Я брав від Дмитренка книжки і розсилав від свого імені книгарням: Наукового Товариства у Львові, Душенка в Берліні, Ю. Тищенко в Празі, Б. Тищенко в Відні, Українській Книгарні в Станіславові, й іншим українським провінціальним книгарням. З Дмитренком я негайно розраховувався і так все якийсь час крутилося. Таким способом ми розіслали біля 2,000 прим. Але події навесні 1944 р. все ускладнювалися, розрахунки з книгарнями запізнювалися, а Дмитренко все більше перебував в роз'їздах... Тоді я звернувся до друккарні, запитуючи — чи не залишилось там "випадково" решток накладу? Виявилось, що директор друккарні п. М. (українець) передаваючи всілякі можливі комплікації в розрахунках в П. Дмитренком, видрукував кількасот примірників зайвих... З того "друкарського

запасу" я придбав за готівку біля 200 прим. і розсилав далі... Отже, загалом, можна вважати що вище описаним шляхом і іншими... майже увесь наклад "Розподілу Росії" розійшовся.

Крім шойно згаданих підставових політично-публіцистичних праць Ю. Л. вийшла в міжчасі з під його пера доповнююча "Тритвір" публікація:

19) "Чорноморський Простір", Геополітичний Атлас, що був безпосереднім додатком до "Чорноморської Доктрини". Текст "Атлясу" був відбитий на циліндростілі в Варшаві, 1941, 49, 48 ст., + 10 пляш роботи Ст. В. Публікація вийшла в серії "Українського Чорноморського Інституту", ч. 8. То була спільна праця — Юрія Липи і Льва Биковського: до першого належить задум і текст, до другого бібліографія предмету. Про таку працю давно мріяв Ю. Л. користуючи з подібного німецького довідника — атлясу Вальтера Паля. Отже це був перший того роду український твір!

До дрібних нарисів Ю. Л. південно-морського характеру належать за цю добу ще наступуючі:

20) "Емоційні первні в чорноморському світогляді", стаття уміщена в "Чорноморському Збірнику", I, Варшава 1942. Вона вийшла також відбиткою — Варшава 1942, 40, 15 ст. "Укр. Чорноморський Інститут", ч. 11.

21) "Чорноморська подорож", видуманий історично-подорожній репортаж по колишніх південних запорозьких паланках. Див. "Чорноморський Зб.", II, Варшава 1942. Описія ця стаття була передрукована в "Краківських Вістях", Краків 1943.

Велике значення у перших стадіях формування нації-держави надавав Ю. Липа ролі мівів. Над цим він працював ще від 1938/39 рр. і мав недокінчений рукопис п. з. "Українські мити". З того постала стаття:

22) "Міт Півдня", Див. "Чорноморський Зб.", III, Варшава 1943.

До тої ж тематичної групи історіофічних писань Ю. Л. слід віднести ще:

23) "Символ Чорного моря", передрук кінцевого розділу з другого видання "Чорноморської Доктрини". Він вийшов друком-брошуурою вже після смерті автора. Виданий його прихильниками у Дармштадті (Велика Гессія), 1948, 80, 16 ст., три світліни, в серії видань "Укр. Морського Інституту", ч. 66. Ця публікація властиво ще й досі "не побачила світу", бо увесь наклад її (1,000 прим.) залишився в друккарні.

Останньою ширше нам відомою полі-

4) Переповідаю за свідченням д-ра Юрія Липи.

тико-публіцистичною працею Ю. Л. програмового значення, в якій він пропагував методу пасивного спротиву й переконування супроти всіх наїздників і стихій була стаття:

24) "Наш оптимізм і його підстави", вміщена в "Чорноморському Зб." IV, Варшава 1944. Ця стаття була згодом кілька разів передруковувана, наскільки мені відомо, різними засописами до 1947 р. включно.

25) Одночасно Ю. Л. намагався відчутти й ухопити зариси майбутнього, що мало б наступити після катаклізмів, що їх переживалося... З цією метою він задумав написати цикл відповідних статей на зразок попередньо вже ним писаних, напр.: "Розмова з порожнечою" (Вістник, ч. 5, 1933), "Розмова з наукою" (Там же, ч. 2, 1934), "Розмова з росіянином" (Вогонь, ч. 7, 1941), "Розмова з молодим істориком" (Вогонь, ч. 7, 1941), тощо. Ці нариси-передбачення мали охопити все коло, передовсім українського, життя і знання. Таких статей, в порозумінні з редакціями "Краківських Вістей" (Краків) і "Наших Днів" (Львів), Ю. Л. залянував біля 20. З того він встиг опублікувати:

"Сучасність і культура", див. "Наші Дні", Львів, ч. 3, 1943.

"Тип Макіявелі", див. "Краківські Вісті", Краків, ч. 134, 1943.

"Циклічність", див. "Крак. Вісті", ч. 146, 1943.

"Передвісники майбутнього — свідомість Хвильового", див. "Крак. Вісті", ч. 151, 1943.

"Нова життєва система", див. "Крак. Вісті", ч. 158, 1943.

"Реформатор" (Шевченко), див. "Крак. Вісті", ч. 165, 1943.

"Три сучасні українські світогляди", див. "Крак. Вісті", ч. 295, 1943.

"Похвала математиці" (Шкіц світогляду). Стаття написана 13 вересня 1943 року, не була своєчасно видрукована й згодом оголошена, після смерті автора, в "Збірнику літературно-мистецької проблематики" МУР, ч. III, Регенсбург 1947, стор. 5-7.

"Три сучасні українські світогляди", див. "Крак. Вісті", ч. 3, 7, 8, 1944.

"Розмова з молодим істориком", див. "Крак. Вісті", ч. 24, 1944.

"Розмова з молодим малярем", див. "Крак. Вісті", ч. 25, 1944.

"Гакко-іхіу" (Розмова з росіянином), див. "Крак. Вісті", ч. 63, 1944.

"Новий гуманізм", див. "Наші Дні", Львів, ч. за березень 1944.

"Три листи" (I — Лист Архітекта, II — Лист Мистця, III — Лист Третій), див. "Календар-Альманах" на 1944 р. Українського Видавництва Краків-Львів, стор. 40-42.

Картина була б неповною, коли б ми не згадали ще за два твори, складені у 1943 р. То була публіцистика у віршованій формі:

26) "Король Сан Домінго". Песа про повстання "чорного консуля" Тусин Лювертюра на острові Сан-Домінго проти Наполеона. Алюзія до спротиву українства проти Гітлера. Твір був написаний з поспіхом, майже на протязі одного тижня, в 1943 р., в Варшаві, на оголошений тоді конкурс "Українського Видавництва Краків-Львів". Він був нагороджений в 1944 р. нагородою Товариства Машинопис твору знаходиться в архівах Видавництва, а відпис залишився в архівах Ю. Липи (?).

27) "Пригоди Бойка". Езопською мовою складена поема про пригоди ніби то сіямського Липового kota "Бойка" за часів німецької окупації Польщі й України. Поема була написана жартома на протязі 2-х чи 3-х тижнів підчас перебування Ю. Л. з родиною на літнику в виселку "Мілосьна" під Варшавою влітку 1943 р. Рукопис цієї поеми залишився в одному примірнику у автора.

"Шукаючи найглибшого", за прикладом своїх "Духових Батьків", Ю. Л. віддавна цікавився проблемами культурних обопільностей між Іраном і Україною. Перевіши підготовчі праці в цьому напрямку він рішився від 1942-43 рр. приступити до уложення твору:

28) "Грані України в пра- та історичних взаєминах". Це мала бути розвідка про культурні (духові) впливи іранського (перського) світу на понтійсько-український. Вона була обрехована на три томи. Одною з основних проблем цих нарисів була релігія Мітраїзму (проф. Євген Онацький також писав на цю тему в українській науковій літературі — Л. Б.). Для виконання цього велетенського і складного завдання Ю. Л. згромадив відповідну наукову літературу в кількох мовах. Спроваджував її з Кракова, Відня, Берліну й інших університетських книгозбірень. Перший розділ праці для друку в черговому "Чорноморському Збірнику" надіслав він мені до Варшави з Яворова навесні 1944 р. Це був машинопис розміром 8 ст., і 4^о. Він пропав підчас польського повстання в серпні-вересні 1944 р. Відпис лишився в архівах автора.

29) "Евгенічні думки". Студія з

царини суспільно-національної гігієни й свєгеніки. В ній Ю. Л. поглиблював і конкретизував думки подані в попередній його праці "Українська Раса", Варшава 1941. Закінчений машинопис мав біля 50 стор., 49, присланий з Яворова до Варшави мені також навесні 1944 р. Своім змістом він не підходив до "Чорноморського Збірника", тому й був, за бажанням автора, пересланий А. Жукові (сенйорові) до Відня. Відпис цієї праці лишився в архівах Ю. Л.

Загальна кількість бібліографічних позицій за вищеописані три доби відображує творчість Ю. Л. Вона сягає цифри приблизно 242 творів. З них, як було вже попереді сказано, умовно припадає на "письменство", в широкому розумінні цього слова — 126, на публіцистику" різного роду — 98 і на лікарські твори — 18 бібліографічних позицій.

Отже за своє життя (бо новознайдені твори в основному мало що змінюють картину) Ю. Л. написав 126 творів з царини "письменства" і 116 з інших ділянок. Це виразна "числова" характеристика його творчості. Він був одночасно — письменником, публіцистом і лікарем. Тому, головню, з цих трьох кутів зору дослідники, мабуть, і будуть вивчати "трєдєну" духову спадщину Ю. Л.

В поданій розвідці ми спинялися лише на чільніших публіцистичних творах Ю. Липи. В них виявилась характерна йому тематика. Інші твори з цієї групи його творчості не менше важливі, але мають побічне значення.

Натомість стрижнем у письменницькій, а згодом і в публіцистичній творчості Ю. Липи являються духові концепції й тематика унаслідовані від його батька д-ра Івана Липи. Вже за молодих років український національно-державницький світогляд Ю. Л. формується під впливом засад і діяльності "Братерства Тарасівців" (1924). Ці мотиви, відбилися пере-

довсім в його своєрідній письменницькій творчості. Але найкраще виявлення знайшли вони в його публіцистичних творах. З часом Ю. Л. підсилює свою духовість науковим досвідом проф. В. Шербаківського (1936) і інших мислителів та знавців "українства", в його минулому, сучасному й у виявах майбутнього.

На таких підвалинах Ю. Л. поволі виробляє свій власний погляд. Він стверджує окремішність і стійкість "Української Люднини" — в масі "Української Раси" (1936). Вона, на його думку, має витворити — "Українську Добу" в історії людства (1936). Осередком "українства" від прадавніх часів він вважає і апотеозує — "Київ — Вічне Місто" (1938). Він гадає, що Україна має своє "Історичне Призначення" (1938) унаслідоване від античних часів. Пропонує політично-практичну концепцію у цьому напрямку в вигляді української — "Чорноморської Доктрини" (1940). Вказує, що знаходяться в "Чорноморському Просторі" (1941), Україна належить до світу Середзем'я. Він переконаний у тому, що досягти вище подані ідеали і вільно розвиватися Україна зможе тільки при умові — "Розподілу Росії" (1941). Він вважає, що при організації Нації і Держави підставою ролі відіграють духово-рушійні складники — "Міти" (1942-43). Закінчується цей подивугідний надхнений історіографічний і політико-географічний порив намагання до глибшого пізнання духовости "Українства" шляхом вивчення прадавніх впливів "Ірану на Українсько-Понтійський" світ (1944).

Творчість Ю. Л. започатковує нові серії в українському світогляді. Вона поширює зміст дотеперішнього, скеровує його на ширший шлях — до науки про "Українство", в "Липівському" розумінні цього слова. Цю концепцію — нарис науки про "Новітнє Українство" він саме й намагався подати в своїх творах.

Неможливо в сугасній добі запережити, що й ідейний доробок людства захоплює шораз більше все ширші верстви суспільства. До діяльної співпраці навколо різних ідеологічних осередків приєднують щє годня в кожному народу гуртки навіть з найбільш занедбуваних дотепер шарів населення. Годі також замовзгати, що культурне людство, хог і не тратить свого природньо-хижого успосіблення в життєвій боротьбі, проте послїдовно, дарма, що з перервами й відбогуваннями, поглиблює взаємозалежність поодиноких частин світу й оботїльно зближує окремі народи понад гасом і простором.

Любомир Винар

ДВА ДОКУМЕНТИ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ РАДИ З 1944 Р.

(Історична замітка)

Збираючи матеріали до історичної студії про діяльність Української Національної Ради в Києві і Львові під час німецької окупації (1941-44), я одержав від проф. Миколи Величківського декілька важливих документів. Два документи ("Протокол" і "Деклярація") вперше друкуємо в цьому числі журналу. Для ілюстрації відносин подаю дуже короткий коментар, який допоможе читачеві краще зрозуміти ці два важливі документи, датовані одною і тою самою датою: Львів, 22 квітня 1944.

* * *

Про генезу і діяльність Української Національної Ради в Києві, а опісля у Львові й на еміграції (1945-48) написано дуже мало, якщо не враховувати декілька пригідних часописних статей. Також і деякі критичні замітки у наукових виданнях носять виразний однобічний характер¹⁾ і не висвітлюють повністю теми. В склад Київської Національної Ради (очолював її, як відомо, проф. Микола Величківський) входило більшість видатних київських діячів. Провела вона важливу роботу на внутрішньому і зовнішньому суспільно-громадських і політичних відтинках в Україні в часі німецької окупації. У певному відношенні Українська Національна Рада виконувала функції своєрідного українського перед-парламенту²⁾. Як згадує проф. Величківський — до Національної Ради в Києві приходили в різних ділових справах численні делегації з інших областей України, які тим самим визнавали і шанували її авторитет³⁾. Живчик громадського і

політичного життя столиці носив замітну печать Національної Ради, як найвишого тоді, хоч і тимчасового, політичного органу. Це potwierдив також б. голова Миської Ради м. Києва з 1941 р. проф. д-р Олександр Оглоблин, що подав мені деякі дані про діяльність миської і обласної Київської Управи⁴⁾.

Пригожі обставини для діяльності Національної Ради швидко змінилися. Фактично Національна Рада була змушена перейти в підпілля, значить діяти нелегально, бо офіційні німецькі чинники не дозволили на існування такого авторитетного політичного чинника. Згодом багато членів Національної Ради з Києва переїхало до Львова (1943), де також короткий час діяла місцева Національна Рада на чолі з Митрополитом Андреем Шептицьким і іншими провідними діячами Галичини. В роках 1943-44 значно загострилися відносини між поодинокими українськими політичними середовищами. Відчувалося брак авторитетного політичного центру, який спромігся б контролювати українське внутрішньо-політичне життя і повнити репрезентативні обов'язки. Потребу цю відчувалося тим більше, бо переговори між матірною ОУН і ОУНСД (п. Ст. Бандери) в справі створення Української Верховної Ради не завершилися успіхом. В тих обставинах на зрів плян створення Всеукраїнської Національної Ради, яка наразі мала б свій осідок у Львові. Про ті події згадує другий секретар Національної Ради п. Ярослав Гайвас. Українська Національна Рада в Києві, очолена присутнім на місці проф. Величківським, Українська Національна Рада у Львові, репрезентована Митр. Шептицьким і Українська Національна Рада в Хусті та Карпато-український уряд, репрезентовані през. о. д-ром А. Волошином — мали б підписати акт злиття всіх трьох чинників та перевести це в життя⁵⁾. Тут треба також відзна-

1) Про Українську Національну Раду в Енциклопедії Українознавства написано: "Створена в жовтні 1941 р. при участі ОУН групи А. Мельника Українська Національна Рада (голова М. Величківський, голоний організатор Багадій), яка мала стати політичним центром України, практичної ролі не відіграла". (Енциклоп. Українознавства т. I, частина 2-га, стор. 584. Автор: М. Б. М.).

2) На тому місці не маємо змоги ширше обговорити працю Української Національної Ради в Києві та у Львові. Про це ширше буде у нашій праці, яку підготуємо до друку.

3) Інтерв'ю з проф. М. Величківським про генезу і діяльність Української Національної Ради в Києві в XII, 1934 р. в Київській, ЗДА.

4) Розмова з проф. О. Оглоблином з 23 квітня 1955 р. в Нью Йорку, ЗДА.

5) Лист п. Ярослава Гайваса "Про українську Національну Раду" з жовтня 1954.

чити окрему ролью д-ра Олега Кандиби-Ольшича, який чи не найбільше приклав зусиль для створення Національної Ради в Києві й пізніше у Львові. Саме з того бурхливого часу походять друковані нами "Протокол" і "Деклярація" Української Національної Ради. Постанова цієї політичної інституції, що була очолена визначними українськими патріотами зумовило замаркування нової сторінки в політичній історії України найновіших часів.

Можливо дехто з сучасних українських істориків подумає, що я передчасно віддав друкувати ці історичні документи. І може на сьогодні ще немає відповідної "історичної перспективи" для об'єктивного наświetлення тих недавніх подій. Я за-

ступаю погляд, що події 1941 - 45 рр. треба вже тепер опрацювати в науковому аспекті і вони послужать потрібною базою для наших сьогоднішніх політичних аспірацій. Синтетичними працями, що будуть вдержані в спокійному і діловому тоні збагатимо на сьогодні дуже бідну історіографічну літературу найновіших часів та може також вдасться оздоровити сучасне наше життя, яке подекуди саме затроєне гострими конфліктами 1940-их рр. і вимагає внутрішньо-українського миру та співпраці всіх компетентних політичних чинників⁶⁾.

6) Всіх діячів, що мали певне відношення до Української Національної Ради прохаємо ласкаво подати свої адреси до Редакції нашого журналу.

ДЕКЛЯРАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ РАДИ

1. Волею Українського Народу відновилася по першій світовій війні Суверенна Соборна Українська Держава.

2. У висліді агресивних війн сусідів Українська Держава була насильно окупована і поділена між зотирма державами: Советською Росією, Польщею, Румунією та Чехословакціною.

3. На протязі двадцятьох років Український Нарід під усіма займантинами провадив безперервну визвольну боротьбу.

4. В місяці березні 1939 р., по розпаді Чехословацької республіки, волею українського населення Карпатської України повстала Самостійна Карпато-Українська Держава, яка по кривавих боях була окупована Мадярщиною.

5. В місяці вересні 1939 р., з розвалом Польщі, українську Галицину, Західню Волинь і Полісся окупувала Радянська Росія, а Західні Окраїни (Лемківщину, Посяння, Холмищину і Підляшшя) Німецька.

6. В серпні 1940 р. українські землі, окуповані Румунією, перейшли під окупацію Советської Росії.

7. Під усіма цими окупаціями Український Нарід не припиняв своєї визвольної боротьби, провадячи її на всіх ділянках національного життя. Такий стан тривав до вибуху німецько-російської війни.

8. З залишенням Києва і Правобережної України большевиками, 5 жовтня 1941 р. в Києві українською суспільністю була покликана до життя й діяла Українська Національна Рада, до якої увійшли представники всіх земель Соборної України та всіх верств українського населення.

9. Наслідком постави німецької влади Українська Національна Рада не змогла розвивати своєї діяльності.

10. В сугасному вирішному етапі другої світової війни, коли українська територія у своїй переважній частині зайнята Советською Росією, а в менших — Німецькою, Румунією й Мадярщиною, ми, Укра-

їнська Національна Рада, що репрезентуємо волю і єдність Українського Народу, іменем всього його заявляємо, що визвольна його боротьба триватиме далі, аж до повного здійснення засади самовизначення Української Нації через побудову Суверенної Соборної Української Держави.

Львів, 22 квітня 1944 р.

Професор Микола Велизківський
Голова Української Національної Ради

Митрополит Андрій (Шептицький)
I. Заступник Голови Української Національної Ради

Професор Августин Штефан
II. Заступник Голови Української Національної Ради

Інженер Іван Дубина
I. Секретар Української Національної Ради

ПРОТОКОЛ

Голова Української Національної Ради професор Микола Велизківський, Голова Національної Ради у Львові Митрополит Андрій (Шептицький), Голова Народної Ради Карпатської України професор Августин Штефан, I. Секретар Української Національної Ради інженер Іван Дубина і Заступник II. Секретаря Української Національної Ради Ярослав Гайвас, як представники українських земель, які вони заступають, усталюють:

1. Українська Національна Рада, як єдиний повноправний представник всього Українського Народу на терені Соборної України, покликала заступати і вести національно-державну справу Українського Народу в усіх ділянках його життя.

2. З огляду на виняткові умовини воєнного часу Українську Національну Раду, як єдиний виразник, заступає Президія Української Національної Ради.

3. До Президії Української Національної Ради входять:

1. Голова Української Національної Ради — професор Микола Велизківський,

2. I. Заступник Голови Української Національної Ради — Голова Національної Ради у Львові Митрополит Андрій (Шептицький),

3. II. Заступник Голови Української Національної Ради — Голова Народ. Ради Карпатської України, проф. Ав. Штефан,

4. I. Секретар Української Національної Ради — інженер Іван Дубина,

5. Заступник II. Секретаря Української Національної Ради — Ярослав Гайвас.

4. Всі акти і письма Української Національної Ради набувають правного значення з підписанням їх Головою Української Національної Ради й Секретарем Української Національної Ради.

5. В разі смерті Голови Української Національної Ради за неможливості виконання ним своїх обов'язків, його заступає І., згідно ІІ. Заступник Голови Української Національної Ради, або Українська Національна Рада покликає з-поміж своїх членів нового Голову Української Національної Ради.

Львів, 22 квітня 1944 р.

Професор Микола Величківський
Голова Української Національної Ради

Митрополит Андрій (Шептицький)
Голова Національної Ради у Львові

Професор Августин Штефан
Голова Народньої Ради Карпатської України

Інженер Іван Дубина
І. Секретар Української Національної Ради

Ярослав Гайвас
Заступник ІІ. Секретаря Української Національної Ради

ОГЛЯДИ И РЕЦЕНЗИИ

W 300 rocznice zjednoczenia Ukrainy z Rosją. Pod sztandarem bratniej przyjaźni. Zbiór materiałów i dokumentów o wspólnej walce wyzwolenczej i nierozzerwalnej przyjaźni ludu polskiego, ukraińskiego i rosyjskiego. Zbiór opracował zespół w składzie: J. Durko, W. Góra, F. Kalicka, S. Piechowicz, W. Poterański, M. Wilusz, Sz. Zacharias. Redaktor odpowiedzialny: Josef Kowalski. Słowo wstępne: Stefana Żółkiewskiego. Warszawa, W-wo "Książka i Wiedza", 1954, 343 str.

Перед нами книга п. з. "В триста-ліття з'єднання України з Росією", надрукована минулого року в Варшаві, яка мала б властиво доказати "відвічні прагнення і намагання українського народу до тісного союзу з російським народом", без якого "український нарід не може існувати" (стор. 27). Не зважаючи на більшу кількість таких і подібних фраз, взятих переважно із тез ЦК ВКП(б), виданих у зв'язку із вищезгаданою трьохсотною "річницею", книга ця, залишаючи на боці переяславський договір і "великий і героїський російський народ", займається документами приязні між українським і польським народами. І хоч ці документи "братньої приязні" підібрані під аспек-

том "спільної боротьби" робітничо-селянських польських і українських "працюючих мас" та спільних інтересів "експлуатованого буржуазією" польського і українського "пролетаріату" — то всеж таки пересуваючи тематику, пересувають акцент з "братнього російського народу" на інші народи та інші справи. Це дозволяє нам твердити, що польський чи якийсь інноваціональний комунізм — наскільки такі взагалі існують — є чимсь безконечно іншим як московський і мимо всіх вимушених "славословій" на честь "геніальних вождів трудящих" — дуже різняться від московського комунізму.

Книга поділена на 6 розділів, а саме: українські, московські, польські селяни в боротьбі проти спільного ворога — магнатів і шляхти, за нашу і нашу волю під прапором міжнародньої солідарности пролетаріату, під прапором спільної боротьби проти окупації Західної України польською буржуазією, братерство зброї в боротьбі проти гітлерівського окупанта, злучені вузлами братньої приязні у великим таборі соціалізму СССР. Вже проф. варшавського університету В. Куля в своїй рецензії на книгу п. з. "Dokumenty

bratniej przyjazni” w “Trybuna Ludu” Nr. 153 завважає, що найслабшою стороною збірника є дуже побіжний огляд великого, майже тристалийного промезжутку часу підчас коли кільком десяткам останніх років присвячено відносно дуже багато місця. В цифрах представляється це так: три перші розділи, що обіймають 260 років — приміщені на 90 сторінках, а сорок останніх літ аж на 250 сторінка. Хоч “мова” чисел не належить до найцікавішої літератури, але нераз показує відносини більше виразисто, як довгі трактати, — в цьому випадку, що большевикам зовсім нецікаві “старі часи”, бо вони історію починають шойно від себе.

Метода добору текстів в поодиноких розділах також неоднакова: — поруч джерельних матеріалів, поміщені різні витяги з наукових та ідеологічних статей як теж статті з польської преси і очевидно, як “ідеологічно - програмовий” вступ до кожного розділу — винятки з тез ЦК ВКП(б). Перший розділ відноситься до повстання Хмельницького та його зв'язку із селянськими рухами на польських землях. В другому представлені характерні вислови польських і українських “революціонерів” та революційних демократів із XIX ст. як Шевченка, Чернишевського, Дубровського та інших. Третій розділ подає матеріали робітничих рухів до першої світової війни та матеріали антиукраїнської політики польської шляхти. Четвертий і найбільший розділ приносить оригінальні матеріали про методи польського терору на Західній Україні та про спільну боротьбу українських та польських робітників та селян проти польської буржуазії. В двох останніх розділах подана боротьба польського та українського народів із гітлерівським окупантом та польським і українським “фашизмом”, як теж накреслена підвалина нової епохи приязні між “визволеними народами” у великій “сім'ї соціалізму”.

Ціла ідея книги, що напнана під аспектом “братней пшиязні” була б сама по собі корисним ділом, якщо б ми мали певність, що вона походить від поляків чи в тім випадку від обидвох — польського і українського народів. Адже колись прийдеється зі собою сусідувати, а в слід за цим і найти якісь форми співжиття. — Отже немає сенсу продовжувати може колись і оправданої історичної ворожнечі. Але такої певности нема, а навпаки, є всі дані, що вона походить від “матушки” Москви, якої національна політика ні за білого ні за червоного панування суттєво не змінилася. Одначе гасла царизму стали перестарілі; в облич-

чі модерних клічів французької революції про рівність, вільність і братерство та клічів Білсона про самовизначення народів перестали манити клічі про автономію, федерацію чи якусь іншу спільноту слов'янських народів, не згадуючи вже про словнозвісний “лозунг” Леніна про культуру “національну за формою, інтернаціональну за змістом”. Треба було кинути якесь нове гасло. А що Москва їх має завжди повні жмені на поготові, бо і так ніколи не думає їх сповнювати, то залунали клічі про “самовизначення”, “рівноправність”, “свободу людини”, “національну культуру”, “за волю нашу і вашу”, “Азія азіатам”, “братні приязні” і т. і. Це останнє, між іншим, дуже небезпечне для підсоветських народів, бо воно аж ніяк не думає заводити між ними “братньої приязні”, а розпустити в пролетарсько-інтернаціональній дружбі усі національні різниці між поодинокими народами та злити їх в одну безбарвну масу, який на ім'я “советський (а на ділі: московський) серой челавек”.

А в тім “братня приязнь” — це слово, якого вже ніяк не мала б морального права брати в уста Москва, чи тим більше, спихати всю вину за її невдачу на “гнилий захід” і його “зловіщі революційні сили імперіалізму”, на “Дранг нах Остен” чи Ватикан.

Зате Москва, не згадуючи зже про її “довголітню приязнь” з “братнім українським народом”, почавши вже від Андрія Боголюбського, почерез Івана Грозного, Петра I, Катерину II до Сталіна, дала попри те також багато доказів “приязні” з іншими народами, як напр. польським, від розборів Польщі у XVIII ст. і всіх їх жахливих наслідків довгі роки потім, від зрвання пакту неагресії в 1939 р. від Катиня і кінчаючи на “Народній Польщі” на чолі із тим самим усіми поляками зненавидженим Рокосовським. Отже говорити про Росію як “інспірацію незрушимої приязні вільних і рівноправних народів СССР” чи про “історичний досвід народів СССР, який доводить безумовно величезне значення їх приязні з великим російським народом” — шонайменше ризиковно. (стор. 16. із тез ЦК ВКП(б). При цьому так і кидається в вічі факт, що все протиставляються всі підсоветські народи — і московський народ (напр. ніколи не говорять про приязнь чи значення всіх підсоветських народів з білоруським чи українським народом) і що ніколи ніодин з народів не удостоївся бути названий “великий” чи “провідний” чи “найбільш революційний” за винятком московського народу. Так само “буржу-

азні націоналісти” існують лише в українським, польським, білоруським та інших народах, а про московську біду і червону опозицію, як меншовики, Троцький, Булгарін, Денікін, Врангель і т. д. — не згадує ніхто. Ось кілька прикладів: ... “на чолі світового революційного руху виступив російський пролетаріат і його геройська партія, створена Леніном, яка стала дороговказом для українського, білоруського а також польських працюючих мас” (стор. 6).

“Тим історичним актом (Переяслав) завершено... з’єднання українського народу з російським народом в одноцілій російській державі”. І далі: “В епосі імперіялізму стала на чолі боротьби найбільш революційна на світі російська робітничка кляса, що попровадила народи Росії до епохальної перемоги” (стор. 15).

“До величезного розмаху визвольної боротьби українського народу... причинилася стала поміч і потертя широким мас російського народу і російської держави” (стор. 22).

“В революційній визвольній боротьбі проти царату і панщини... передову роль відіграв великий російський народ (стор. 43).

“Всупереч царській реакційній політиці страшенного - народно - колоніального визиску найкращі сили російського народу визнавали право України на державну незалежність та... боролися проти ганебної політики підюджування одних народів Росії проти других, яку провадили... великодержавні шовіністи і українські буржуазні націоналісти”... (там же). “Працюючі маси нашого краю на чолі з російським народом розгромили і викинули поза границі Республік Рад... націоналістичні петлюрівсько-махнівські банди... Вхід Радянської України до складу СРСР уможливило їй успішну відбудову народного господарства, розвиток соціалістичної культури і скорий марш вперед” (стор. 96).

“Лише завдяки братній допомозі великого російського народу та інших народів СРСР визволено Україну з-під фашистського ярма” (стор. 181).

Цікавий також факт, що в збірнику є статті, присвячені давно вже перестарілим слов’янофільським ідеям, як напр. “Товариство З’єдинених Слов’ян”, де говориться про історичну генезу товариства або

стаття “Про солідарність слов’янських народів”, яка подає винятки з відозви III Всеслов’янського Збору в Москві до “мікріпоцнених слов’ян”, де написано про те, що “слов’яни внесли неоцінений вклад крові і життя до великого і шляхетного діла визволення народів”. Справді в слушний час, коли треба було Москві помочі слов’ян на побороення гітлеризму, — якоїсь партизанки в стилі Колпака на задах ворога — вона нагадала собі “молдшого брата”.

Дуже характерна Москві відозва IV Загально-Українського З’їзду Рад із 17. 5. 1920 р. до селян, робітників і вояків Польщі, де між іншим сказано: “...що злого зробили Вам російські робітники і селяни, яких панове прозивають “москалями? Чи стрінула вас коли кривда із боку російських робітників і селян?” (стор. 99). Це таке саме, як наш визначний учений, президент Академії Наук УРСР академік Паладин, будучи на науковому з’їзді в Лондоні, відмовився читати свій доклад англійською чи французькою мовою, — хоч обі досконало опановує — а читав його московською, аргументуючи, що це світова мова і кожний має її розуміти. Неприродність таких починів так і кидається у вічі.

Одначе збірник має і свої позитиви. Не хочемо тішитися з чужого нещастя, але мусимо ствердити, що в краю зрев’ядовано польську політичну думку у відношенні до українства в далеко-ідучому напрямку. Очевидно, не знати, скільки в тому “силування”, а скільки “милування”. Галичанам, що зазнали багато утисків з боку польської адміністрації в часі між двома світовими війнами, буде правдивою сатисфакцією прочитавши в збірнику Варшавської Академії Наук про кривди, які заповідано галицькому населенню від північних польських кіл, про насильну колонізацію “кресуф всходніх”, про неслушні претенсії поляків до українських земель, про сорок-мільйоновий український народ, про чудовий український театр, про співця народу Т. Шевченка, про знамените розуміння української мови, не згадуючи вже про офіційну термінологію “Україна”, “Західна Україна” (замість “Малопольська”) “український”. Ще так до недавна не хотіло це слово взагалі пролізти через уста, а офіційна назва “русин” була якимсь неозначеним поняттям, напів московським, а напів образливим. Ще так до недавна на кожне слово падала все однакова відповідь: “не розумем”, а нині промови Хрущова до польської селянської делегації в Києві “не треба було

перекладати, бо всі її знаменито зрозуміли” (стор. 280). Ще до недавня українська нація складалася з “хлопів” і “гайдамаків”, без жадної традиції і культури, а нині речі Шевченка в справді добрих перекладах розсіяні по цілому збірнику і Рильський “чоловий поет”, якого переклади польської поезії — “знамениті”, — і якого “чудові” пісні співає “весь радянський народ”. “Україна — це наш великий сусід із сходу, з яким мусимо в новій повоєнній Європі так уложити відносини, щоб не стали вони предметом нових спорів. Україна, ... якої сорок мільйонний народ... є рівнорядним партнером в комплексі держав повоєнної Європи” (стор. 208).

Польща, яка нераз пробувала почерез нас і коштом нас договорюватися з Москвою, хоче бути свідомою своїх імперіялістичних тенденцій в напрямку східних просторів: “Відвертаємо напрямком польської політичної думки від атаки на схід... Зриваємо з тисячлітньою традицією агресії на братні слов'янські країни” (стор. 222). У вступному слові до книги секретаря Варшавської Академії Наук С. Жулкевського сказано, що “направду вільний може бути лише той нарід, який не поневолює інших народів. Народня Польща урочисто узнала і сердечно привітала з'єднання українського і білоруського народів в рамках їх радянських республік” (стор. 7). У відозві КЦ ППР із 1 травня 1943 р. між іншим сказано: “Твердження, що Польща без поневолення кілька мільйонів українців та білорусів буде краєм

малим і слабим — є зневагою, кичею в обличчя польському й українському народові. Дійсна, а не уроена сила польського народу лежить в землях відвічно-польських...” (стор. 200).

Для можливості налагодження польсько-українських відносин поляки оптимісти: “Невже мали б рацію ті, які із сумерків століть викликають лише криваві з'яви для застрашення живучих?... нехай Костюшко і Сагайдачний, Шевченко і Словацький... між нашими народами не було, немає і не може бути таких пропастей, які можна б було засипати лише масою трупів” (стор. 210).

На закінчення не можна поминути один історичний щонайменше дуже особливий і дивний для нас факт, що поза українцями одинока, що протестувала проти польських пацифікацій і всякого роду інших експедицій проти українського населення — була соціалістична та комуністична партія Польщі. Очевидно, це перекладено в іншу площину — з переслідування польськими шовіністами українських національних прав зроблено “спільну боротьбу” чи то допомогу польського “пролетаріату” українським селянам в їх змаганнях за визволення з під “панського ярма”. Фотокопії оригінальних документів змушань є безперечно цікавими і вартісними матеріалами до історії українського побуту в Польщі. З браку місця не подаємо вже відносних цитат.

Безперечно дуже цікава книга, вартя докладнішого обговорення. **Е. Смально**

НАДІСЛАНЕ ДО РЕДАКЦІЇ

- 1) **Наша Держава**, двотижневик. Орган консервативно-державницької думки.
- 2) **Народне Слово**. Офіційний орган Української Народної Помочі. Тижневик. Пітсбург.
- 3) **Листи до приятелів**. Місячник. Нью-Йорк, рік 1955, чч. 3-8.
- 4) **Бюлетень Об'єднання Українців у Великій Британії**. Лондон. ч. 1(48) і 2(49).
- 5) **Казачий Вестник**. Казачий національний орган. Мюнхен, чч. 1(99), 2(100).
- 6) **Жіночий Світ**. Місячник. Видає Організація Українок Канади ім. О. Басараб. Вінніпег. Рік 1955, чч. 3-7.
- 7) **Оборона**. Місячник. Видає Організація Оборони України. Нью-Йорк. Рік 1955, чч. 2-7.
- 8) **Вперед**. Місячник. Український робітничий часопис. Рік 1955, чч. 2-6.
- 9) **Українське Громадське Слово**. Орган Громади ім. М. Шаповала. Місячник. Нью-Йорк. Рік 1955, чч. 2-7.
- 10) **Вільна Україна**. Журнал української визвольної думки. Квартальник. Видає Українська Вільна Громада в Америці. Детройт. Рік 1954, чч. 1-3, рік 1955 ч. 1.
- 11) **Українське Слово**. Тижневик. Видає Перша Українська Друкарня у Франції. Париж.
- 12) **Українець - Час**. Тижневик. Видає ОУРФ у Франції. Париж.
- 13) **Ізеєнївець**. Журнал студентів заочно-го навчання. Квартальник. Сарсель. Рік 1955, ч. 1(6).

- 14) **Обнов'янин.** Періодичне видання Канадійської Федерації Товариств Українських Студентів Католиків "Обнова". Вінніпег. Рік 1955, ч. 1.
- 15) **Післанець Правди.** Місячник. Орган Евангеліського Об'єднання в Америці. Честер. Рік 1955, чч. 2 - 8.
- 16) **За єдність нації.** Місячник літератури, мистецтва і громадського життя. Видає В-ча С-ка "Бунчук". Лондон. Рік 1955, чч. 4 - 6.
- 17) **Пресові Вісті Комітету Українців Канади.** Вінніпег. Рік 1955, чч. 2 - 8.
- 18) **Український Господарник.** Журнал української економіки за головною редакцією проф. Миколи Величківського. Квартальник. Ньюарк. Рік 1954, ч. 4.
- 19) **Смолоскип.** Місячник. Журнал української студентської молоді. Париж. Рік 1955, ч. 3 - 7.
- 20) **Бюлетень Комітету Українців Канади.** Вінніпег. Рік 1955, чч. 2 - 6.
- 21) **На слідах.** Двомісячник. Виходить при Українському Національному Музею, Онтаріо, Каліфорнія. Рік 1955, чч. 1-3.
- 22) **Біблос.** Місячник. Журнал бібліографії, критики і рецензії. Нью Йорк. Рік 1955, чч. 1 - 4.
- 23) **Бюлетень Союзу Українського Студентства Канади.** Вінніпег. Рік 1955, ч. 1.
- 24) **Український Робітник.** Український незалежний тижневик, Торонто.
- 25) **Україна і світ.** Ганновер 1954/55, зошит 12 - 14.
- 26) **Наш Клич.** Тижневик. Офіційний орган української колонії в Аргентині. Буенос Айрес. Рік 1955 ч. 8
- 27) **Самостійна Україна.** Місячник. Видає Організація Державного Відродження України. Нью Йорк. Рік 1955, чч. 1 - 9.
- 28) **Нові Дні.** Універсальний місячник. Торонто. Рік 1955, чч. 1 - 8.
- 29) **Народна Воля.** Тижневик. Видає Український Робітничий Союз. Скрентон, ЗДА.
- 30) **Молода Україна.** Місячник, орган ОДУМ. Торонто.
- 31) **Інформативний Листок Зв'язку.** Неперіодичний орган Українського Християнського Руху. Видає доц. д-р В. Янів. Сарсель, Франція. Рік 1955, ч. 1(3).
- 32) **Бюлетень Б-ва "Броди - Лев".** Нью Йорк — Торонто, червень 1955, ст. 16.
- 33) **Шлях Перемоги,** тижневик, Мюнхен.
- 34) **Український Самостійник,** тижневик. Мюнхен.
- 35) **Київ,** журнал літератури, науки, мистецтва, критики і суспільного життя. Виходить що два місяці у Філадельфії. Гол. ред. Б. Романенчук, чч. 1 - 4, 1955 р.
- 36) **Орест Зибачинський: Свободарність.** Есей. Стор. 82. На чужині 1955.
- 37) **Р. Бжеський: Політичні ідеї творів Куліша.** Критична бібліотека. 1955. Стор. 95.
- 38) **Є. Онацький: У вічному місті.** Записки українського журналіста. Рік 1930. Вид. М. Денисюка, Буенос Айрес 1954. Стор. 534.
- 39) **Вол. Безушко і Яр. Рудницький — Видання УВАН у першому десятилітті 1945 - 55.** Накладом Української Вільної Академії Наук. Вінніпег 1955. Стор. 24.
- 40) **Д-р Я. Рудницький: Бібліотека Осередку Української Культури і Освіти в Канаді. 1944 - 1954.** Накладом Осередку УКО, Вінніпег 1955, стор. 32.
- 41) **Face.** Monthly. Toronto, Canada. Vol. II. No. 1 - 2.
- 42) **Ukrainian Commentary.** Published by the Ukrainian Canadian Committee. Winnipeg Vol. IV. No. 1 - 6.
- 43) **The Ukrainian Quarterly.** Published by Ukrainian Congress Committee of America. Vol. IX. No. 1 - 3.
- 44) **Bellona.** Kwartalnik wojskowo-historyczny. London. 1954. No. 4.
- 45) **Most.** Quarterly for Slovak Culture. V. II. No. 1.
- 46) **R. O. Yakemtschouk: L'organisation du commerce exterieur de L'URSR.** Extrait des Annales de Sciences Economiques Appliquées. Louvain, Belgique.

О П О В І С Т К А

В Адміністрації можна набути випуск Економічної Комісії ЗАРЕВА Д-р Богдан Винар — РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ ЛЕГКОЇ ПРОМИСЛОВОСТИ — стор. 32 ціна 35 ц.

О П О В І С Т К А

В слідуючому числі журналу розпочинаємо друкування праці проф. д-ра Івана Мірчука н. т. ПАНСЛАВІЗМ І ПАНСОВЕТИЗМ.

П Р И Г А Д К А

Пригадуємо передплатникам-довжникам і кольпортерам Р.Д., які помімо напіннень не вирівняли належностей, що з найближчим випуском журналу будемо змушені опублікувати їхні прізвища, як до того часу не вплатають задовжень.

Адміністрація

РОЗБУДОВА ДЕРЖАВИ

ЖУРНАЛ НАУКИ Й СУСПІЛЬНОГО ЖИТТЯ

В журналі друкують праці:

Марко Антонович, Лев Биковський, Юрій Бойко, Богдан Боцюрків, Богдан Винар, Любомир Винар, Павло Грицак, Петро Голубенко, А. Д.-Добрянський, Ростислав Єндик, Михайло Ждан, Олег Жданович, Аркадій Жуковський, Осип Зінкевич, В. Іванис, Зиновій Книш, Михайло Курах, Всеволод Мардак, Володимир Мацяк, Василь Михальчук, Іван Мірчук, Михайло Мухін, Олександр Оглоблин, Євген Онацький, Ярослав Пастернак, Микола Плаб'юк, С. Ю. Процюк, Емілія Смацько, Петро Стерчо, Василь Федорончук, Богдан Цюцюра, Дмитро Чижевський, Павло Шандрук, Володимир Шаля, Роман Якимчук і ін.

ПРЕДСТАВНИЦТВА "РОЗБУДОВИ ДЕРЖАВИ"

Австралія: д-р К. Білінський,

Австрія: Д. Павлишин,

Англія: В. Хомяк,

Аргентина: Ю. Липка,

Бельгія: Надія Ріпак,

Бразилія: Т. Грегорчак,

ЗДА: Д. Місько,

Італія: д-р В. Федорончук,

Німеччина: П. Дорожинський,

Франція: А. Жуковський,

32 Anderson St., N. Richmond, E. Melbourne, Victoria.

Innsbruck, Dorfg. 7.

78 Kensington Park Road, London, W. 11.

c. Talcahuano 847, Buenos Aires.

53, rue de l'Aqueduc, Bruxelles.

Caixa Postal 1340, Curitiba, Parana.

1429 E. 52 St., Cleveland, Ohio.

Roma, Via Nemorenze 100.

Muenchen 13, Agnesstr. 49/0 r.

89, rue Cardinal Lemoine, Paris 5 - e.

ЛАНЦЮГОВА ЗБІРКА НА ПРЕСФОНД ЖУРНАЛУ:

Любомир Винар — \$5.00 —

Виклікає: Д. Міська, П. Лещишина, Дарію Боднар, Б. Ковча і Р. Полатайка.

Богдан Боцюрків — \$5.00 —

Лев Винницький — \$10.00

Клітина ЗАРЕВО, Монреал — \$10.00

Осип Зінкевич — 500 ф. ф.

В. Михальчук — 1000 ф. ф.

М. Антоненко — 500 ф. ф.

Л. Гузар — 1000 ф. ф.

А. Жуковський — 1000 ф. ф.

Всім Вп. Жертводавцям — щира подяка.

Адміністрація

Ціна одного примірника "Розбудови Держави":

в Австралії	2 шил. 6 пс.	у Бразилії	7 крз.
в Австрії	3 шил.	у Канаді	50 цен.
в Англії	3 шил.	у ЗДА	60 цен.
в Аргентині	3 пези	у Німеччині	1 нм.
у Бельгії	15 бфр.	у Франції	100 ффр.

В інших країнах рівновартість ам. \$0.50 у перерахуванні на валюту даної держави.

Річна передплата \$2.00.